

Ystävyydestä yhteenottoihin

Paikallisen väestön ja saksalaisten sotilaiden yhteiselo Kokkolassa vuosina 1941–1944

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Pro gradu -tutkielma

27.4.2023

Mikko Kinnunen

Sisällys

Johdanto	2
1. Saksalaiset Kokkolassa 1941–1944	12
1.1. Tehtävänä materiaalikuljetusten organisointi.....	12
1.2. Majoituspaikat Ykspihlajan ja keskustan alueella.....	16
1.3. Sotilaiden määrä vaihteli sodan kuluessa	24
2. Kanssakäyminen saksalaisten kanssa	27
2.1. Saksalaiset sotilaat kotirintaman arjessa	27
2.2. Kiihkeitä kohtaamisia pallokentällä	30
2.3. Saksalaismieliset yhdistykset konserttien ja juhlien järjestäjinä.....	34
2.4. Saksalainen sotilas sulhasena	39
3. Ongelmat saksalaisten kanssa	49
3.1. Omaisuus ilkevällä, vahinkojen ja varkauksien kohteena.....	49
3.2. Väkivaltaa aatteen palosta, kunnian ja naisista.....	54
Loppulause	62
Lähteet ja kirjallisuus	65
Liitteet	70

Johdanto

Suomen ja Neuvostoliiton välinen jatkosota käytiin vuosina 1941–1944. Jatkosodassa Suomen tavoitteena oli vallata talvisodassa 1939–1940 Neuvostoliitolle menettämänsä alueet takaisin. Sodassa Suomi taisteli Saksan rinnalla, joka samanaikaisesti toteutti omaa hyökkäystä Neuvostoliittoon laajalla itärintamalla, joka kulki Mustaltamereltä Jäämerelle. Vaikka Suomen ja Saksan välillä ei ollut virallista liittosopimusta, katsotaan Suomen kuitenkin olleen käytännössä Saksan liittolainen.¹

Taisteleminen Saksan rinnalla toi Suomen maaperälle huomattavan määrän saksalaisia sotilaita. Jatkosodan vuosina saksalaisia oli Suomessa kokonainen armeija, enimmillään yli 200 000 sotilasta. Pääosa saksalaisesta sotaväestä oli sijoitettuna Pohjois-Suomen alueelle, sillä Saksan armeija vastasi pohjoisesta rintamasta suomalaisten ollessa vastuussa eteläisestä rintamasta.² Tästä huolimatta saksalaisia tavattiin myös muualla Suomessa. Esimerkiksi Etelä-Suomen ja Pohjanmaan rannikkokaupungeissa tavattiin saksalaisia sotilaita, koska niiden satamat vastaanottivat saksalaisten joukko- ja huoltokuljetuksia. Joukkojen ja materiaalin tuominen Suomen rannikkokaupunkeihin synnyttikin kaukaisiin rintamantakaisiin kaupunkeihin tilanteen, jossa saksalaisia sotilaita alkoi näkyä katukuvassa. Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on tutkia saksalaisten sotilaiden ja paikallisten ihmisten yhteiselo Kokkolan kaupungissa vuosina 1941–1944.

Saksalaisia sotilaita alkoi esiintyä Suomessa syksystä 1940 alkaen, jolloin Saksa aloitti sotilaiden ja materiaalien kuljetukset pohjoiseen. Kuljetuksia edelsi Suomen ja Saksan valtioiden lähentyminen. Suomessa etsittiin talvisodan jälkeen kuumeisesti vaihtoehtoja Neuvostoliiton uhalle, mikä johti ennen pitkää Suomen ja Saksan taloudelliseen ja sotilaalliseen yhteistyöhön. Suomi salli Saksan kuljettaa materiaaliaan maaperänsä kautta ja sai vastineeksi ostaa kipeästi tarvitsemiaan aseita ja muuta materiaalia Saksasta. Tämä niin sanottu kauttakulkuvaihe kesti aina kesäkuun loppuun 1941, jolloin odotettu hyökkäyssota Neuvostoliittoon alkoi. Seuraavat kolme vuotta saksalaiset sotilaat olivat suomalaisille aseveljiä, kunnes syksyllä 1944 Suomen solmittua rauhan Neuvostoliiton

¹ Esim. Virrankoski 2012, 378–379.

² Ibidem.

kanssa, saksalaisista tulikin vihollisia. Viimeiset saksalaisyksiköt poistuivat maasta Lapin sodan seurauksena huhtikuun lopussa 1945.³

Tutkimustilanne

Suomen viime sotia käsittelevä historian tutkimus on tunnetusti varsin kattavaa. Teoksia, joissa selvitetään sotien poliittista taustaa, sotatapahtumia tai sotien seurauksia, on kirjoitettu hyllymetreittäin. Suomalaisten siviilien ja saksalaisten sotilaiden suhteita rintamantakaisilla paikkakunnilla ei kuitenkaan ole tutkittu koko maan kattavasti, ja tätä aihepiiriä on käsitelty enenevässä määrin vasta 1990-luvulta alkaen. Kattavimmin on aiemmassa tutkimuksessa pureuduttu pohjoissuomalaisten ja saksalaisen sotaväen rintamantakaisiin suhteisiin, mikä on ymmärrettävää, sillä juuri Pohjois-Suomen alueella oli Saksan sota-voimia eniten. Marianne Junilan vuonna 2000 julkaisema väitöskirja *Kotirintaman aseveljeyttä – Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944* on ensimmäinen ja tällä hetkellä ainoa rintamantakaisia suomalais-saksalaisia suhteita käsittelevä väitöskirja, johon myös myöhemmissä tutkimuksissa on ahkerasti viitattu. Väitöskirja on kattava esitys pohjoissuomalaisten jaetusta sota-ajan ajasta saksalaisten sotilaiden kanssa. Siinä perehdytään yhteiselön keskeisiin kysymyksiin aina aseveljeydestä viranomaistason yhteistyöhön ja rinnakkaiselon positiivisista puolista konflikteihin, joita suomalaisten ja saksalaisten välillä syntyi.

Pohjois-Suomen lisäksi tutkimusta on tehty myös Etelä-Suomen kaupunkien väestön suhteista saksalaisiin. Juho Raulan vuonna 2003 julkaisema lisensiaatintutkimus *Rintamantakainen aseveljeys – Kolmannen valtakunnan sotaväki ja suomalais-saksalaiset suhteet Etelä-Suomen rannikkokaupungeissa 1940–1944* pureutuu Porin, Rauman, Turun, Hangon, Helsingin ja Kotkan kaupungeissa olleiden saksalaisten sotilaiden ja paikallisen väestön suhteisiin. Raulan tutkimuskysymykset ovat samansuuntaisia kuin Junilan. Tutkimuksessa selvitetään, minkälaisia ja kuinka paljon saksalaisia joukkoja Etelä-Suomen rannikkokaupunkeihin oli sodan aikana sijoitettu sekä minkälaiseksi suomalaisten ja saksalaisten suhteet sodan aikana muodostuivat ja miksi.⁴ Raulan lisensiaatintyö ja Junilan väitöskirja ovat omalle tutkielmalleni tärkeintä tutkimuskirjallisuutta tarjoten hyvää

³ Esim. Häikiö 2005, 18–25.

⁴ Raula 2003, 7–9.

vertailupintaa siitä, minkälaista suomalaisten siviilien ja saksalaisten sotilaiden välinen elämä muualla Suomessa oli.

Muun Suomen osalta kotirintaman suomalais-saksalaisia suhteita on käsitelty esimerkiksi pro gradu -tutkielmissa. Maantieteellisesti rajattuja tutkielmia on tehty esimerkiksi Hyrynsalmen, Lieksan ja Sallan väestön suhteista paikkakunnalle ilmaantuneisiin saksalaisiin sotilaisiin.⁵ Paljon on kuitenkin myös paikkakuntia, joissa Saksan sotavoimia jatkosodan aikana esiintyi, mutta joiden osalta ei minkäänlaista akateemista tutkimusta ole vielä tehty.

Tällaisia seutuja ovat esimerkiksi nykyiset Pohjanmaa ja Keski-Pohjanmaa. Alueen suurimmat rannikkokaupungit, Vaasa, Pietarsaari ja Kokkola olivat sodan aikana satamiensa vuoksi Saksalle merkityksellisiä. Rannikkokaupunkien satamat vastaanottivat suuret määrät Saksan armeijan miehistö- ja materiaalikuljetuksia. Pian tällaisiin logistisesti merkityksellisiin paikkoihin syntyi myös pysyvää Saksan armeijan asettumista. Niin Vaasassa, Pietarsaarella kuin Kokkolassa oli omat saksalaiset joukkonsa huolehtimassa rintamantakaisen huollon järjestämisestä, ja tämä vieraan vallan sotilaiden läsnäolo näkyi paikallisten ihmisten arjessa.

Pietarsaari on tästä kaupunkikolmikosta ainoa, jonka saksalaisajasta on tehty historian-tutkimusta. Patrik Sundqvistin teos *Staden och Hakkorset – Den tyska krigsmakten i Jakobstad 1941–1944* ei ole akateeminen historiantutkimus, mutta kirjoittaja on kuitenkin käyttänyt monipuolisesti sekä suomalaisia että saksalaisia arkistolähteitä. Sundqvist keskittyy teoksessaan ensisijaisesti Pietarsaaren kaupungissa olleiden saksalaisten ja paikallisten välisiin suhteisiin, mutta sivuaa osittain myös Vaasan ja Kokkolan kaupunkien sodan ajan historiaa. Mielenkiintoisena poikkeuksena moneen muuhun tutkimukseen on Sundqvistin teoksessa se, että hän pureutuu yksittäisten Pietarsaarella olleiden saksalaisten sotilaiden henkilöhistoriaan esimerkiksi haastatteluiden kautta.

Kokkolan osalta maininnat saksalaisten läsnäolosta kaupungissa tai heidän suhteistaan paikalliseen väestöön rajoittuvat lyhyisiin katkelmiin esimerkiksi kaupunginhistoriikkeissa. Hillevi Toiviaisen kirjoittamassa *Kokkolan kaupungin historian* neljännessä osassa mainitaan ensimmäisten saksalaisten näkyneen Kokkolassa pian kauttakulun

⁵ Esim. Mikkonen, Sauli 2017: *Elämää rautatien varrella – Saksalaiset Sallassa jatkosodan aikana*; Anttalainen, Tommi 2019: *Saksalaiset Hyrynsalmella – Ystäviä ja vihollisia 1941–1944* sekä Tuunainen, Pasi 2017: *Aseveljeyden rajoilla – Suomalaisten kokemuksia Lieksassa toimineista saksalaisjoukoista vuosina 1941–1944*.

alkamisen jälkeen syksyllä 1940. Saksalaisten mainitaan olleen olennainen osa kaupungin seuraelämää jatkosodan vuosina. Saksalaisten läsnäolo näkyi esimerkiksi kaupungin urheilukentällä, jossa miehistön majoitusparakit sijaitsivat.⁶ Kertoman mukaan he viihdyivät ravintoloissa, kahviloissa ja elokuvissa ja tutustuivat paikalliseen väestöön. Annikki Wiirilinnan *Kokkolan kaupunginvaltuusto* -historiikin mukaan saksalaisten hiihto-harjoitukset viihdyttivät kaupungin nuorempaa väestöä. Pojankoltiaisten riemulla ei ollut rajaa, kun he näkivät hiihtoa opettelevien saksalaisten aina uudelleen kellahtavan ladun varteen.⁷

Tutkimustehtävä, rajaukset ja rakenne

Koska aiemman tutkimuksen ja populaarinkin historiankirjoituksen antamat tiedot Kokkolassa olleista saksalaissotilaista ovat näin ylimalkaisia, tulen tässä pro gradu -tutkielmassa käsittelemään melko koskematonta aihepiiriä. Päättökysymykseni on, minkälaista oli paikallisten ihmisten ja saksalaisten sotilaiden yhteiselo Kokkolan kaupungissa vuosina 1941–1944 ja miksi. Yhteiselo on laaja käsite ja tarkoitan sillä tässä tutkielmassa kaikkia niitä suhteita, toimintaa ja kanssakäymistä, jota paikallisten ja saksalaisten välillä esiintyi. Kysynkin, minkälaista siviilien ja saksalaisten sotilaiden kanssakäyminen oli, oliko se satunnaista vai säännöllistä ja minkälaiset motiivit kanssakäymistä ohjasivat.

Kanssakäyminen on niin ikään laaja käsite. Tarkoitan sillä tässä tutkielmassa kaikkia niitä kontakteja, joita paikallisten ja saksalaisten sotilaiden välillä syntyi. Saksalaisten joukkojen saapuminen ja asettuminen Kokkolaan vaati kaupungin virkamiehiltä yhteistyötä saksalaisten joukkojen kanssa esimerkiksi majoituspaikkojen hankkimisessa. Saksan sota-voimien läsnäolo tarjosi myös tavallisille kaupunkilaisille mahdollisuuden kanssakäymiseen. Kanssakäymistä tapahtui niin työssä kuin vapaa-aikana ja se oli sekä järjestettyä että spontaania. Kaupungissa järjestettiin esimerkiksi jalkapallo-otteluita saksalaisten sotilaiden ja paikallisen joukkueen välillä. Toisaalta saksalaisiin sotilaisiin luotiin myös henkilökohtaisia suhteita esimerkiksi kaupankäynnin, ystäväyyden ja romanssien muodoissa.

⁶ Toiviainen 1994, 545.

⁷ Wiirilinna & Järvi 1979, 52.

Olennaisena selvittävänä asiana pidän myös sitä, miten kokkolalaiset suhtautuivat kaupungissaan olleisiin saksalaissoilaisiin ja miksi. Saksaan ja saksalaisiin sotilaisiin suhtauduttiin Suomessa vaihtelevalla tavalla, ja suhtautuminen muuttui sodan kuluessa. Aiemmassa tutkimuksessa on selvitetty, että suurin osa suomalaisista suhtautui saksalaisiin neutraalisti. Enemmistö suomalaisista ei kohdannut saksalaisia päivittäisessä elämässään tai kohdistanut heihin huomiota. Saksalaisiin neutraalisti suhtautuneet saattoivat pitää Suomen ja Saksan aseveljeyttä myönteisenä asiana tai välttämättömänä pahana.⁸ Osalla suomalaisista oli kuitenkin selkeämpi mielipide saksalaisista sotilaista. Tällaisia olivat esimerkiksi poliittisesti valveutuneemmat henkilöt. Poliittinen vasemmisto suhtautui saksalaisiin lähtökohtaisesti keskivertoa negatiivisemmin, oikeisto puolestaan myönteisemmin. Ääriryhmillä, kuten kommunisteilla tai kansallissosialisteilla, oli taas aivan omat mielipiteensä maassa olleista saksalaisista sotilaista.

Tarkastelen tutkielmassani, minkälaisia suhtautumistyyppisiä Kokkolasta löytyi. Tulen tutkielmassani perehtymään myös yhteiselon lieveilmiöihin, jollaisia olivat esimerkiksi erilaiset konfliktit suomalaisten ja saksalaisten välillä. Paikkakunnilla, joissa saksalaisia oli, syntyi järjestyshäiriöitä, käsirysyjä ja kahnauksia. Lisäksi suomalaisten ja saksalaisten välillä tapahtui vakavampia väkivaltaisuuksia, kuten puukotuksia ja ampumisia. Selvitän, missä määrin näitä tapahtui Kokkolassa, mistä ne johtuivat ja minkälaisia seurauksia niillä oli.

Tutkielmani ajallinen raja-alue kattaa aikavälin saksalaisten asettumisesta Kokkolaan aina heidän poistumiseensa kaupungista loppukesän 1944 aikana. Vaikka saksalaisia sotilaita tavattiin Suomessa ja Kokkolassa jo syksystä 1940 alkaen⁹, alkoi saksalaisten pysyvä majoittuminen ja toiminta Kokkolassa vasta sodan sytyttyä. Syksyiltä 1941 löytyy ensimmäiset maininnat saksalaisten sotilaiden majoittumisesta kaupungissa.¹⁰ Viimeiset maininnat saksalaisten majoittumisesta ovat heinäkuun lopulta 1944, jonka jälkeen he poistuivat kaupungista.¹¹

⁸ Raula 2004, 176.

⁹ Saksan kauttakulku Suomen kautta Pohjois-Norjaan. Saksalaisten laivojen purkaussatamina toimivat Vaasan ja Oulun satamat. Kokkola sijaitsi kauttakulkureitin varrella, mikä tarkoittaa sitä, että saksalaisia sotilaita ja heidän materiaaliaan alkoi näkyä kaupungissa, sen ohittavilla maanteilla ja rautatiellä jo pian kauttakulun alkamisesta. Kartta kauttakulkureitistä, ks. Liite 1.

¹⁰ Sotilasmajoitusluettelo I. Sotilasmajoitukset Kokkolan kaupungissa toisen vuosipuoliskon aikana vuonna 1941. Sekalaiset asiakirjat. Ha 3. Majoituslautakunnan arkisto. Kokkolan kaupungin keskusarkisto (KKA).

¹¹ Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944. Sekalaiset asiakirjat. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. Kokkolan kaupungin keskusarkisto (KKA).

Tutkielmani käsittää kolme päälukua. Ensimmäisessä pääluvussa selvitän, kuinka paljon ja minkälaisia sotilaita Kokkolassa oli ja minkälaista toimintaa heillä ylipäätään oli kaupungissa. Selvitän, missä määrin Kokkolan Ykspihlajan satamaan suuntautui saksalaisten materiaalikuljetuksia ja missä saksalaisten keskeiset toimipaikat, kuten majoitustilat, toimistot ja varastot sijaitsivat. Toisessa ja kolmannessa pääluvussa keskityn saksalaisten ja paikallisten yhteiselön tarkasteluun, kanssakäymisen muotoihin sekä konflikteihin.

Lähdeaineisto ja metodi

Lähdeaineistoni koostuu useasta yksiköstä. Pääaineistonani on Kokkolan poliisilaitoksen sekä Valtiollisen poliisin tuottamat asiakirjat. Kokkolan poliisilaitoksen osalta asiakirjoilla tarkoitan *ilmoitusasiain päiväkirjoja*, joihin on merkitty poliisiin tietoon tulleet ilmoitukset epäilyistä ja tapahtuneista lainrikkomisista. Poliisin tuottamat aineistot valaisivat parhaiten paikallisten asukkaiden ja saksalaisten sotilaiden rinnakkaiselon ongelmakohtia, kuten Junilakin väitöskirjassaan toteaa.¹² Ilmoitusasian päiväkirjojen todenperäisyyttä tuskin tarvitsee epäillä erityisemmin. Ne ovat viranomaisen merkintöjä tapahtuneista rikoksista tai rikosepäilyistä. On kuitenkin huomattava, että päiväkirjat ilmentävät rinnakkaiselosta vain sen puolen, johon liittyi jonkinlaisia ongelmia.

Valtiollisen poliisin (Valpo) tuottamat aineistot, joita työssäni käytän, ovat mieliala- ja tilannekatsauksia, joita Valpon Vaasan alaosaston asiamiehet laativat sodan aikana. Jatkosodan aikana yhtenä tärkeimpänä seurattavana mielialatekijänä pidettiin suomalaisten suhtautumista maassa oleviin saksalaissotilaisiin. Kansalaisten mielialoja seurattiin tarkoitusta varten perustetun asiamiesverkoston avulla. Alimman tason asiamiehet saattoivat tarkkailla esimerkiksi oman kotikorttelinsa mielialoja, raportoiden havaintonsa eteenpäin.¹³ Olen käynyt Valpon mieliala- ja tilannekatsausten lisäksi läpi Valtion Tiedotuslaitoksen sekä Suomen Aseveljien Työjärjestön (SAT/VIA)¹⁴ keräämät mieliala- ja

¹² Junila 2000, 19.

¹³ Junila 2000, 51.

¹⁴ Suomen Aseveljien Työjärjestö eli SAT, jonka nimi muuttui vuoden 1941 aikana muotoon Vapaus, Isänmaa ja Aseveljeys (VIA) oli järjestö, jonka toiminta rakentui moniportaisen asiamiesverkoston varaan. Järjestön toiminnan tavoitteena oli vastustaa Neuvostoliiton propagandaa, edistää kansallista yhtenäisyyttä sekä vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen rakentavasti. SAT/VIA perustettiin välirauhan aikana ja jatkosodan alla sen toiminta kytkettiin osaksi Valtion tiedotuslaitosta. Junila 2000, 51.

tilanneraportit. Niiden anti tutkielmalleni ei kuitenkaan ole merkittävä, sillä ne eivät sisällä mitään sellaista tietoa, josta Valpon Vaasan alaosaston raporteissa ei puhuttaisi.

Kokkolan kaupungin toimielinten tuottamat asiakirjat, kuten kaupunginhallituksen ja lautakuntien pöytäkirjat, antavat tietoa Saksan sotavoimien ja kaupungin viranomaisten välisestä kanssakäymisestä. Merkittävää lähdeaineistoa työlleni ovat Kokkolan majoituslautakunnan asiakirjat, joihin sisältyy sotilasmajoitusluetteloita, vuokrasopimuksia sekä kirjeenvaihtoa. Kokkolan kaupunginhallituksen pöytäkirjat sisältävät muutamia mainintoja saksalaisiin liittyen. Niiden huonona puolena on kuitenkin suppeus: yleensä käsiteltävä kysymys ja siitä tehty päätös esitellään muutamalla virkkeellä ilman sen suurempia spekulointeja.

Olen pyrkinyt hyödyntämään muistitietoaineistoa mahdollisimman kattavasti, sillä juuri se voi valaista parhaiten tavallisten kansalaisten suhtautumista ja kanssakäymistä saksalaisten sotilaiden kanssa. On huomattava, että tavalliset lainkuuliaiset kansalaiset eivät jättäneet itsestään kuin pieniä hajanaisia jälkiä myöhempien arkistojen talletettavaksi.¹⁵ Museoviraston *Kansanperinteen keruu 34* vuodelta 1988 otsikolla ”Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana” on käyttämästäni muistitietokokoelmista merkittävin. Keruukilpailussa suomalaiset naiset pääsivät kertomaan sota-ajan kokemuksistaan, ja vastauksia kirjoitettiin valtava määrä. Aineisto kattaa yli 2500 vastausta, joiden yhteenlaskettu sivumäärä on noin 70 000 sivua. Tästä laajasta aineistosta olen rajannut käsitteelyyn mukaan sellaiset vastaukset, joiden kirjoittaja asui sota-aikana Kokkolassa tai lähialueilla, ja puhui vastauksessaan kaupungissa olleista saksalaisista sotilaista sekä paikallisten suhtautumisesta heihin.¹⁶

Hyödynnän tutkielmassani myös Kokkolassa sijaitsevan K. H. Renlundin museon kokoelmiin talletettua aineistoa, kuten valokuvia ja haastatteluja.¹⁷ Tämän lisäksi olen pyrkinyt osallistamaan kokkolalaisia tutkimukseeni. Julkaisin paikallisessa sanomalehdessä syksyllä 2022 ilmoituksen, jossa kerroin tutkielmastani sekä pyysin aiheesta tietäviä

¹⁵ Junila 2000, 15.

¹⁶ Museoviraston keruun 34 kyselylomake sisälsi yhteensä 112 kysymystä. Kysymys numero 78 kuului seuraavasti: ”Jos paikkakunnallanne oli saksalaisia sotilaita tai venäläisiä sotavankeja, miten heihin suhtauduttiin? Miten suhtauduttiin naisiin, jotka seurustelivat heidän kanssaan?”. Vastaajilta ei edellytetty jokaiseen kysymykseen vastaamista, vaan kysymykset oli laadittu lähinnä muistin virkistämiseksi. Tämän vuoksi vastausten pituus ja vastauksissa käsitellyt aiheet eroavat suuresti toisistaan. MV: K 34/Kyselylomake.

¹⁷ Jonkin verran Kokkolasta kerättyä muistitietoaineistoa on myös julkaistussa muodossa, esimerkiksi Kokkola-Seuran julkaisu *Hame halki, pallo hukassa: elämän kokemuksia 1900-luvun Kokkolassa* sisältää muisteluja myös sotavuosilta.

ottamaan yhteyttä ja kertomaan muistoistaan ja tarinoistaan niin halutessaan. Ilmoitus poiki kaksi yhteydenottoa, joista onkin ollut tutkielmalleni hyötyä. Yhteydenottojen vähyys kuvastaa ajan vääjäämätöntä kulumista: ihmisiä, jotka ovat eläneet sota-aikana ja vielä kokemuksistaan pystyvät kertomaan, alkaa olla jo todella vähän jäljellä.

Sanomalehtiaineisto on myös yksi lähderyhmä, jota olen hyödyntänyt. Kokkolassa ilmestyi sota-aikana ainakin kolme levikiltään laajempaa sanomalehteä, suomenkieliset *Keskipohtjanmaa* ja *Kokkola* sekä ruotsinkielinen *Österbottningen*. Näistä sanomalehdistä olen hyödyntänyt systemaattisesti vain viimeksi mainittua sen vuoksi, että se on ollut helposti saatavilla Kansalliskirjaston digitaalisissa aineistoissa. On huomattava, että lehtiaineiston merkitys tutkielmalleni on rajallinen, sillä saksalaisia koskeva kirjoittelu oli sensuurin vuoksi Suomessa hyvin rajoitettua. Toisaalta lehdistä saadaan tietoa esimerkiksi siitä, minkälaisia tapahtumia kaupungissa järjestettiin sodan aikana.

Yksi lähderyhmä, jota väitöskirja- ja lisensiaatintyön tasoissa tutkimuksissa on hyödynnetty, on Saksan armeijan mikrofilmattu asiakirja-aineisto. Tähän aineistoon kuuluu esimerkiksi saksalaisten joukkojen sotapäiväkirjoja. Tässä tutkielmassa en ole tätä lähdeaineistoa hyödyntänyt, sillä olen katsonut tuhansia sivuja kattavan saksankielisen mikrofilmiaineiston systemaattisen läpikäymisen liian työlääksi ja aikaa vieväksi tehtäväksi.

Tutkielmani menetelmät vaihtelevat analysoitavan lähteen mukaan. Analysoin viranomaisten tuottamia aineistoja laadullisen sisällönanalyysin keinoin. Tällä tarkoitan aineiston huolellista läpikäymistä sekä aineiston keskeisten asioiden poimimista ja ryhmitelyä. Lähdekritiikki kulkee aineiston analyysin osana läpi tutkielman kirjoittamisen. Lähdekritiikin merkitys on erityisen suuri silloin, kun käytetään muistitietoon perustuvaa aineistoa, sillä muistitieto on aina subjektiivista. Tekemiäni havaintoja lähdeaineistosta peilaan luonnollisesti aiemman tutkimuksen tuloksiin.

Historiallinen konteksti

Suomen ja Saksan sotilaallinen ja taloudellinen yhteistyö alkoi pian talvisodan päättymisen jälkeen. Suomen tilanne raskaan talvisodan jälkeen oli vaikea. Itsenäisyytensä Suomi oli kyllä säilyttänyt, mutta raskain tappioin ja kovin rauhanehdoin. Talvisodan jälkeinen ulkopoliittikka oli Suomessa varovaista, eikä vaihtoehtoja ollut liikaa. Yhtäältä Suomen ulkopoliittista ajattelutapaa määrittä halu pysyä puolueettomana ja erossa mahdollisista

uusista sodista. Toisaalta Neuvostoliiton pelko ei talvisodan päätyttyä ollut hävinnyt mihinkään. Erityisesti Baltian maiden miehitys kesällä 1940 sai Suomessa aikaan turvattomuuden tunnetta: voisiko Neuvostoliitto kohdistaa sotilaallisen invaasion Suomea vastaan uudestaan?

Keväällä 1940 Suomessa ryhdyttiin aktiivisesti etsimään ratkaisuja Neuvostoliiton uhkaa vastaan, sillä yksinjäminen talvisodassa suurvaltaa vastaan oli ollut pienelle kansalle raskas kokemus, minkä ei haluttu enää toistuvan. Aiemmassa tutkimuksessa on eritelty Suomen ulkopoliittisten vaihtoehtojen olleen 1) yhteistyö muiden pohjoismaiden kanssa, 2) tukeutuminen länsivaltoihin (etupäässä Iso-Britanniaan) tai 3) tukeutuminen Saksaan. Pohjoismainen yhteistyö Ruotsin, Norjan ja Tanskan kanssa herätti Suomessa kiinnostusta, ja talvisotaa edeltäneitä Pohjolan puolueettomuusneuvotteluita jatkettiin heti talvisodan päätyttyä. Ruotsin suunnalta väläytettiin Suomelle jopa puolustusliittoa, mutta nämä aikeet romuttuivat pian Neuvostoliiton vastustukseen, joka katsoi Pohjolan puolustusliiton itseään vastaan kohdistetuksi. Myöhemmin Saksan valloitettua Tanskan ja Norjan, tuli pohjoismaisen yhteistyön vaihtoehto viimeistään tiensä päähän.¹⁸

Suomi pyrki pitämään talvisodan jälkeen suhteita yllä myös Iso-Britanniaan. Keväällä 1940 Suomen ja Iso-Britannian välillä solmittiin kauppasopimus, millä oli Suomen näkökulmasta kaupankäyntiä laajempikin tavoite. Suomen intressinä nimittäin oli päästä Iso-Britannian suojelukseen.¹⁹ Saksan suorittama Norjan miehitys kesäkuun 1940 alkuun mennessä muutti tilanteen. Suomen ja Iso-Britannian välinen kaupankäynti tyrehtyi, sillä kaikki tuonti ja vienti Petsamon sataman kautta oli nyt riippuvaista Saksan hyväksynnästä. Suomen mahdollisuutta tukeutua ulkopoliitikassaan Iso-Britanniaan heikensi myös se, että Iso-Britannia oli itsekin vaikeuksissa tässä vaiheessa sotaa. Saksan salamasota uhkasi jopa sen omaa kotisaarta.

Kun Pohjoismainen yhteistyö ja Iso-Britanniaan tukeutuminen eivät onnistuneet, Suomen ainoaksi vaihtoehdoksi varmistaa, ettei se enää joutuisi kohtaamaan Neuvostoliiton sotilaallista painostusta yksin, oli suuntautua ulkopoliitikassaan Saksaan.²⁰

Suomen ja Saksan yhteistyön ensiaskeleet otettiin kesäkuussa 1940, kun Suomi solmi kauppasopimuksen Saksan kanssa. Sopimus, joka käänsi Suomen ulkomaankaupan Iso-

¹⁸ Jokipii 1987, 105.

¹⁹ Junila 2000, 10.

²⁰ Jokipii 1987, 111.

Britanniasta Saksaan, oli Suomelle samalla poliittinen ratkaisu, aivan kuten aikaisempi kauppasopimus Iso-Britanniankin kanssa oli ollut. Nyt tavoitteena oli saada Saksasta turvaa Neuvostoliiton uhkaa vastaan.²¹ Myöhemmin elokuussa Saksa ilmoitti selkeästi Suomelle politiikkansa muutoksesta. Jos aiemmin Saksa olikin ollut Suomen suhteen varovainen, ehdotti se nyt Suomelle ilmavoimiensa huolto- ja vaihtokuljetusten sallimista Suomen kautta Pohjois-Norjassa sijaitseville joukoille. Suomessa ehdotus hyväksyttiin nopeasti, sillä sopimuksen nojalla Suomi sai ostaa Saksasta kipeästi tarvitsemiaan aseita.²²

Laajempi sotilaallinen kauttakulkusopimus solmittiin pian tämän jälkeen. Suomesta lähetettiin siviilissä ollut kenraalimajuri Paavo Talvela hoitamaan neuvotteluja Saksaan, ja sopimaan käytännön järjestelyistä. Syyskuussa allekirjoitettiin jo tekninen pöytäkirja, jossa sovittiin Saksan sotavoimien kuljetusten purkaussatamiksi Vaasan ja Oulun satamat, joista kuljetusten oli määrä edetä rautateitse Pohjois-Norjaan.²³ Kauttakulkuvaihe kesti syyskuun 1940 lopusta aina kesäkuun 22. päivään 1941, jolloin Saksan odotettu hyökkäys Neuvostoliittoon alkoi ja Suomen asema kanssasotijana Saksan rinnalla varmistui. Suomen ja Saksan liittolaisuus jatkui aina syyskuun alkuun 1944 asti, jolloin Suomi solmi aselevon Neuvostoliiton kanssa. Neuvostoliitto vaati rauhanehdoissaan Suomea irtautumaan Saksasta sekä ajamaan saksalaiset joukot maasta pois. Suomen ja Saksan välille puhkesi Lapin sotana tunnettu konflikti, joka päättyi 27.4.1945 viimeisten saksalaisjoukkojen vetäytyttyä Norjan puolelle rajaa.

²¹ Junila 2000, 10.

²² Jokipii 1987, 114–115. Myös se, että Suomi oli jo aiemmin myöntänyt Neuvostoliitolle kauttakulkuoikeuden Hankoon, vaikutti osaltaan siihen, että Saksan kauttakululupa myönnettiin nopeasti ilman suurempia kipuiluja. Junila 2000, 11.

²³ Jokipii 1987, 115–116.

1. Saksalaiset Kokkolassa 1941–1944

1.1. Tehtävänä materiaalikuljetusten organisointi

Kokkolan merkitys Saksan sotavoimille alkoi kasvaa sitä mukaan, kun sota Neuvostoliittoa vastaan lähenei. Kesäkuussa 1941 alkanut hyökkäyssota Neuvostoliittoon näkyi yhtä lailla muidenkin Suomen rannikkokaupunkien satamaissa saksalaisten sotilaiden ja sodankäyntiin liittyvän materiaalin laivauksina. Saksalaisten laivakuljetuksia satamapäiväkirjojen perusteella tutkineen Patrick Sundqvistin mukaan ensimmäiset saksalaiset laivat, jotka kuljettivat mukanaan sotilaita tai materiaalia, saapuivat Kokkolan Ykspihlajan satamaan kesäkuun alussa 1941, muutamia viikkoja ennen sodan syttymistä. Yhteensä Ykspihlajan satamaan saapui vuoden 1941 aikana 47 saksalaista alusta.²⁴

Sundqvistin mukaan satamapäiväkirjoissa mainitaan Kokkolaan saapuneiden saksalaisten laivojen kuljettaneen mukanaan yleensä ruokaa, polttoaineita sekä kappaletavaraa. Suoria mainintoja sotatarvikkeiden, siis esimerkiksi aseiden ja ammusten, tuonnista Ykspihlajaan mainitaan satamapäiväkirjoissa vain kolme kertaa. Myös Oulun ja Vaasan satamapäiväkirjoissa mainitaan Sundqvistin mukaan sotatarvikkeiden tuonnista vain muutamia kertoja koko sodan ajalta.²⁵ Tiedot eivät pidä paikkansa, sillä satamapäiväkirjoja laadittiin sensuroiden, eikä suomalaisilla satamaviranomaisilla ollut lupaa kirjata ylös tarkkoja tietoja saksalaisten kuljetuksista.²⁶

Saksan armeijalle oli edullista tuoda materiaalinsa meriteitse mahdollisimman pohjoiseen, sillä tällä tavoin voitiin välttää pitkiä kuljetuksia jo ennestään kuormittuneilla rautateilla.²⁷ Pohjoisten satamien (Raahe, Oulu, Kemi ja Tornio) ongelmana kuitenkin oli Perämeren jäätyminen talvisin, mikä johti satamien sulkemiseen ja kuljetusten lakkaamiseen. Perämeren jäätyminen näkyi esimerkiksi vuonna 1942 Kristiinankaupungin ja Kokkolan välisen rannikkoalueen satamien selvästi kasvaneena saksalaisten kuljetusten

²⁴ Sundqvist 2009, 26–27.

²⁵ Sundqvist 2009, 43.

²⁶ Sundqvist 2009, 41–42. Sundqvistin mukaan Pietarsaaren satamapäiväkirjat tekevät tässä poikkeuksen. Kun muiden satamien satamapäiväkirjoissa on vain harvoin mainintoja sotatarvikkeiden tuonnista, mainitaan Pietarsaaren satamapäiväkirjoissa 74 kertaa lastina olleen juuri sotatarvikkeita, siis esimerkiksi aseita ja ammuksia. Kun ajatellaan, että Pietarsaaren ja Kokkolaan suuntautunut Saksan laivaliikenne oli sodan aikana suurin piirtein saman tasoista (Pietarsaaren saapui 195 alusta ja Kokkolaan 184 alusta), voidaan olettaa, että Kokkolaan tuotiin myös jotakuinkin saman verran sotatarvikkeita kuin Pietarsaaren.

²⁷ Iskanius 2008, 84.

vastaanottamisena. Tuolloin yli 40 prosenttia kaikesta Saksan sotavoimien tuonnista ohjautui Kristiina-Kokkola rannikkoalueelle.²⁸

Sundqvistin tutkimuksen perusteella on selvää, että Ykspihlajan satama vastaanotti paitsi joukkojen huoltoon liittyvää materiaalia, kuten ruokaa, polttoainetta ja heiniä, myös suoraan sodankäyntiin liittyvää materiaalia, kuten aseita ja ammuksia. Tietoja ei kuitenkaan ole siitä, missä määrin Ykspihlajan satamaan suuntautui saksalaisia sotilasjoukkoja kuljettaneita aluksia.

Laivaliikenne Ykspihlajan satamaan jatkui vuosien 1942–1944 aikana. Vuonna 1942 Kokkolaan saapui 50 saksalaista laivaa, seuraavana vuonna 59 laivaa ja vielä vuonna 1944 28 laivaa. Näin ollen Ykspihlajan satama vastaanotti koko sodan aikana 184 Saksan tai sen valloittaman maan lipun alla seilannutta laivaa. Tonnimäärässä mitattuna Saksan armeijan tuonti Ykspihlajan satamaan on luultavasti ollut jotain 100 000–200 000 tonnin välillä, sillä yksistään vuosina 1942–1943 tuonti oli lähes 80 000 tonnia.²⁹

Näin suurten materiaalmäärien tuonti Ykspihlajan satamaan vaati luonnollisesti sen varastoimista. Kokkolalainen Aarre Ruuttula on muistellut Ykspihlajan sataman merkitystä Saksan sotavoimille seuraavasti:

Kun sitten toinen maailmansota syttyi ja Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon, jouduimme mekin Saksan rinnalla sotaan. Koska Ykspihlajan satama on syvä ja merireitti turvallinen, antoi se edellytyksen käyttää sitä saksalaisten joukkojen huoltosatamana. Koska saksalaisia sotilaita Suomessa oli noin 200.000, niin satamalle riitti käyttöä. Ykspihlajaan tulikin useita suuria sotatarvikelaivoja, joiden lastit varastoitiin tänne. Satamaan tehtiin useita isoja varastoja; lisäksi sahan alueella oli pitkä varasto. Varastot sisälsivät etupäässä ruokaa, viinaa, vaatteita ja vaikka mitä, soittopelejä, kirjoja jopa shakkipelejä. Me pojat perustettiin tästä innostuen jopa shakkikerho, kun saksalaisten lähdettyä venäläiset valvontamiehet ottivat osansa ja loput sai hakea, kuka halusi. Loppuja poltettiin nuotiolla viikkokaupalla.³⁰

Kuten muistelijat mainitsee, sisälsivät saksalaisten varastot ruoan ja vaatteiden lisäksi kaikenlaista muutakin materiaalia, jotka oli tarkoitettu rintamamiehille toimitettaviksi.

²⁸ Iskanius 2008, 130.

²⁹ Iskanius 2008, 129.

³⁰ Aarre Ruuttula: Lapsuus- ja nuoruusmuistoja Ykspihlajasta. K. H. Renlundin Museo (KHRM).

Kokkolalaisten muistoissa on säilynyt myös saksalaisten tuomat mustavalkoiset lehmät, jollaisia ei seudulla ollut aiemmin nähty.³¹ Luultavasti kyseessä oli Holstein-nautarotu, joka paikallisia niin kovin kummastutti. Saksalaisten tuomat valtavat olkimäärät ovat niin ikään jääneet paikallisten mieliin. Olkipaalit pinottiin Ykspihlajan sataman alueelle 20–30 metriä korkeiksi pyramideiksi. Aarre Ruuttulan mukaan sotilaat vartioivat pyramideja ja tarkistivat lasten taskut tulitikuista ennen kuin päästivät nämä sinne leikkimään. Varoimenpiteistä huolimatta tuli pääsi olkikasolla valloilleen pääsiäisenä 1942, jolloin kymmeniä tuhansia kiloja olkia tuhoutui. Tuhopoltosta ei kuitenkaan ilmeisesti ollut kysymys, sillä poliisi päätteli tulenarkojen olkien leimahtaneen tuleen ohi kulkeneen veturin tuhka- luukusta pudonneesta kipinästä.³²

Kuten Ruuttula kertomuksessaan mainitsee, ryhdyttiin Ykspihlajan sataman alueelle sekä sen välittömään läheisyyteen tekemään varastoja materiaalin säilyttämiseksi. Kertojan mukaan Ykspihlajan sataman alueelle tehtiin useita isoja varastoja, joihin saksalaisten tuomaa materiaalia voitiin varastoida. Kokkolan majoituslautakunnan arkistosta löytyykin useita saksalaisten kanssa tehtyjä vuokrasopimuksia varastoista ja varastoalueista. Esimerkiksi toukokuussa 1943 saksalaiset vuokrasivat Ykspihlajan tullimakasiinista 285 neliömetrin suuruisen varaston, Rikki- ja superfosfaattitehtaalta 8 525 neliömetrin suuruisen varastoalueen sekä kaupungilta yli 53 hehtaarin suuruisen alueen sotilastavaran varastoimista varten.³³ Vuokrasopimuksissa ei yleensä eritellä, minkälaisen materiaalin varastoimista varten varasto tai alue vuokrattiin, vaan sopimuksessa saatetaan mainita, että alue vuokrataan yksinkertaisesti ”saksalaisen sotilastavaran varastoimista varten”. Toisinaan vuokrasopimukseen on kuitenkin merkitty aluetta tultavan käyttämään esimerkiksi rehun varastoimiseen.³⁴ Osassa sopimuksia erikseen kielletään aseiden, ammusten tai räjähdysaineiden varastoiminen, mutta myös sellaisia vuokrasopimuksia löytyy, joissa ei tätä kielletä.

Materiaalin purkamisen, varastoinnin ja eteenpäin viemisen organisointi oli Kokkolassa olleiden saksalaisten sotilaiden päätehtävä. Pohjois-Suomessa olleet saksalaiset sotajoukot tarvitsivat sotaa käydäkseen toimivan huollon tuekseen. Muualla eteläisen Suomen alueella saksalaisilla oli huollon lisäksi muunkinlaista toimintaa. Juho Raula on

³¹ Airola 2004, 146; Aarre Ruuttula: Lapsuus- ja nuoruusmuistoja Ykspihlajasta. KHRM.

³² Tilannekatsaus huhtikuun ajalta. No 668. Valtiollisen poliisin I arkisto (Valpo I). Kansallisarkisto (KA).

³³ Sopimuksia saksalaisten kanssa. Ha 3. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

³⁴ Vuokrasopimus 1950 neliömetrin suuruudesta alueesta 1.5.1944. Sopimuksia saksalaisten kanssa. Ha 3. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

selvittänyt, että esimerkiksi Porin ja Rauman kaupungeissa sijaitsi Saksan armeijan ilma-voimien yksiköitä, Turussa ja Kotkassa puolestaan merivoimien yksiköitä.³⁵ Lähteet eivät mainitse, että tällaisia joukko-osastoja olisi pysyvästi sijainnut Kokkolassa. Kaupungissa ei siis ollut saksalaista varuskuntaa, koulutuskeskusta tai muuta vastaavaa, vaan kaupunkiin sijoitettujen sotilaiden tehtävä oli huolehtia armeijan mittavien huoltokuljetusten sujuvuudesta.

Materiaalikuljetusten organisoinnin ohella Saksan sotavoimilla oli Kokkolassa toimintaa liittyen moottoriajoneuvojen säilyttämiseen ja huoltamiseen. Sundqvist mainitsee teoksessaan, että Pietarsaaressa saksalaisilla oli ajoneuvojen huolto- ja koulutustoimintaa ja että myös Kokkolaan perustettiin divisioonan huoltoyksikköön kuulunut moottoriajoneuvopuisto.³⁶ Tällä puistolla luultavasti tarkoitetaan Kokkolan rautatientoria, joka sodan aikana olikin täynnä saksalaisten moottoriajoneuvoja aina kuorma-autoista moottoripyöriin.

Kuva 1. Saksalaisten moottoripyöriä rautatientorilla.³⁷

³⁵ Raula 2003, 6.

³⁶ Sundqvist 2009, 60–61.

³⁷ Vi Neristassbor r. f. Kokkolan kotiseutuarkisto. KHRM.

1.2. Majoituspaikat Ykspihlajan ja keskustan alueella

Saksalaisten sotilaiden majoittaminen tuli ajankohtaiseksi Kokkolassa syksyllä 1941, kun Saksan ja Suomen sotatoimet Neuvostoliittoa vastaan näyttivät pitkittyvän. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, ettei Suomessa ollut varauduttu siihen, että saksalaisten maasaolo tulisi kestämaan useita vuosia. Operaatio Barbarossan ja jatkosodan tavoitteet oli määrä saavuttaa syksyyn mennessä, eikä tästä syystä suomalaisilla siviilivirkamiehillä sen paremmin kuin sotilasviranomaisillakaan ollut suunnitelmia valmiina siitä, kuinka saksalaisten majoittaminen tulisi järjestämään. Kun sota pitkittyi ja hyökkäyssota vaihtui asemasodaksi, oli paikkakuntien, joissa saksalaisia joukkoja tavattiin, ryhdyttävä kuitenkin järjestämään sotilaille majoituspaikkoja.³⁸

Saksalaisten sotilaiden majoittamista ryhtyi Kokkolassa järjestämään kaupungin majoituslautakunta, joka sai tehtävänsä ohjeita Vaasan läänin lääninhallitukselta. Lääninhallitus ohjeisti alueensa majoitusviranomaisia ensimmäisen kerran 17.12.1941 päivätyssä kirjeessä, jossa se esimerkiksi neuvoi, kuinka majoituskorvaukset eli vuokrat tulisi saksalaisilta periä, tai kuinka toimia tilanteessa, jossa majoituspaikalle tai sen irtaimistolle oli aiheutunut saksalaisten jäljiltä vahinkoa. Kirjeestä käy ilmi, että lääninhallituskin oli joutunut uuden tilanteen eteen: majoittamisen järjestelyissä oli konsultoitu puolustusministeriötä, neuvoteltu ”asianomaisten saksalaisten virkamiesten” sekä muiden lääninhallitusten kanssa ja sovittu yhteisistä menettelytavoista.³⁹

Kokkolan majoituslautakunnan asiakirjoissa ensimmäinen maininta saksalaisten sotilaiden majoittumisesta kaupunkiin ajoittuu syksylle 1941. Mainintoja löytyy useammasta lähteestä. Ensinnäkin majoituslautakunnan ylläpitämässä sotilasmajoitusluettelossa kerrotaan neljän miehistöön kuuluneen ja kahden upseeristoon kuuluneen saksalaisen sotilaan majoittumisesta Pitkäsillankadulla sijainneessa Hotelli Grandissa lokakuun alussa. Lokakuun puolenvälin tienoilla on luetteloon merkitty 34:n saksalaisen upseerin ja yhden esikuntaupseerin majoittumisesta kyseisessä hotellissa. Majoitusluettelon perusteella

³⁸ Junila 2000, 108.

³⁹ Lääninhallituksen kiertokirje Vaasan läänin majoitusviranomaisille 17.12.1941. Saksan puolustusvoimien majoitus 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

suurin osa hotellissa majoittuneista upseereista yöpyi vain yhden yön yli, joskin mainintoja löytyy muutamista pitemmistäkin majoittumisista.⁴⁰

Toinen lähde, joka valaisee saksalaisten majoittumisen laajuutta, on luettelo nimeltään *Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944*. Luettelo on mitä ilmeisimmin majoituslautakunnan ylläpitämä kirjanpito saksalaisilta saamistaan majoituskorvauksista, jotka sen tuli tilittää edelleen majoituksen tarjoajalle. Luetteloon on merkitty vaihtelevalla tarkkuudella majoitetun sotilaan nimi, sotilasarvo, majoituspaikka, majoituksen kustannus sekä maksun suorituspäivämäärä. Ylivoimaisesti suurin osa tähän luetteloon merkityistä saksalaisista sotilaista majoittui jo edellä mainitussa Hotelli Grandissa, jossa saksalaisten majoittaminen jatkui aina heinäkuun loppuun 1944 asti.⁴¹

Lääninhallituksen ohjeiden perusteella saksalaisten joukkojen majoittamisesta aiheutuneiden kulujen korvaaminen tapahtui melko monimutkaisen prosessin kautta, jossa majoituslautakunta oli keskeisessä roolissa. Kun saksalaisia joukkoja majoittui kaupungin alueella sijaitsevilla rakennuksilla, oli majoittajan – oli tämä sitten kaupunki, yritys tai yksityishenkilö – huolehdittava, että saksalaiset luovuttivat majoituksesta todistuksen eli majoituskuitti. Majoituskuitti sekä majoituksesta aiheutunut lasku oli majoittajan toimittava majoituslautakunnalle, joka tarkisti ne. Tarkistettu lasku lähetettiin edelleen saksalaiselle komendanttivirastolle⁴², joka laskun hyväksytyään maksoi majoituskorvauksen majoituslautakunnalle, joka taas tilitti korvauksen itse majoittajalle. Vahingonkorvausasioissa oli majoittajan puolestaan käännyttävä poliisiviranomaisen puoleen, jonka tuli tutkia vahinkojen laatu ja suuruus. Majoituslautakunnan oli lisäksi annettava lausunto siitä, oliko vaadittu korvaus kohtuullinen, jonka jälkeen majoittaja sai toimittaa korvausvaatimuksensa saksalaiselle komendanttivirastolle.⁴³

⁴⁰ Sotilasmajoitusluettelo I. Sotilasmajoitukset Kokkolan kaupungissa toisen vuosipuoliskon aikana vuonna 1941. Sekalaiset asiakirjat. Ha 3. Majoituslautakunnan arkisto. KKA. Majoitusluettelossa mainitaan esimerkiksi Bahm-nimisen saksalaisen upseerin majoittuneen hotelli Grandissa yhteensä kymmenen vuorokauden ajan aikavälillä 24.10.-3.11.1941.

⁴¹ *Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944*. Saksan puolustusvoimien majoitus 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁴² Alkuvaiheessa kaikkien Vaasan läänin alueella toteutuneiden saksalaisten joukkojen majoittamisten laskutus hoidettiin Ortskommandantur Vaasan kautta. Lääninhallituksen kirjeessä päivämäärältä 15.5.1943 maksupaikat määritellään uudelleen. Kokkolassa maksupaikkana toimi Ortskommandantur Kokkola, Pietarsaareissa Ortskommandantur Pietarsaari ja muilla Vaasan läänin paikkakunnilla Ortskommandantur Vaasa. Saksan puolustusvoimien majoitus 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁴³ Vaasan lääninhallitus majoitusviranomaisille 17.12.1941. Saksan puolustusvoimien majoitus 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

Rahaliikenne ja muu virallinen yhteydenpito saksalaisiin kulki siis majoituslautakunnan kautta. Majoituslautakunnan oli myös arkistoitava laskujen kaksoiskappaleet sekä pidettävä kirjaa saamistaan ja tilittämistään rahoista. Hallinnollisten tehtävien lisäksi oli majoituslautakunnan kartoitettava joukkojen majoittamiseen sopivia rakennuksia tai vapaita huoneistoja.⁴⁴ Niiden löytyminen ei ollut aina itsestään selvää, eikä mikä tahansa katettu rakennus välttämättä täyttänyt laatuvaatimuksia. Joukkojen määrä, majoituksen kesto ja vuodenaika olivat olennaisia seikkoja majoituspaikkoja mietittäessä. Lyhytaikaiseen majoitukseen saattoi riittää puutteellisempikin majapaikka, mutta pidemmäksi aikaa sijoitetuille joukoille oli löydyttävä perusedellytykset täyttävät asuintilat. Esimerkiksi talvella oli olennaista, että majoituspaikkaa saatettiin pitää riittävän lämpimänä. Myös riittävät saniteettitilat tai ylipäättään veden saanti olivat tärkeitä jo ihan hygienian ylläpitämisen kannalta.

Lääninhallituksessa lienee käsitetty, että sotilasjoukkojen majoittaminen saattoi siviili-luottamusmiehille olla vaikea tehtävä. Majoituslautakunnassa toimiminen oli luottamus-tehtävä, jota hoitivat kunnallisvaaleilla valitut kaupunkilaiset. Heillä ei todennäköisesti ollut aiempaa kokemusta ainakaan vierasmaalaisten sotilasjoukkojen majoittamisesta. Ammattivirkamiehistöä majoituslautakunnassa edusti kaupunginjohtaja J. E. Jaatinen, joka toimi sen puheenjohtajana. Lääninhallitus lähetti tammikuussa 1942 majoituslautakunnalle kirjeen, jossa majoituslautakuntaa kehoitettiin viipymättä ottamaan yhteyden suojeluskuntapiirin esikuntaan, jonka olisi määrä asettaa majoituslautakunnan tueksi upseerin ”saksalaisen sotaväen mahdollisen majoituksen ja sen yhteydessä olevien vaikeuksien helpottamiseksi”.⁴⁵ Näin majoituslautakunta toimikin, sillä vuoden 1942 majoitusto-
distuksista ja kirjeenvaihdosta on huomattavissa, että majoitusupseerit, majuri A. Timonen sekä kapteeni Jouko Arranto, ryhtyivät hoitamaan saksalaisten majoittamista yhdessä majoituslautakunnan kanssa.⁴⁶

Saksalaisten sotilaiden majoittaminen jakautui julkisten rakennusten ja tilojen, yksityisten yhdistysten ja henkilöiden omistamien rakennusten ja huoneistojen sekä majoitusyri-
tysten, kuten hotellien ja matkustajakotien kesken. Julkisista rakennuksista saksalaisten

⁴⁴ Majoituslautakunnan kirje majoitusupseeri Arrannelle 13.4.1942. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁴⁵ Lääninhallitus Kokkolan majoituslautakunnalle 9.1.1942. Saksan puolustusvoimien majoitus 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁴⁶ Esim. Majoitusupseeri Arrannon kirje majoituslautakunnalle 7.3.1942, jossa hän ilmoittaa Puistoravintolasta otetun kolme huonetta saksalaisten käyttöön. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

majoituspaikkana toimi ensimmäisenä Ykspihlajan kansakoulu. Saksalaisten ja kaupungin välisistä majoitustodistuksista käy ilmi, että noin viidenkymmenen miehen vahvuinen saksalaisjoukko majoittui koululla marraskuun 1941 puolivälistä vuoden loppuun.⁴⁷ Tammikuussa 1942 Ykspihlajan kansakoulu vuokrattiin saksalaisten majoituskäyttöön toistaiseksi voimassa olevalla vuokrasopimuksella.⁴⁸

Koulurakennusten ottaminen saksalaisten joukkojen majoituskäyttöön johtui siitä, että ne olivat tilojensa puolesta soveltuvia sotilasmajoitukseen. Juho Raula toteaa tutkimuksessaan, että saksalaisia majoitettiin alkuvaiheessa erityisesti koulu- ja kasarmirakennuksiin, sillä yksityisillä oli harvemmin tarjota sotilasmajoitukseen sopivia rakennuksia. Koulujen ottaminen majoituskäyttöön merkitsi kuitenkin koulutyön vaikeutumista tai kokonaan päättymistä.⁴⁹ Se, miksi saksalaisia sotilaita majoitettiin juuri Ykspihlajan kansakoululle, johtui luultavasti siitä, että koulun sijainti lähellä satamaa palveli saksalaisten tarpeita. Toisaalta kaupungin muut koulurakennukset olivat jo varattuja. Esimerkiksi sekä keskustan suomenkielinen että ruotsinkielinen kansakoulu olivat jo kaupungissa toimineen Sotasairaala 28:n käytössä, kuten myös työväentalo.⁵⁰

Raulan mukaan koulu- ja kasarmimajoittamisen välttämiseksi sekä joukkojen kontrolloinnin ja huollon helpottamiseksi keksittiin pian parakkirakentaminen. Näin tapahtui vuoden 1942 aikana myös Kokkolassa, jossa kaupungin urheilukenttä otettiin saksalaisten majoituskäyttöön. Urheilukentälle rakennettiin neljä parakkia, jotka sijaitsivat osittain nykyisen pääkatson paikalla.⁵¹ Seuraavalla sivulla olevasta kuvasta voidaan huomata parakkien olleen yksinkertaisia, luultavasti kamiinalla lämmitettäviä rakennuksia, joiden seinillä riippui kansallissosialistisen Saksan hakaristilippuja. Parakkien rakentamisen voidaan olettaa ajoittuneen kevääseen 1942. Näin tapahtui Raulan mukaan esimerkiksi Hangossa ja Turussa, joissa tuhansia sotilaita vetäneiden parakkikylien, joita ”Pikku-Berliineiksi” kansan suussa kutsuttiin, rakentaminen aloitettiin heti kun sääat rakennustoiminnan sallivat kevätkesällä 1942.⁵² Varsinaisesta parakkikylästä tai ”Pikku-Berliinistä”, ei

⁴⁷ Majoitustodistus Ykspihlajan kansakoulun vuokraamisesta 3.2.1942. Saksan puolustusvoimien majoitus 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁴⁸ Majoitusupseeri Timonen majoituslautakunnalle 11.1.1942. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁴⁹ Raula 2003, 25–26.

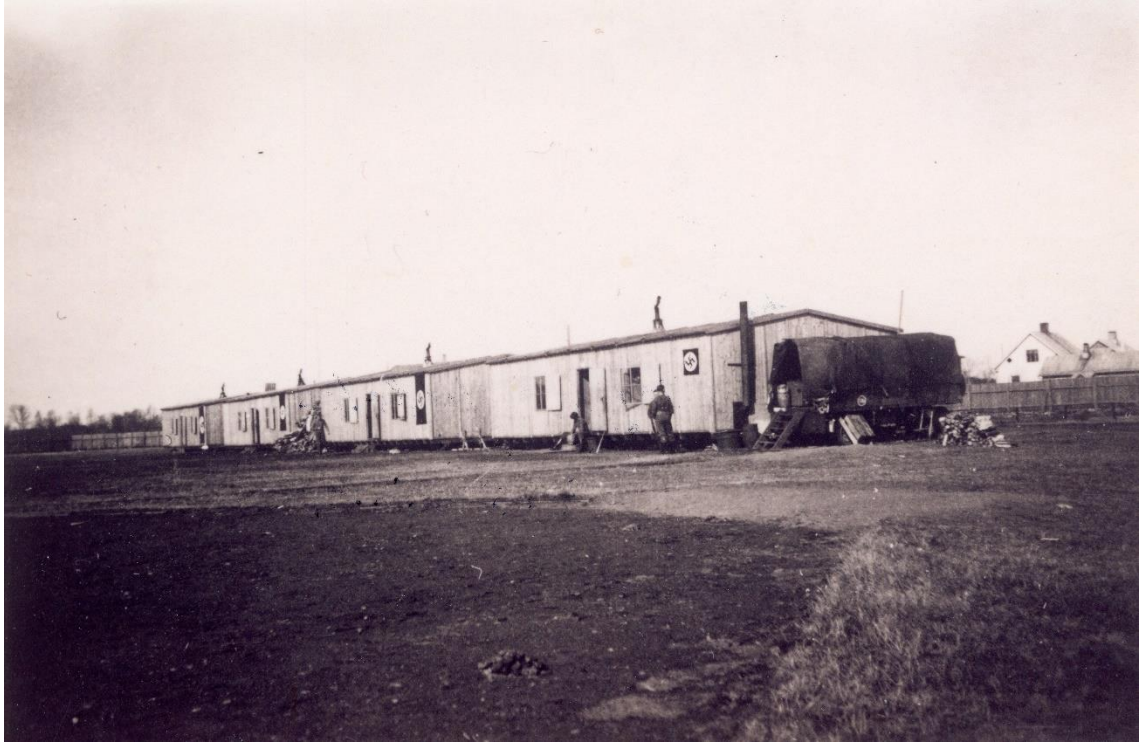
⁵⁰ Toiviainen 1994.

⁵¹ Björkstrand & Frilund 2009, 72–73.

⁵² Raula 2004, 165.

Kokkolan osalta voida puhua. Parakkimajoittuminen myös päättyi urheilukentällä melko nopeasti saksalaisten luovutettua kentän takaisin kaupungille marraskuussa 1942.⁵³

Kuva 2. Saksalaisten parakkeja urheilukentällä.⁵⁴

Urheilukentän ottaminen saksalaisten majoituskäyttöön aiheutti kaupungin virkamiehissä keskustelua. Sota-aikana Kokkolan kaupunginvaltuutettuna toiminut Aarne Meri, jota haastateltiin vuonna 1974 Kokkolan sota-ajan kunnalliselämään liittyen, mainitsee haastattelussaan, että saksalaisille tarjottiin parakkien sijoituspaikaksi urheilukentän sijasta keskustan liepeillä sijaitsevia peltoaukeita.⁵⁵ Meren mukaan saksalaisille eivät kuitenkaan pellot majoituspaikaksi kelvanneet, vaan he vaativat saada urheilukentän käyttöönsä. Tätä väitettä tukee myös kaupunginhallituksen pöytäkirjoissa oleva merkintä, jonka mukaan majoituslautakunta oli ollut ”pakoitettu asettamaan urheilukentän saksalaisten sotilasviranomaisten käyttöön majoituspaikkana”.⁵⁶ Urheilukentälle koitui parakkimajoituksesta huomattavat vahingot, joista kaupunki myöhemmin haki korvauksia. Saksalaisille

⁵³ Majoituslautakunnan pöytäkirja 13.11.1942. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA. Saksalaisen miehistön asuttamia parakkeja sijaitsi myös Ykspihlajassa. Ks. Airola 2004, 157.

⁵⁴ Valokuva otettu 24.4.1942. Sotamuseon kokoelmat.

⁵⁵ Ks. Kuva 3.

⁵⁶ Aarne Meren haastattelu vuodelta 1974. Kper AK/5688; Kaupunginhallituksen pöytäkirjat 1942. 25 §. KKA.

urheilukenttä oli varmasti peltoja parempi vaihtoehto parakkirakentamiseen jo ihan infrastruktuurillisista syistä.

Yksityisten omistamia kiinteistöjä vuokrattiin saksalaisten majoituskäyttöön erityisesti majoittamisen alkuvaiheessa. Laskutusluettelosta löytyy useampia mainintoja, joissa majoittajaksi merkittiin majoitusyrityksen tai kaupungin sijaan yksityishenkilö.⁵⁷ Merkittävintä yksityinen vuokraaja näyttää luettelon perusteella olleen rakennusmestari J. G. Indola, josta löytyy merkintöjä vuokraajarakkeessa aikaväliltä 1.3.–30.9.1942. Vuokrattu rakennus oli osoitteessa Pitkäsillankatu 33 edelleen sijaitseva, vuonna 1937 valmistunut asuin- ja liiketalo, joka oli vuokraajan itsensä suunnittelema ja rakennuttama.⁵⁸ Rakennus tunnetaan *Indolan talona*, ja saksalaiset maksoivat sen käytöstä vuokraa 9000 markkaa kuussa.⁵⁹ Vuokran suuruus (nykyrahassa noin 2000 euroa) viittaa vahvasti siihen, että kyseessä oli juuri edellä mainittu, sota-aikana uusi ja keskellä kaupunkia sijainnut rakennus. Myös majoitusupseeri Timosen kirjeessä majoituslautakunnalle mainitaan ”rakennusmestari Indolan talon” otettavan toistaiseksi saksalaisten sotilaitten tilapäismajoitukseen alkaen 12.1.1942.⁶⁰

Ei yksityishenkilön, mutta yksityisen yhdistyksen vuokraama metodistikirkko toimi niin ikään saksalaisten sotilaiden majoituspaikkana. Kokkolan rakennushistoriaa tutkineen Krister Korpelan mukaan metodistikirkko oli vihitty käyttöön vuonna 1890 ja perusteellisesti korjattu vuonna 1925. Pitkäsillankadulla sijainnut melko kookas hirsirakennus piti sisällään 300 henkeä vetäneen kirkkosalin sekä pastorin asunnon.⁶¹ Mainintoja

⁵⁷ Luettelossa mainitaan vuokranantajiksi esimerkiksi paikallisen panimon johtaja Karl Max Heining, joka vuokrasi tuntemattomaksi jäävää rakennusta saksalaisille maaliskuun alusta huhtikuun loppuun 300 markan kuukausivuokralla. Useampaan kertaan mainitaan myös henkilö nimeltään Y. M. Kauppinen, joka vuokrasi tuntemattomaksi jäävää kiinteistöä tai huoneistoa 400 markan kuukausivuokralla tammikuusta huhtikuun loppuun. Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁵⁸ Korpela 1994, 685.

⁵⁹ Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁶⁰ Majoitusupseeri Timonen majoituslautakunnalle 11.1.1942. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA. Kirje on hieman epäselvä johtuen osittain kirjoitusvirheistä. Majoitusupseeri mainitsee kolme rakennusta, jotka otetaan ”saksalaisten sotilaitten tilapäismajoitukseen”. Rakennukset ovat Ykspihlajan kansakoulu, Metodistikirkko sekä ”Entisen Grand Hotellin huoneuston” ja suluissa ”Rak. mest. Indolan talo”. Hotelli Grand, jossa kyllä majoittui paljon saksalaista upseeristoa, sijaitsi kivenheiton päässä osoitteessa Pitkäsillankatu 20. Ilmeisesti hotelli Grand oli aikaisemmin sijainnut Indolan talossa. Tähän viittaa myös saksalaisen komendantin tekemä listaus tavaroista, jotka oli varastettu Indolan talossa sijainneesta saksalaisille kuuluneesta autotallista. Tavaralista on tallennettu liitteeksi rikosilmoituspäiväkirjan väliin. Talosta käytetään liitteessä nimitystä ”Gamla Grand Hotel”. Rikososaston ilmoituspäiväkirjat 16.5.1942. Abb 12. Kokkolan poliisilaitoksen arkisto (KPA). KA.

⁶¹ Korpela 1994, 695–696.

metodistikirkon majoituskäytöstä löytyy niin laskutusluettelosta kuin kirjeenvaihdosta. Luettelon mukaan saksalaiset maksoivat kirkon käytöstä 1200 markan kuukausivuokraa.⁶²

On mielenkiintoista kysyä, miksi yksityisomisteisista rakennuksista juuri Indolan talo ja metodistikirkko toimivat saksalaisten majoituskäytössä. Mahdollista on, että rakennukset olivat majoituslautakunnan ja majoitusupseerien päätöksellä pakko luovuttaa sotilasmajoituskäyttöön, sillä saksalaisille oli yksinkertaisesti pystyttävä löytämään sopivia majoituspaikkoja. Toisaalta mahdollista on myös se, että rakennuksia tarjottiin majoituskäyttöön. Rakennusmestari Indola istui itse majoituslautakunnassa ja on voinut täten vaikuttaa omistamansa kiinteistön käyttöön.⁶³ Molempien rakennusten sijainti myös palveli saksalaisten tarpeita, sillä ne sijaitsivat Pitkäsillankadulla lähellä komendantinvirastoa, millä on saattanut olla vaikutusta rakennusten valintaan.

Ensimmäinen maininta metodistikirkon sotilasmajoituskäytöstä on lokakuulta 1941, jolloin majoitusupseeri Timonen lähestyi Kokkolan suojeluskuntapiirin asioissa metodistikirkon pastori Johanssonia. Timonen vetosi Johanssonia avaamaan lukossa olevan vessan sekä puuvajan, jotka sen jälkeen, kun kirkko oli otettu sotilasmajoitukseen, kuuluivat majoitettujen käyttöön.⁶⁴ Kirjeessä ei mainita majoitettujen olleen saksalaisia sotilaita, mutta kun otetaan huomioon, että samoihin aikoihin useita kymmeniä saksalaisia upseereja majoittui hotelli Grandissa, on helppo ajatella, että majoitetut olivat miehistöön kuuluneita saksalaisia sotilaita. Tiedossa ei ole, kuinka kauan majoitus Metodistikirkolla jatkui, sillä arkistosta ei löydy raportteja esimerkiksi lähtökatselmuksesta tai muita mainintoja rakennuksen luovuttamisesta takaisin seurakunnan käyttöön. Todennäköisesti metodistikirkolle majoitettiin ensisijaisesti miehistöön kuuluneita sotilaita upseereiden asuessa muualla hotellissa.

Majoitusyritykset olivat kaupungin ja yksityishenkilöiden ohella merkittävä toimija saksalaisten sotilaiden majoittamisessa. Kuten aiemmin on tullut jo mainittua, oli osoitteessa Pitkäsillankatu 20 sijainnut hotelli Grand yksi merkittävimmistä saksalaisten majoittajista. Hotellissa majoittui läpi sodan saksalaisia sotilaita sekä pysyvästi että lyhyempiä

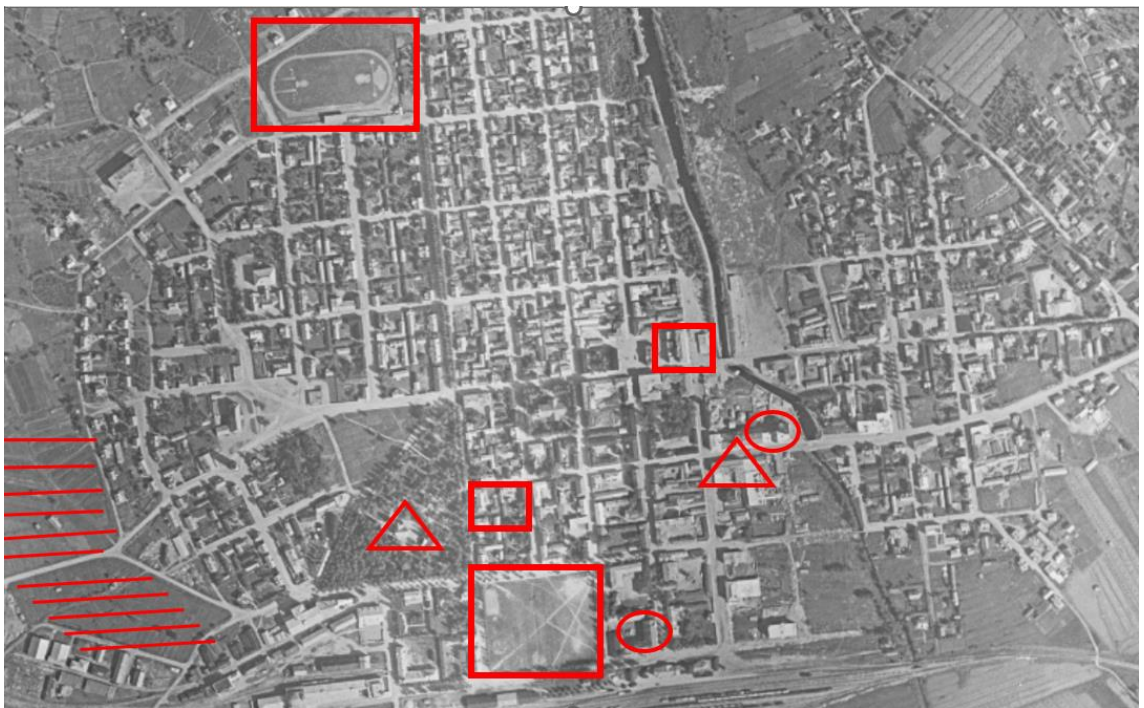
⁶² Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁶³ Majoituslautakunnan pöytäkirja 13.11.1942. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁶⁴ Kapteeni A. Timonen pastori Johanssonille 3.10.1941. Kirje välitetty Kokkolan majoituslautakunnalle tiedonantona toimenpiteistä. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

aikoja.⁶⁵ Grandin suosiota selittää sen riittävä kapasiteetti majoittaa saksalaisia sotilaita. Toinen isompi hotelli, Rantakadulla edelleen sijaitseva Seurahuone, oli sodan ensimmäisinä vuosina laajan remontin kohteena, eikä tästä syystä voinut saksalaisia upseereita majoittaa. Avauduttuaan vuonna 1943 alkoi sielläkin saksalaisia upseereja majoittua enenevässä määrin. Kaupungin muista majoitusyrityksistä saksalaisia majoitti useamman kerran Matkustajakoti Hansa osoitteessa Isokatu 1. Matkustajakodit Martta (Isokatu 8), Turisti (Isokatu 22) ja Kaleva (Tehtaankatu 6) on puolestaan merkitty saksalaisten sotilaiden majoituspaikaksi vain kerran tai pari.⁶⁶

Kuva 3. Saksalaisten keskeiset majoitus- ja toimipaikat keskustan alueella.⁶⁷

Ilmakuvan yläreunassa näkyy urheilukenttä, jossa saksalaisten parakit sijaitsivat. Oikealla kaupungin läpi virtaavan Sunnin viereen on merkitty ympyrällä Hotelli Grand, kolmiolla Indolan talo ja suorakulmiolla Hotelli Seurahuone. Alhaalla puiston keskellä oleva kolmio merkitsee paikkaa, jossa sijaitsi Puistoravintola. Rakennuksessa sijaitsi SS-yksikön toimistotila⁶⁸. Suorakulmio osoittaa puolestaan kortteliin, jossa sijaitsi metodistikirkko. Kuvan alareunassa isolla suorakulmiolla on puolestaan kehystetty rautatientori,

⁶⁵ Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁶⁶ Ibidem. Majoitusyritysten osoitetiedot Suomen Matkailijayhdistyksen julkaisusta ”Suomen hotellit ja matkustajakodit 1941”.

⁶⁷ Ilmakuva vuodelta 1943. Kokkolan karttapalvelu. Muokkaukset tekijän.

⁶⁸ Majoitusupseeri Arranto majoituslautakunnalle 3.7.1943. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

jossa saksalaiset säilyttivät ajoneuvojaan sekä ympärillä matkustajakoti Hansa. Kuvan vasempaan reunaan olen merkinnyt poikkiviivoin peltoaukeat, joiden oletan olleen niitä, joita tarjottiin saksalaisille parakkien sijoituspaikaksi. Aarne Meri nimittäin mainitsee haastattelussaan peltojen sijainneen ”aivan vesitornin alapuolella”, mikä viittaa kyseisiin peltoihin.⁶⁹

1.3. Sotilaiden määrä vaihteli sodan kuluessa

Kysymykseen, kuinka paljon Kokkolassa oli saksalaissotilaita, on mahdotonta antaa täysin tarkkaa vastausta. Tämä johtuu siitä, ettei käytössäni ole ollut mitään sellaista asiakirjaa, jossa selvästi kerrottaisiin, millainen kokoonpano tai organisaatio Saksan sotavoimilla Kokkolassa oli. Määrän arvioimisesta tekee vaikean myös se, että sotilaiden määrä vaihteli suuresti sodan kuluessa. Summittaista määrää voidaan kuitenkin arvioida muutamien hajanaisten tietojen pohjalta.

Tietoja saksalaisten sotilaiden määrästä on merkitty esimerkiksi majoitustodistuksiin, joita jonkin verran löytyy majoituslautakunnan arkistosta. Majoitustodistuksissa kerrotaan esimerkiksi noin viidenkymmenen sotilaan majoittumisesta Ykspihlajan kansakoululla vuoden 1941 lopulla.⁷⁰ Majoituskorvausluettelon perusteella pystytään puolestaan sanomaan, että hotelli Grandissa majoittui pysyvästi läpi sodan viidestä kymmeneen upseeria tai aliupseeria. Luettelo kertoo myös, että aiemmin mainitussa Indolan talossa majoittui marraskuussa 1942 muutaman päivän ajan 68 sotilasta. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että talossa olisi sen jatkuvan vuokrauksen aikana majoittunut näin suuri joukko, mutta ainakin on ollut mahdollista, että talo on toiminut majoituspaikkana useille kymmenille sotilaille. Tietoja ei sen sijaan ole siitä, kuinka monta sotilasta metodistikirkolla tai urheilukentän parakeissa majoittui. Oletettavasti molempiin kuitenkin mahtui kymmeniä sotilaita.

Kuten edellä todettiin, saksalaisten majoittuminen urheilukentällä päättyi marraskuussa 1942. Näyttää myös siltä, että majoitustoiminta sekä metodistikirkolla että Indolan talossa päättyi niin ikään vuoden 1942 jälkipuoliskolla, sillä ainakaan merkintöjä

⁶⁹ Aarne Meren haastattelu vuodelta 1974. Kper AK/5688.

⁷⁰ Majoitustodistus Ykspihlajan kansakoulun vuokraamisesta 3.2.1942. Saksan puolustusvoimien majoitus 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

majoituskorvausten tilittämisestä kyseisille majoittajille ei löydy enää vuoden 1943 ajalta. Voidaan siis olettaa, että saksalaisten määrä oli kaupungissa suurimmillaan vuonna 1942, jolloin heidän käytössä oli useita eri rakennuksia. Jos lasketaan, että Ykspihlajan kansakoululle ja Indolan taloon mahtui noin viisikymmentä sotilasta, metodistikirkolle ja urheilukentän parakkeihin muutamia kymmeniä sotilaita, ja kun vielä otetaan laskuun mukaan noin kymmenen hotelli Grandissa asuneen upseerin joukko, voidaan arvioida, että pysyvästi kaupunkiin sijoitettujen saksalaisten määrä vuoden 1942 aikana oli noin 100–150 sotilasta. Määrä sopii myös hyvin siihen arvioon, joka on annettu Kokkolan naapuri-kaupungissa Pietarsaassa olleiden saksalaisten sotilaiden määrästä. Sundqvist arvioi, että Pietarsaassa oli saksalaisia sotilaita enimmillään vuonna 1942, jolloin pysyvästi kaupunkiin sijoitettuja sotilaita oli noin 200. Vuosien 1943 ja 1944 aikana Sundqvist puolestaan arvioi sotilaiden määrän vähentyneen noin 50–100 henkeen.⁷¹

On todennäköistä, että myös Kokkolassa vuosien 1943 ja 1944 aikana pysyvästi kaupunkiin sijoitettujen saksalaissotilaiden määrä oli pienempi kuin mitä se oli vuonna 1942. Ainakin saksalaisten tarve majoituspaikoille väheni. Kaupunkiin oli kuitenkin sijoitettu pysyviä joukkoja myös kahden viimeisen vuoden aikana. Hotelli Grandissa asui majoituskorvausluettelon perusteella edelleen puolentusinaa upseerin tai aliupseerin arvoista sotilasta ja näillä sotilasjohtajilla oli tietysti jonkin verran miehistöä johdettavanaan. Lähteet eivät kuitenkaan kerro, kuinka paljon tavallisia sotamiehiä kaupunkiin oli sijoitettu. Jonkinlaisia laskelmia voidaan kuitenkin tehdä. Esimerkiksi kesällä 1943 hotelli Grandissa majoittui huoltopäällikkö (Oberzahlmeister) Liebersin lisäksi alikersantit (Unteroffizier) Heller, Ruppel ja Körper, korpraalit (Gefreiter) Schmidt ja Zimmer sekä upseerikokelas (Junker) Prause.⁷² Jos ajatellaan alikersantin arvoisen sotilaan johtavan tavallisesti ryhmän kokoista sotilasosastoa, johon kuuluu noin kymmenen sotilasta, voidaan saksalaisten sotilaiden kokonaismääräksi arvioida noin viisikymmentä henkeä.

Sundqvist huomauttaa Kokkolassa ja Pietarsaassa olleiden saksalaissotilaiden määrän arvioimisen olevan vaikeaa myös sen vuoksi, että kaupungeissa olleet saksalaissotilaat kuuluivat samaan joukko-osastoon.⁷³ Tämä pitää paikkansa ainakin siltä osin, että kummankin kaupungin saksalaisia sotilaita johdettiin osan aikaa samasta komendantuurista. Vuoden 1942 syksystä lähtien saksalaisten joukkojen komendanttina toimi Hauptmann

⁷¹ Sundqvist 2009, 59–62.

⁷² Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁷³ Sundqvist 2009, 60.

(kapteeni) Paul Körner, jonka lähettämien kirjeiden yläreunaan oli merkitty ”Ortskommandantur Jakobstad/Kokkola”.⁷⁴ Sundqvist toteaaakin, että on vaikea arvioida, kuinka sotilaat jakaantuivat kahden kaupungin välille.⁷⁵

Lähdeaineiston perusteella näyttää kuitenkin myös siltä, että Pietarsaaren ja Kokkolan saksalaisilla oli osan aikaa myös täysin omat paikallisjohtajansa. Sundqvist esimerkiksi mainitsee, että Pietarsaaren komendanttina toimi vuonna 1944 majuri Heinz Angott.⁷⁶ Tällaisesta henkilöstä ei käyttämissäni lähteissä ole mainintaa. Kokkolan komendantiksi vuoden 1944 aikana sopisikin kenties paremmin Hauptmann (kapteeni) Fries -niminen sotilas, joka Östebottningenin uutisen mukaan oli osallistunut sankarivainajien muistopäivän juhlallisuuksiin Kokkolan Marian hautausmaalla maaliskuussa 1944.⁷⁷

Lähteiden perusteella Kokkolassa oli sodan aikana sekä Wehrmachiin että Schutzstaffeliin kuuluneita joukkoja.⁷⁸ Kaupungissa olleet SS-joukot kuuluivat SS-Division Nordiin. Tästä kertoo Valpon tilannekatsaus maaliskuulta 1942, jossa kerrotaan tuntemattoman tekijän tekemästä murtautumisesta SS-Divisioon ”Nord” Abteilung (osasto) V:lle kuuluneeseen kansliahuoneistoon.⁷⁹ On mahdollista, että juuri SS-sotilaat olivat niitä, jotka majoittuivat urheilukentälle rakennetuissa parakeissa, sillä vuoden 1942 jälkeen lähteistä ei enää löydy mainintoja SS-sotilaiden läsnäolosta kaupungissa. Urheilukentän luovuttaminen takaisin kaupungin haltuun marraskuussa 1942 sopisi hyvin siihen yhtälöön, että sieltä poistuneet joukot olisivat olleet SS-sotilaita.

Pysyvästi kaupunkiin sijoitettujen joukkojen lisäksi näkyi Kokkolan katukuvassa aika ajoin runsaita määriä paikkakunnalle tilapäisesti saapuneita saksalaisia sotilaita. Tyypillisesti joka kuukausi muutamista muutamiin kymmeneen sotilaisiin yöpyi kaupungissa yhden yön yli tai muutamia vuorokausia (ks. liite 2). Kaupungin läpi kulkeneet saksalaiset olivat tavallinen näky esimerkiksi rautatieaseman ympäristössä.⁸⁰

⁷⁴ Esim. Hauptmann Körnerin kirje Kokkolan majoituslautakunnalle 1.6.1943. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁷⁵ Sundqvist 2009, 60.

⁷⁶ Sundqvist 2009, 71.

⁷⁷ ÖB 14.3.1944.

⁷⁸ Wehrmacht (Puolustusvoimat) oli kansallissosialistisen Saksan sotavoimien nimi vuodesta 1935 alkaen. Se koostui kolmesta puolustushaarasta; maavoimista (*Heer*), ilmavoimista (*Luftwaffe*) ja merivoimista (*Kriegsmarine*). Schutzstaffel (Suojajoukot), josta yleensä käytetään lyhennettä SS tai oli puolestaan Saksan kansallissosialistisen puolueen alaisuuteen perustettu puolisoitilaallinen organisaatio, joka kuitenkin myöhemmin laajeni osaksi Saksan taistelevaa armeijaa. S

⁷⁹ Tilannekatsaus maaliskuun ajalta 1942. No 507. Valpo I. KA.

⁸⁰ Ks. luku 2.1.

2. Kanssakäyminen saksalaisten kanssa

2.1. Saksalaiset sotilaat kotirintaman arjessa

Kokkolassa olleista saksalaisisotilaista on aiemmin kirjoitettu, että he liikkuivat paljon kaupungilla ja olivat tuttu näky ravintoloissa ja elokuvateattereissa. Sotilaat upeine uniformuineen käänsivät katseita puoleensa ja herättivät uteliaisuutta. Saksalaisten mainitaan tutustuneen moniin kokkolaisperheisiin ja olleen myös kaupungin seurapiirielämässä merkittävä ilmiö.⁸¹ Tässä luvussa perehdyn tarkemmin siihen, millaista oli paikallisten ihmisten ja saksalaisten sotilaiden välinen kanssakäyminen. Oliko se säännöllistä vai enemmän satunnaista ja mitkä motiivit kanssakäymistä ohjasivat?

Kanssakäymisen laajuus ja luonne on mitä ilmeisimmin riippunut hyvin paljon henkilöstä. Kokkolan keskustassa asuneet kohtasivat saksalaisia sotilaita varmasti hyvin usein, sillä monet saksalaisten majoituspaikoista, autotalleista ja toimistoista sijaitsivat kaupungin keskustassa, esimerkiksi Pitkäsillankadulla, Länsipuistossa ja urheilukentällä. Myös Ykspihlajassa saattoi saksalaisia kohdata usein, sillä siellä purettiin, varastoitiin ja lastattiin saksalaisten materiaalia. Jos sattui asumaan saksalaisten majoituspaikan tai muun toimipaikan läheisyydessä, ei saksalaisten kohtaamiselta voinut oikein välttyä.

Saksalaisten kohtaaminen omassa arjessa ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut sitä, että heidän kanssaan olisi täytynyt ryhtyä tekemisiin. Vaikka suomalaiset ja saksalaiset viranomaiset pitivät sotilaiden ja siviiliväestön kanssakäymistä pääsääntöisesti kannatettavana asiana, ei suomalaista siviiliväestöä mitenkään velvoitettu seurustelemaan tai muuten kanssakäymään saksalaisten kanssa. Siviiliväestöltä kyllä odotettiin asiallista suhtautumista saksalaisiin sotilaisiin. Sikäli kun henkilön työ tai muut velvollisuudet eivät edellyttäneet kanssakäymistä, saattoi hän halutessaan minimoida kontaktit saksalaisiin esimerkiksi välttämällä tilanteita, joissa heidän kanssaan saattoi joutua tekemisiin.⁸²

Aina eivät paikalliset kuitenkaan voineet itse päättää, ryhtyäkö saksalaisten kanssa tekemisiin vai ei. Kuten Junila toteaa, ei saksalaiseen sotasairaalaan komennuksen saaneen lotan tai sairaanhoitajan kannattanut suhtautua saksalaisiin kovin penseästi, saati

⁸¹ Toiviainen 1994, 544–545; Wiirilinna & Järvi 1979, 52.

⁸² Junila 2000, 286.

kieltäytyä yhteistyöstä.⁸³ Kokkolassa tällaisia henkilöitä, jotka tahtomattaankin joutuivat saksalaisten kanssa tekemisiin, saattoivat olla esimerkiksi saksalaisten varastolle työko-
mennuksen saaneet tai palveluammateissa, kuten hotelleissa, kaupoissa ja ravintoloissa
työskennelleet henkilöt.

Voidaan siis todeta, että Kokkolassa paikalliset kohtasivat saksalaisia päivittäisessä elä-
mässään riippuen kuitenkin olosuhteista ja henkilökohtaisesta halusta. Kohtaamisten ja
välttämättömän kommunikoinnin syventyminen jatkuvaksi kanssakäymiseksi vaati osa-
puolilta kuitenkin tietynlaista aloitteellisuutta ja motivaatiota. Se, että saksalaisten soti-
laiden kanssa halusi olla tekemisissä, saattoi olla erilaisten syiden motivoimaa. Junila on
hahmotellut motiiveiksi esimerkiksi aatteelliset syyt, taloudellisen tai muun hyödyn ta-
voittelun, mielenkiinnon vierasmaalaisia kohtaan tai halun saada vaihtelua ja huvittelua.⁸⁴
Kanssakäymisen motiivina saattoi näiden lisäksi olla yhtä hyvin vaikka se, että ajan saa-
tossa saksalaisten kanssa ystäväystyttiin. Heistä tuli tuttavvia, joiden kanssa vaihdettiin
muutama sananen tavatessa tai kutsuttiin kotiin kahville iltaa istumaan.

Kaupankäynti näyttää olleen yksi varsin yleinen motiivi kanssakäymiselle. Kokkolan po-
liisilaitoksen ilmoitusasiainpäiväkirjat sisältävät lukuisia mainintoja siitä, kuinka paikal-
linen henkilö tavattiin rautatieaseman ympäristössä kauppaamassa säännöstelyn alaista
tavaraa ohikulkeville saksalaissotilaille. Yleisiä myyntiartikkeleita olivat elintarvikkeet
sekä tavanomaiset käyttötavarat, kuten partaterät, sukat, sormikkaat ja lompakot. Kau-
pankäynnillä varmasti tavoiteltiin taloudellista hyötyä, sillä tuotteita saatettiin myydä sak-
salasille huomattavalla voitolla.⁸⁵ Toisaalta monessa tapauksessa näyttää olleen kyse
vaihtokaupasta, jossa saksalaisilta saatiin vaihdossa tuotteita, joista oli puutetta, kuten tu-
pakkaa ja alkoholia.⁸⁶

Siviilit, jotka toimivat saksalaisilla työntekijöinä, olivat luonnollisesti paljon tekemisissä
heidän kanssaan. Lähdeaineistoon on kuitenkin jäänyt kovin vähän merkintöjä saksalai-
silla työskennelleistä henkilöistä tai heidän kokemuksistaan. Saksan armeijan läsnäololla
oli Kokkolassa kuitenkin ilman muuta työllistävää vaikutusta. Tästä kertovat muiden mu-
assa poliisin asiakirjoista löytyvät maininnat. Esimerkiksi joulukuussa 1943 poliisi tutki

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Junila 2000, 287.

⁸⁵ Junila 2000, 240.

⁸⁶ Merkintöjä ”säännöstelyn alaisen tavaran kauppaamisesta ulkomaalaisille” Kokkolan poliisilaitoksen jär-
jestysosaston ilmoitusasiainpäiväkirjoissa, esim.: 8.6.1943; 15.8.1943; 17.8.1943; 7.9.1943; 27.9.1943;
14.10.1943. Aba 28. Kokkolan poliisilaitoksen arkisto (KPA). KA.

tapausta, jossa kolme saksalaisten muonavarastolla työskennellyttä kokkolalaista työmiestä oli epäiltynä yli 8000 markan arvoisen juusto- ja margariinilastin varastamisesta. Mainintoja löytyy myös satama- ja rautatietyöläisten tekemistä näpistyksistä ja varkauksista esimerkiksi saksalaisesta junavaunusta tai laivasta.⁸⁷

Saksan armeijan materiaalikuljetukset työllistivät paikallisia ihmisiä läpi sodan. Kun otetaan huomioon, että Saksan armeijan sodan aikainen tuonti Ykspihlajan satamaan oli 100 000–200 000 tonnin luokkaa, voidaan olettaa, että hyvin monelle kokkolalaiselle tarjoutui mahdollisuus toimeentulon hankkimiseen saksalaisten palkkalistoilla. Miesten ollessa rintamalla saksalaisten töissä oli monessa tapauksessa suomalaisia naisia. Jo aiemmin lainattu kokkolalainen Aarre Ruuttula muistaakin juuri naisten olleen purkamassa saksalaisten laivoja. Naisten lisäksi saksalaisilla oli töissä venäläisiä sotavankeja, jotka Ruuttulan mukaan majailivat työväentalolla, josta heidät vietiin marssien työhön satamaan.⁸⁸

Saksalaisten työllistävä vaikutus ei aina ollut suomalaisten viranomaisten mieleen. Kokkolassakin toimi sodan aikana Valtion lentokonetehtaan, ammuslataamon, elintarvikevarikkojen ja sotasairaalojen kaltaisia suomalaisten omia laitoksia, jotka tarvitsivat työvoimaa. Sitä oli kuitenkin rajoitetusti käytössä, kun pääosa suomalaisista työikäisistä miehistä oli rintamalla ja suuri osa naisistakin toimi lottina erilaisissa tehtävissä. Saksalaisten valttina työvoiman saamisessa on pidetty sitä, että he pystyivät maksamaan työntekijöille usein suomalaisia yrityksiä parempaa palkkaa. Tämä houkutti suomalaisia jopa muuttamaan työn perässä toiselle paikkakunnalle.⁸⁹ Kokkolalaisia rekrytoitiin saksalaisille töihin myös muualle Suomeen esimerkiksi kesäkuussa 1943 tähän tapaan:

*Pari reipasta miestä ja naista otetaan työhön tiilitehtaalle Pohjois-Suomessa. Saksalaisten kustannuksella. Asunto järjestetään tehtaan puolelta. Lähemmin tänään klo 12 jälkeen hotelli Grandissa.*⁹⁰

Myös eri alojen yritykset hyötyivät saksalaisten sotilaiden läsnäolosta. Tällaisia yrityksiä olivat esimerkiksi kauppaliikkeet, kahvilat ja ravintolat. Lähteiden perusteella suurin hyötyjä oli saksalaisia liki kolmen vuoden ajan yhtäjaksoisesti majoittanut hotelli Grand. Voi toki olla, että Grandilla olisi riittänyt asiakkaita, vaikka saksalaiset upseerit eivät olisikaan useita huoneita varanneet käyttöönsä. Sotilaiden majoittaminen tiesi hotellille kuitenkin

⁸⁷ Varkauksista ja näpistyksistä saksalaisilta, ks. luku 3.1.

⁸⁸ Aarre Ruuttula: Lapsuus- ja nuoruusmuistoja Ykspihlajasta. KHRM.

⁸⁹ Junila 2000, 318.

⁹⁰ ÖB 17.6.1943.

tasaista tulovirtaa. Lähteiden mukaan yhden vuorokauden majoittuminen kustansi 53,20 ja kuukauden majoitus 1 596 markkaa. Grandin saamat majoituskorvaukset saksalaisilta olivat esimerkiksi kesäkuun 1943 ajalta yhteensä 7 049 markkaa, mikä tarkoittaa nykyrahaksi muutettuna noin 1 500 euroa.⁹¹

2.2. Kiihkeitä kohtaamisia pallokentällä

Työn ohella saksalaisten kanssa oltiin tekemisissä myös vapaa-ajalla. Vapaa-ajan vietto oli sekä oma-aloitteista että järjestettyä. Eräs järjestetyn kanssakäymisen muoto suomalaisten ja saksalaisten kesken olivat erilaiset urheilutapahtumat, jotka olivat yleinen tapa virittää asevelihenkeä. Marianne Junilan mukaan Pohjois-Suomessa yleisön mielenkiinnon herätti erityisesti talviurheilulajit, kuten hiihto, ampumahiihto ja alppihiihto. Saksalaisten päällystön keskuudessa urheilutapahtumiin suhtauduttiin positiivisesti, sillä niiden katsottiin kohottavan sekä mielialaa että fyysistä kuntoa.⁹²

Juho Raula on havainnut, että Etelä-Suomen rannikkokaupungeissa ei talviurheilulajeja harrastettu ainakaan saksalaisten keskuudessa samaan tapaan kuin pohjoisessa. Sielläkin ylivoimaisesti suosituin suomalaisten ja saksalaisten välisen järjestetyn kanssakäymisen muoto olivat erilaiset urheilutapahtumat. Urheilulajeista suosituin oli jalkapallo. Otteluita järjestettiin Raulan tutkimusalueen kaupungeissa yhteensä 55 kappaletta, eniten Helsingissä (15) ja Porissa (25). Kuningaslajin suosiota Raula selittää sillä, että se oli jo ennestään vakiintunut ja suosittu palloilulaji sekä Suomessa että Saksassa.⁹³

Jalkapallo oli myös Kokkolassa suosittu harrastus paikallisten ja saksalaisten keskuudessa. Sanomalehti Österbottningeniin kirjoitettujen otteluilmoitusten ja -raporttien perusteella kesällä 1942 Kokkolassa pelattiin viisi jalkapallo-ottelua paikallisen joukkueen ja saksalaisen joukkueen välillä sekä yksi ottelu, jossa toisistaan ottivat mittaa Kokkolassa majailleet saksalaiset sekä toisesta saksalaisosastosta muodostettu joukkue. Kesällä 1943 otteluita ei enää järjestetty samaan tapaan, mutta tuolloin kokkolalaisista jalkapalloilijoista muodostettu joukkue vieraili kertaalleen Oulussa ottamassa mittaa saksalaisesta

⁹¹ Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942.1944. Saksan puolustusvoimien majoitus 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

⁹² Junila 200, 333–336.

⁹³ Raula 2003, 238.

joukkueesta. Oulun saksalaiset jalkapalloilijat tekivät puolestaan vastavierailun Kokkolaaan muutamaa viikkoa myöhemmin.⁹⁴

Jalkapalloilu oli Kokkolassa sodan aikana vakiintunut urheilun muoto, sillä laji oli rantaunut kaupunkiin jo aivan 1900-luvun alussa. Jalkapalloilun vakiintuneesta asemasta kieli se, että kaupunkiin oli jo 1920- ja 1930-luvuilla perustettu kaksi jalkapalloilun erikoisseuraa, ruotsinkielinen Gamlakarleby Bollklubb (1924) sekä suomenkielinen Kokkolan Pallo-Veikot (1930). Yhtenä seitsemästä seurasta oli Suomen Palloliittoa puolestaan ollut perustamassa kokkolalainen Idrottens Vänner vuonna 1907.⁹⁵

Niin Raula kuin Junilakin ovat huomanneet, että urheilutapahtumien järjestäjinä toimi usein erilaiset järjestöt, esimerkiksi paikallinen Aseveliyhdistys, jonka tavoitteena oli kerätä tapahtumalla mahdollisimman suuri määrä lipputuloja. Näin oli myös Kokkolassa, jossa Kokkolan Aseveljet r. y. toimi jalkapallo-otteluiden järjestäjänä. Lehti-ilmoituksissa mainittiin lipputulojen menevän Aseveljien työhön. Aseveliyhdistys ohjasikin lipputuloja esimerkiksi sotainvalideille.⁹⁶ Tapahtumien tuottojen ohjaaminen hyväntekeväisyyteen sai myös sanomalehdistön tuen. Otteluita mainostettiin näkyvästi, niiden kulusta, pelaajien suoriutumista ja tuloksista kirjoitettiin yksityiskohtaisia selostuksia ja yleisöä kannustettiin saapumaan sankoin joukoin paikalle. ÖB kirjoitti GBK:n ja saksalaisen joukkueen kohtaamisesta 13.6.1942 seuraavasti:

Pelin osalta on myönnettävä, että kahden joukkueen välillä oli valtava ero. Saksalaiset hallitsivat hyvän vuorovaikutuksen, paljon paremman pallohallinnan ja huomattavasti suuremman liikkuvuuden ansiosta. He pelasivat myös huomattavasti ”puhtaammin” kuin meidän joukkueemme. Kun ottelu päättyi, ei ainoastaan yksi tai kaksi saapunut pyytämään, että vastaavia otteluita järjestettäisiin tulevaisuudessa. Näitä luultavasti riittää tulevaisuudessakin, ja toivottava on vielä paljon suurempaa yleisöä, erityisesti siksi, että tulot kertyvät Kokkolan Aseveljet –järjestön työhön.⁹⁷

Pelkkää saksalaisten juhlaa eivät jalkapallo-ottelut aina olleet, vaan viidestä kesällä 1942 pelatusta ottelusta kolme päättyi paikallisen GBK:n voittoon. Otteluiden tasaväkisyys näyttää virittäneen joukkueiden välille urheilullisen kilpailuhengen, ja osapuolet

⁹⁴ ÖB 21.5.1942; 23.5.1942; 11.6.1942; 13.6.1942; 16.6.1942; 7.7.1942; 9.7.1942; 13.7.1943; 12.8.1943.

⁹⁵ Björkstrand & Frilund 2009, 34; 49; 313.

⁹⁶ Raula 2003, 240; ÖB 11.6.1942.

⁹⁷ ÖB 13.6.1942.

haastoivat toisiaan revanssiotteluihin, joista lehdessä innokkaasti kirjoitettiin. Kun GBK oli ottanut 3–2 voiton joukkueiden ensimmäisestä kohtaamisesta, oli lehden mukaan tappio kovasti huolettanut saksalaisia, ja olivat he välittömästi ottelun jälkeen haastaneet kotijoukkueen uusintaotteluun seuraavalle päivälle.⁹⁸ Kesäkuun 16. päivän lehdessä puolestaan kirjoitettiin ”revanssin-nälkäisen” SS-joukkueen saavuttamasta 3–1 voitosta kokkolalaisten kustannuksella.⁹⁹ Mielenkiintoiset ottelut ja mukaansatempaava uutisointi sai myös yleisön innostumaan otteluista. Kun 11.6.1942 pelattua ottelua oli seuraamassa noin 100 katsojaa, keräsi 14.6. pelattu ottelu jo kiitettävät 400 silmäparia kentän laidalle.¹⁰⁰

Kuva 4. GBK raidallisessa peliasussa valmiina otteluun saksalaista joukkuetta vastaan.¹⁰¹

ÖB:n uutisten perusteella saksalaisten vastustajana kesän 1942 otteluissa oli poikkeuksetta kaupungin ruotsinkielinen jalkapallojoukkue GBK. Ainoat maininnat

⁹⁸ ÖB 21.5.1942.

⁹⁹ ÖB 16.6.1942.

¹⁰⁰ ÖB 13.6.1942; ÖB 16.6.1942.

¹⁰¹ Valokuva on kopioitu suomalaista jalkapallohistoriaa käsittelevältä internetsivulta, ks. <http://www.juk-kajoutsu.com/kokkolafutis.html>. Sama kuva löytyy myös Olav Björkstrandin ja Roy Frilundin teoksesta *Edelläkävijä: GBK 85 vuotta 1924–2009*. Teos sisältää yllä olevan lisäksi neljä muuta valokuvaa GBK:n ja saksalaisen joukkueen jalkapallo-otteluista. Ks. Björkstrand & Frilund 2009, 73.

suomenkielisen KPV:n pelaajien osallistumisesta otteluihin saksalaisia vastaan ovat ke-sältä 1943, jolloin GBK:n ja KPV:n pelaajista muodostettu kaupunkijoukkue pelasi kaksi ottelua Oulussa palvelleita SS-sotilaita vastaan.¹⁰² Ainuttakaan mainintaa siitä, että KPV olisi joukkueena ottanut saksalaisista mittaa pallokentällä, en ole löytänyt. Tähän tuskin on syynä edes se, että olen lähemmin tarkastellut vain Österbottningen-sanomalehteä, sillä KPV:n pelaamista otteluista lehdessä kyllä uutisoitiin.¹⁰³ Tilanne ei siis ollut se, että ÖB olisi ruotsinkielisenä sanomalehtenä ollut puolueellinen ja kiinnittänyt tarkempaa huomiota vain kaupungin ruotsinkielisen joukkueen edesottamuksiin. Onkin mielenkiin-toista pohtia, oliko KPV:n pelaamattomuuden taustalla ehkä se, että joukkueen pelaajat eivät halunneet pelata saksalaisten kanssa. Voidaan myös kysyä, oliko kaupungin ruot-sinkielisillä paremmat, läheisemmät ja välittömämmät suhteet saksalaisiin kuin suomen-kielisillä.

Tällainen pohdinta johtaa vielä isompien kysymysten äärelle. Junila on pohtinut väitös-kirjassaan, kokiko suomalainen jalkapalloilija olevansa edistämässä aseveljeyttä, kun pe-lasi saksalaisia vastaan. Vai olivatko saksalaiset hänelle nimenomaan vastustajia, jotka pyrittiin kentällä kampeamaan. Voidaan myös ajatella, että motiivina pelaamiseen oli yk-sinkertaisesti se, että se oli itselle ja yleisölle hauskaa. Tästä päästään laajempaan kysy-mykseen: oltiin saksalaisten kanssa tekemisissä vapaa-ajalla siitä syystä, että se edisti isänmaan asiaa vai ihan vain ajanvietteen vuoksi.¹⁰⁴

Tällaisiin kysymyksiin aukottomasti vastaaminen on vaikeaa, sillä ihmisten ajattelua on mahdotonta täysin rekonstruoida. Oletettavaa on, että ajanviettoa saksalaisten kanssa oh-jasi kaikki edellä mainitut motiivit. Toisille kyse saattoi olla juuri siitä, että viettämällä aikaa saksalaisten kanssa heidän olonsa tehtiin tervetulleeksi, ja näin pyrittiin edistämään aseveljeyttä. Toisille motiivi saattoi olla vaikkapa se, että ajanvietto saksalaisten kanssa tarjosi vaihtelua sota-ajan arkeen. Pelaamisessa saksalaisia vastaan saattoi motivoida myös voittamisen halu, mutta monelle tuskin oli merkitystä sillä, ketä vastaan pelattiin. Kunhan pelattiin, pidettiin hauskaa ja kerättiin samalla varoja sodasta paljon kärsineille invalideille.

¹⁰² ÖB 10.7.1943; 12.8.1943.

¹⁰³ Esim. ÖB 25.8.1942 raportti ottelusta VPS-KPV.

¹⁰⁴ Junila 2000, 287.

2.3. Saksalaismieliset yhdistykset konserttien ja juhlien järjestäjinä

Urheilutapahtumien ohella myös erilaiset konsertit ja juhlat kuuluivat kotirintaman vapaa-aikaan. Konsertteja järjestettiin ÖB:n perusteella tasaisesti. Mielenkiintoisimpia konsertteja olivat 20. vuoristoarmeijan muusikoiden soittamat konsertit, joista ensimmäinen järjestettiin itsenäisyyspäivänä 1942 Vartiolinnassa eli Suojeluskuntatalossa. Konserttia mainostettiin hyvissä ajoin ennen itsenäisyyspäivää, ja lehtijuttujen perusteella se herätti kaupungissa suurta mielenkiintoa. Muutama päivä ennen konserttia ilmoitettiin pääsylippuja olevan tarjolla enää rajoitetusti¹⁰⁵ ja päivää ennen ”suurta mielenkiintoa herättäneen konsertin” alkavan tuntia myöhemmin kuin aiemmin oli ilmoitettu.¹⁰⁶ Lehdessä myös mainostettiin itsenäisyyspäivän iltana järjestettävästä iltajuhlasta hotelli Grandissa, johon saksalaiset muusikot tulisivat ottamaan osaa.¹⁰⁷

Kaksi päivää konsertin jälkeen kirjoitetusta arviosta selviää, että konserttia oli ollut järjestämässä *Suomalais-saksalainen seura* (SSS). Sen johtohenkilö, konsuli Eliel Sandbacka oli ennen konsertin alkamista toivottanut orkesterin tervetulleeksi kaupunkiin. Arvostelussa myös mainitaan, että konserttikiertueen järjestämisen oli ideoinut saksalaisten joukkojen komentaja, kenraalievosti Eduard Dietl, jonka kehotuksesta rintamalla taistelleet muusikot kerättiin yhteen. Kiertueen tarkoituksena oli ”osoittaa saksalaisten sotilaiden kiitollisuutta Suomen siviiliväestölle sekä syventää maiden välisiä kulttuurisuhteita”. Konsertti oli arvostelun perusteella menestys. Siinä kirjoitettiin ylistävään sävyyn, kuinka ”saksalaiset tulivat, soittivat ja voittivat kaikkien kuulijoiden sydämet”. Orkesterin johtaja Alois Krall sai erityiskiitokset, ja hänet nimettiin parhaaksi kapellimestariksi, joka oli koskaan vierailut kaupungissa.¹⁰⁸

Saman orkesterin konsertteja järjestettiin myös kesällä 1943. Tällöinkin järjestäjänä toimi Suomalais-saksalainen seura, ja konserttien suosio oli yhtä suurta kuin aiemmin. Heinäkuun 3. päivänä ilmoitettiin saksalaisten pitävän konsertin 7.7. Vartiolinnassa, mutta 6.7. ilmoitettiin jo uusista konserteista. Ilmeisesti suuren kysynnän vuoksi saksalaiset soittivat lyhyen ajan sisään peräti neljä konserttia, joista kaksi Vartiolinnassa sekä yhden Puistorvintolassa ja Seurahuoneella.¹⁰⁹ Elokuun lopulla orkesterin ilmoitettiin jälleen tulevan

¹⁰⁵ ÖB 3.12.1942.

¹⁰⁶ ÖB 5.12.1942.

¹⁰⁷ ÖB 1.12.1942.

¹⁰⁸ ÖB 8.12.1942.

¹⁰⁹ ÖB 3.7.1943; 6.7.1943; 7.7.1943.

konsertoimaan Kokkolaan.¹¹⁰ Konsertit ovat urheilutapahtumien ohella hyvä esimerkki järjestetyistä tilaisuuksista, joissa suomalaiset siviilit ja saksalaiset sotilaat pääsivät kosketuksiin. Kuten lehdessä mainittiin, järjestettiin konsertteja kiitokseksi Suomen siviiliväestölle sekä kulttuurisuhteiden syventämisen vuoksi. Näin varmasti olikin, mutta niillä oli eittämättä merkitystä myös kaupungissa olleille saksalaisille sotilaille, joiden luulisi saaneen konsertista kaivattua ohjelmaa ja viihdytystä arkeen.

Konserttien järjestäjänä toiminut Suomalais-saksalainen seura oli ryhmittymä, joka suhtautui hyvin myönteisesti Saksaan ja sen aseveljeyteen Suomen kanssa. Raula on esittänyt, että seuran jäsenten suopea suhtautuminen Saksaan kumpusi enemmän saksalaisen kulttuurin ja historian kuin kansallissosialistisen aatteen ihailusta.¹¹¹ Näin saattoi monen jäsenen kohdalla olla, mutta seuran on myös nähty kytkeytyneen tiiviisti sekä saksalaiseen että kotimaiseen kansallissosialismiin. Seuran historiaa tutkinut Markku Jokisipilä on todennut, että SSS:lla oli järjestönä yhteyksiä Suomen Valtakunnan Liittoon (SVL), joka toimi kansallissosialististen yhdistysten kattojärjestönä. Jokisipilä arvioikin seuran jäsenten suhtautuneen keskivertoa myönteisemmin kansallissosialismiin. SSS oli niin ikään yhtenä toimijana värväämässä suomalaisia vapaaehtoisia Schutzstaffeliin eli SS-joukkoihin.¹¹²

Suomalais-saksalainen seura oli alkujaan perustettu syksyllä 1918 sisällissodan aikaisen Suomen ja Saksan aseveljeyden pohjalle. Sen tarkoituksiksi määriteltiin tuolloin suomalaisten ja saksalaisten keskinäisen ystävyyden ja ymmärtämyksen edistäminen. Maailmansotien välisenä aikana seuran toiminta haki muotoaan, mutta toisen maailmansodan lähestyessä sen poliittinen merkitys alkoi kasvaa. Vuonna 1940 seuran sääntöjä uudistettiin, ja uudet säännöt sallivat nyt myös alaosastojen perustamisen. Aiemmin yksinomaan Helsingissä toimineelle seuralle alkoikin syntyä paikallisosastoja eri puolille Suomea.¹¹³ Kokkolan paikallisosasto perustettiin lokakuussa 1942.¹¹⁴

Seuran toiminnassa mukana olleet henkilöt näyttävät edustaneen hyvin toimeentulevaa osaa kaupungin väestöstä. Nimiensä perusteella ydinjäsenet olivat myös voittopuolisesti ruotsinkielisiä. Kokkolan alaosaston perustamisesta kertovassa lehtijutussa mainitaan, että seuran puheenjohtajana toimi liikemies ja konsuli Eliel Sandbacka. Muina jäseninä

¹¹⁰ ÖB 24.8.1943.

¹¹¹ Raula 2003, 318.

¹¹² Jokisipilä 1998, 32–34.

¹¹³ Jokisipilä 1998, 5–12.

¹¹⁴ ÖB 8.10.1942.

oli esimerkiksi johtajan, proviisorin ja päätoimittajan tittelin omaavia henkilöitä.¹¹⁵ Eli-tistisyys olikin SSS:lle tunnusomainen piirre. Markku Jokisipilän mukaan Suomalais-saksalaisen seuran jäsenet eivät olleet läpileikkaus Suomen kansasta, vaan etenkin sen Helsingissä toiminut valtuuskunta koostui poliittisesti, taloudellisesti ja akateemisesti vaikutusvaltaisia henkilöitä. Esimerkiksi kaksi sodan aikaista pääministeriä, Edvin Linkomies ja Antti Hackzell, sekä joukko muita ministereitä ja kansanedustajia kuuluivat seuraan. Taloudellisesti seuran toiminta oli kestäväällä pohjalla, sillä se sai huomattavia lahjoituksia niin suurilta teollisuusyrityksiltä kuin yksityisiltä säätiöiltäkin.¹¹⁶ SSS:n valtuuskunnassa istui myös kahdeksan Helsingin yliopiston professoria, seura oli siis akateemisesti hyvin vaikutusvaltainen.¹¹⁷

SSS:n toiminnan tarkoitus sodan aikana niin Kokkolassa kuin muillakin paikkakunnilla oli kaikenlaisten hyvien suhteiden edistäminen suomalaisten ja saksalaisten välillä. Kokkolan alaostaston perustamisesta kertovassa lehtijutussa seuran mainittiin toimivan Suomen ja Saksan välisen kulttuurinvaihdon, jäsenten henkilökohtaisten kontaktien kehittämisen sekä kansojen välisten suhteiden edistämisen hyväksi.¹¹⁸ Käytännössä tämä tarkoitti erilaisten tilaisuuksien, kuten konserttien, juhlien ja elokuvailtojen järjestämistä, joissa paikalliset ja saksalaiset sotilaat pääsivät kosketuksiin.

Toinen hyvin mielenkiintoinen saksamielinen ryhmittymä oli järjestö nimeltä *Samfundet Folkgemenskap* (SF), josta suomeksi käytettiin nimitystä *Kansankokonaisuuden liitto*. Suomalaisia kansallissosialistisia järjestöjä tutkineiden Oula Silvennoisen, Marko Tikan ja Aapo Roseliuksen mukaan SF oli kansallissosialistinen järjestö, jonka jäseniä yhdisti aatteen lisäksi yhteinen kieli. Sen toiminta oli suunnattu erityisesti maan ruotsinkieliselle vähemmistölle.¹¹⁹

SF:n merkitsemisestä yhdistysrekisteriin uutisoitiin kansallissosialistisessa *Kustaa Vaasa*-sanomalehdessä tammikuussa 1941, jossa sen toiminnan tarkoituksista kirjoitettiin melko summittaisesti. Uutisessa SF:n kerrottiin pyrkivän ”kokoamaan maan ruotsinkielisen heimon Runebergin hengessä ja korostamaan tämän heimon yhteenkuuluvaisuutta”. Järjestön kerrottiin myös pyrkivän tutustumaan ”niihin kansallisiin ja sosiaalisiin

¹¹⁵ Eliel Sandbackan lisäksi ydinjäseniä olivat päätoimittaja Antero Tanninen, johtaja Carl Hagström, proviisori Bertel Pomoell, panimomestari Max Heining, konttorinhoitaja S. A. Huhma sekä parturi Albin Johansson. ÖB 8.10.1942.

¹¹⁶ Jokisipilä 1998, 19–20.

¹¹⁷ Jokisipilä 1998, 16–17.

¹¹⁸ ÖB 8.10.1942.

¹¹⁹ Silvennoinen et al. 2016, 353–354.

virtauksiin ja toimintamuotoihin, jotka sisältyvät niin sanottuun ”Euroopan uudelleenjärjestymiseen””.¹²⁰ Rivien välistä SF:n voidaan siis tulkita pyrkineen kansallissosialistisen järjestelmän luomiseen Suomessakin.¹²¹

Kustaa Vaasa -lehden uutisessa myös esiteltiin yhdistyksen perustajajäsenet nimen ja asuinpaikkakunnan mukaan. Liikkeen johdossa oli joukko tunnettuja suomenruotsalaisia kansallissosialisteja, kuten amiraali Hjalmar von Bonsdorff, jääkäriluutnantit Karl A. Jansson ja Gunnar Lindqvist sekä vapaaherrat Bertil von Alftan ja Torsten G. Aminoff, jotka olivat kotoisin Etelä-Suomen alueelta.¹²² Myös ruotsinkieliseltä Pohjanmaalta oltiin järjestön perustamisessa mukana. Yhtenä perustavana jäsenenä toimi kansakoulunopettaja Uno Högnäs Kaarlelasta, Kokkolan maalaispitäjistä.¹²³

Merkittävin yksittäinen tapahtuma, joka SF:lla oli Kokkolassa sodan aikana, oli järjestön vuosikokous helmikuussa 1943. ÖB:ssa julkaistun ohjelman mukaan vuosikokouspäivä alkoi seppeleenlaskulla Mannerheiminaukiolla, jonka jälkeen siirryttiin kokoustamaan hotelli Grandiin. Illalla oli luvassa puhe- ja juhlatilaisuus Vartioliinassa sekä iltajuhla kutsuvieraille Grandissa.¹²⁴ Juhlatilaisuus Vartioliinassa sujui puheiden ja isänmaallisen musiikin merkeissä. Liikkeen keskeiset aktiivit, jääkäriluutnantit Karl Jansson ja Gunnar Lindqvist sekä vapaaherra Bertil von Alftan, pitivät kukin vuorollaan puheen. Suojeluskunnan torvisoittokunta vastasi musiikista, ja tarjosi kuulijoilleen esimerkiksi *Vaasan marssin*, *Jääkärimarssin* ja *Porilaisten marssin* rytmikkäitä säveliä. Tilaisuus päätettiin *Maamme*-lauluun.¹²⁵ ÖB:n selostus vuosikokouspäivän tapahtumista sisälsi myös arvion järjestön toiminnassa olleiden henkilöiden määrästä. Bertell Pomoell -nimisen kokkolaisen apteekkarin arvion mukaan SF:llä oli noin viisisataa rekisteröityä jäsentä, joista viisikymmentä Kokkolan seudulta.¹²⁶

ÖB:n lisäksi Valtiollinen poliisi raportoi vuosikokouspäivän sujumisesta omassa tilannekatsauksessaan. Katsauksen mukaan Vartioliinan tilaisuuteen oli ottanut osaa noin 150

¹²⁰ Kustaa Vaasa 15.1.1941.

¹²¹ SF:n tavoitteista kerrotaan myös Valpon raportissa, joka käsitteli yhdistyksen vuosikokousta Kokkolassa helmikuussa 1943. Yhtenä juhlapuhujana toiminut vapaaherra Bertil von Alftan mainitsi puheessaan SF:n ”noudattavan kaikessa toiminnassaan ja pyrkimyksissään sellaista päämäärää, joka on omiaan edesauttamaan sitä uutta järjestelyä, jota parhaillaan toteutetaan useimmissa Euroopan maissa ja eritoten Saksassa”. Tilannekatsaus helmikuun ajalta 1943. No 394. Valpo I. KA.

¹²² Silvennoinen et al. 2016, 355.

¹²³ Kustaa Vaasa 15.1.1941.

¹²⁴ ÖB 20.2.1943.

¹²⁵ ÖB 23.2.1943.

¹²⁶ ÖB 23.2.1943.

henkilöä, joista kolmanneksen arveltiin saapuneen paikalle uteliaisuudesta. Vartiolinnan juhlasali oli koristeltu Suomen lipuilla, järjestön tunnusmerkeillä sekä punaisin purjein varustetulla viikinkiveneellä. Vartiolinnan tilaisuuden jälkeen SF:n jäsenet sekä kutsuvieraat kokoontuivat illanviettoon hotelli Grandiin, jossa ”viinan voimalla kohotettiin juhlatunnelmaa ja lietsottiin innostusta jäsenistöön, joita oli saapuvilla noin 80 henkilöä”.¹²⁷

Toisin kuin Suomalais-saksalainen seura, sai Samfundet Folkgemenskap myös kritiikkiä osakseen. Valpon tilannekatsauksessa mainitaan seuran toiminnan aiheuttaneen Kokkolan ruotsinkielisessä väestössä eripuraisuutta. Tilannekatsauksessa viitataan jopa väkivaltaisuuksiin: tuntemattomaksi jäävä henkilö oli SF:n jäsenten toimesta yritetty muiluttaa, mutta tämä oli kuitenkin saatu estettyä. Paikkakuntalaisten kritiikki kohdistui eritoten siihen, että SF sotatilanteesta huolimatta jatkoi politikointia ja näin ollen vahingoitti poliittista yhteisrintamaa. Myös SF:n harjoittama kielipolitiikka ärsytti laajempia suomenruotsalaisia piirejä.¹²⁸ Silvennoinen et al. toteavatkin SF:n kielipolitiikan haastaneen ruotsinkielisen vähemmistön valtavirran. Järjestö tavoitteli kielirauhaa ja oli valmis supistamaan ruotsin kielen paikalliseksi kotien ja kulttuurin kieleksi sekä nostamaan suomen kielen ainoaksi viralliseksi kieleksi. Aitosuomalaisuuden julistamista ruotsin kielellä eivät laajemmat suomenruotsalaiset väestönosat voineet hyväksyä.¹²⁹

Sekä Suomalais-saksalainen seura että Samfundet Folkgemenskap olivat järjestöjä, joiden jäsenet paitsi suhtautuivat kaupungissa olleisiin saksalasisotilaisiin hyvin myönteisesti, myös pyrkivät aktiivisesti kontaktien luomiseen näiden kanssa. Lehtijutuissa ei sinänsä mainita, että esimerkiksi SF:n iltajuhlaan hotelli Grandissa olisi saksalaisia sotilaita ottanut osaa, mutta se on ollut kuitenkin mahdollista, jopa todennäköistä. Yhdistysten olemassaolo on joka tapauksessa selvä osoitus siitä, että Kokkolassa oli saksalaisiin myönteisesti suhtautuneita henkilöitä ja aktiivista asevelitoimintaa. Niiden toiminnan merkitystä ei kuitenkaan pidä yliarvioida. Näkyvästä toiminnasta huolimatta ne eivät nousseet suuriksi kansanliikkeiksi, vaan kymmenen tuhannen asukkaan kaupungissa niiden saama kannatus oli loppujen lopuksi marginaalista.

¹²⁷ Tilannekatsaus helmikuun ajalta 1943. No 394. Valpo I. KA.

¹²⁸ Tilannekatsaus helmikuun ajalta 1943. No 394. Valpo I. KA.

¹²⁹ Silvennoinen et al. 2016, 355.

2.4. Saksalainen sotilas sulhasena

Yksi suomalais-saksalaiseen yhteiseloon olennaisesti kuulunut ilmiö oli siviilien henkilökohtaisen tason kanssakäyminen saksalaisten sotilaiden kanssa. Aiemmassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota erityisesti suomalaisten naisten ja saksalaisten sotilaiden suhteisiin. Naisten ja saksalaisten sotilaiden välille syntyi paljon seurustelusuhteita etenkin Pohjois-Suomessa, jossa saksalaisten sotilaiden määrä oli suuri. On arvioitu, että vuosien 1940–1945 aikana noin muutama tuhat suomalaisnaista seurusteli saksalaissotilaan kanssa. Näistä seurustelusuhteista arvioidaan syntyneen noin 700 lasta.¹³⁰

Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, ettei Suomessa suhtauduttu yleensä kovin suopeasti kotirintaman naisten seurusteluun saksalaisten sotilaiden kanssa. Yhtenä tekijänä kielteisen suhtautumisen taustalla vaikutti ajalle tyypillinen sukupuolimoraali. Intiimin kanssakäymisen katsottiin kuuluvan avioliittoon, ja naisen, joka luopui siveydestään, katsottiin toimineen ajattelemattomasti ja kevytkenkäisesti. Yleisesti saatettiin ajatella, ettei saksalaisia sotilaita kiinnostanut suomalaisissa naisissa muu kuin sukupuolisten tarpeiden tilapäinen tyydyttäminen.¹³¹

Naisten sukupuolimoraali kytkettiin sodan aikana yksilön valintoja laajempaan kontekstiin. Seurustelua saksalaisen sotilaan kanssa ei aina hyväksytty senkään vuoksi, koska sen katsottiin olevan isänmaan edun vastainen teko.¹³² Tämän ajatuksen taustalla oli käsitys siitä, mitä kotirintamalta ja siellä olleilta naisilta odotettiin. Kotirintaman tehtävänä oli tukea rintamalla olleita miehiä paitsi materiaalisesti, ennen kaikkea henkisesti. Henkistä tukea olennaisimmillaan oli sen tunteen välittäminen, ettei sotilaiden ponnistelu rintamalla ollut turhaa.¹³³

Tarkastelen kokkolalaisten naisten ja kaupungissa olleiden saksalaissotilaiden kanssakäymistä lähinnä muistitietoaineiston valossa. Muistitietoaineistona käytän Museoviraston kansanperinteen keruukilpailun ”Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana” (1988) vastauksia. Keruukilpailun tarkoituksena oli päästää sota-aikana eläneet naiset kertomaan sodan ajan kokemuksistaan. Keruun kyselylomake sisälsi yhteensä 112 kysymystä, joista yksi kuului seuraavasti: ”Jos paikkakunnallanne oli saksalaisia sotilaita tai

¹³⁰ Westerlund 2011, 121.

¹³¹ Junila 2006, 248.

¹³² Junila 2006, 244.

¹³³ Kinnunen & Kivimäki 2006, 211.

venäläisiä sotavankeja, miten heihin suhtauduttiin? Miten suhtauduttiin naisiin, jotka seurustelivat heidän kanssaan?”¹³⁴

Keruu tuotti suuren määrän vastauksia ja aineiston laajuus on sivumäärällä mitattuna yli 70 000 liuskaa. Olen rajannut tästä laajasta aineistosta tarkasteluuni mukaan sellaiset vastaukset, joiden kirjoittaja on asunut sota-aikana Kokkolassa tai sen lähialueilla. Tarkasteluuni päätyi mukaan lopulta yksitoista vastausta. Näistä vastauksista on neljä sellaisia, joiden kirjoittaja asui ainakin osan sota-ajasta Kokkolassa. Loput vastauksista ovat naisilta, jotka asuivat sodan aikana Kokkolaa ympäröivällä maaseudulla. Kaikkia analysoituja vastauksia yhdistää se, että niissä on vastattu edellä mainittuihin kysymyksiin saksalaisista sotilaista.

Yleistä suhtautumista vieraan vallan sotilaiden kanssa seurustelleisiin naisiin kuvaa hyvin Kokkolan naapuripitäjässä Lohtajalla asuneen naisen muistelu:

*Kyllähän sota-aikana juttua ja lauluja saksalaisista ja heidän heiloistaan riitti. Eihän sille mitään mahda, että naisia, jotka olivat saksalaisten, puhumattakaan venäläisten kanssa, halveksuttiin.*¹³⁵

Kotirintaman naisten kanssakäyminen saksalaisten sotilaiden kanssa oli luonnollisesti kirjavaa. Tilaisuuksia tutustumiseen saattoi tarjoutua esimerkiksi työn kautta. Saksalaisten palkkalistoilla tai palveluammateissa (esim. myyjät ja tarjoilijat) työskennelleet naiset kohtasivat saksalaisia sotilaita päivittäisessä elämässään ja oletettavasti myös seurustelivat heidän kanssaan muita enemmän.¹³⁶ Muistitietoaineistosta on toisaalta havaittavissa, kuinka myös nuoremmat naiset, koululaisetkin, olivat kiinnostuneita saksalaisesta seuralaisesta:

*Jatkosodan aikana täällä [Kokkolassa] asui jonkin verran saksalaisia sotilaita, mutta jos kieltä ei osannut, oli ulkopuolella. Koulutyötöt lukivat kieliä, ja heillä oli varmaan paljon saksalaisia seuralaisia. Mutta heitä katsottiin hieman kierreeseen. Oli helppo sanoa, että he juoksivat saksalaisten perässä.*¹³⁷

Yllä oleva lainaus kokkolalaisen naisen muistosta luo jatkosodan aikaisen kotirintaman elämästä kuvaa, jossa nuoria naisia suuresti kiinnosti kaupunkiin ilmaantuneet saksalaiset

¹³⁴ MV: K 34/Kyselylomake.

¹³⁵ MV: K 34/1599.

¹³⁶ Junila 2000, 257.

¹³⁷ MV: K 34/1634.

sotilaat. Monessa vastauksessa mainitaankin saksalaisten herättäneen kiinnostusta paikallisissa naisissa paitsi ulkonäöllisesti, myös käytöstavoiltaan. Kälviällä sodan aikaan asunut nainen muisteli, kuinka ”saksalaiset sotilaat komeine uniformineen tekivät naisiin helposti vaikutuksen”.¹³⁸ Kokkolassa ja Torniossa jatkosodan aikana asunut nainen puolestaan muisteli saksalaisten sotilaiden olleen ”hyvin koulutettuja, käytökseltään kohteliaita, sotilasarvut tip-top siistit. Vaikutti siltä, niin kuin tavallinen solttupoikakin olisi ollut ”korkeasti oppinut”.¹³⁹ Komeuden ja kohteliaisuuden lisäksi saksalaisten ansioksi mainitaan vastauksissa heidän sosiaalisuutensa. Kokkolassa ja myöhemmin Aunuksessa sotasairaalassa työskennellyt lotta muisteli vastauksessaan:

*Saksalaiset olivat vilkkaampia ja seurallisempia kuin omat poikamme. He tahtoivat myös jutella kanssamme, vaikka kielitaitomme oli varsin puutteellinen. He yrittivät myös enemmän flirttailua kuin omat poikamme. [...] Omat poikamme olivat sentään luotettavia ja se tuntui hyvältä.*¹⁴⁰

Komeiden ja kohteliaiden saksalaisten nuorten miesten kotirintamalle ilmaantumisen luonnollinen seuraus oli henkilökohtaisten ja intiimien suhteiden syntyminen heidän ja paikallisten naisten välille. Suhteiden syntymistä juuri saksalaisiin sotilaisiin tietysti edesauttoi se, että naimaikäisten suomalaisten miesten pääjoukko oli samanaikaisesti rintamatehtävissä kaukana kotoa. Seurustelu vieraan vallan sotilaan kanssa on tunnistettava ilmiö paitsi muilla Suomen paikkakunnilla, myös universaalisti. Samaan tapaan esimerkiksi Norjassa syntyi saksalaisten sotilaiden ja paikallisten naisten välisiä seurustelusuhteita, Iso-Britanniassa puolestaan yhdysvaltalaiset sotilaat olivat naisten suosiossa.¹⁴¹ On myös muistettava, että suomalaiset sotilaat pyrkivät parhaansa mukaan valloittamaan Itä-Karjalan maaperän ohella myös paikallisten naisten sydämet.¹⁴²

Kokkolassa oli saksalaisten sotilaiden lisäksi myös neuvostoliittolaisia sotavankeja. Haa-voittuneita vankeja hoidettiin kaupungissa sijainneessa 28. Sotasairaalassa. Parannuttuaan vangit työskentelivät erilaisissa tehtävissä kotirintamalla. Muutamia viitteitä löytyy siitä, että suomalaisten naisten ja venäläisten sotavankien välille syntyi niin ikään

¹³⁸ MV: K 34/1460.

¹³⁹ MV: K 34/2154.

¹⁴⁰ MV: K 34/1251.

¹⁴¹ Junila 2000, 161–163.

¹⁴² Miehitetyssä Itä-Karjalassa syntyi jatkosodan aikana arviolta 500 avioliiton ulkopuolista lasta, joiden isä oli suomalainen sotilas. Koponen 2011, 88.

rakkaussuhteita. Suhdetta venäläiseen sotavankiin ei kuitenkaan pidetty millään tavalla hyväksyttävänä.¹⁴³

Kotirintamalla eläneen naisen ja siellä palvelustaan suorittaneen saksalaisen sotilaan suhde saattoi monessa tapauksessa olla viattoman seurustelun tasolla. Siihen kuului esimerkiksi tapailua, yhteistä vapaa-ajan viettämistä ja kirjeenvaihtoa. Toisaalta monelle nuorelle naiselle saksalaisten sotilaiden läsnäolo tarjosi mahdollisuuden hauskanpitoon ja huvitteluun. Junila väittää osan suomalaisnaisista tietoisesti hakeutuneen saksalaisten seuraan saadakseen vaihtelua sota-ajan ankeaan arkeen. Suhde saksalaiseen oli pääsylippu laulun- ja tanssintäyteisiin juhliin ja iltamiin, joissa ei ollut puutetta viehättävistä kavaljeereista.¹⁴⁴ Suhde saksalaiseen saattoi joillekin naisille olla myös puhtaasti seksuaalissävyytteinen. Kaikki naiset eivät välittäneet ajan tiukasta sukupuolimoraalista, vaan kokemukset ja hauskanpito kiinnostivat enemmän.¹⁴⁵

Käyttämäni aineisto kertoo myös vakavammista seurustelusuhteista kokkolalaisten naisten ja saksalaisten sotilaiden välillä. Jatkosodan aikana parikymppinen Kirsti rakastui kaupungissa palvelleeseen Holger-nimiseen saksalaiseen, ja nuorten seurustelu sai myös naisen perheen hyväksynnän:

*Oulussa oli paljon saksalaisia sotilaita, samoin jatkosodan alussa Kokkolassa. Kotini oli hyvin saksalaisystävällinen, ja kun tutustuin berliiniläiseen nuorukaaseen, kävi hän usein kotonani hakemassa minua milloin minnekin. Isäni puhui saksaa ja äitini ymmärsi sitä, joten kanssakäyminenkin sujui hyvin. Holger tuli usein vierailulle mahtava ruokaleipä kainalossa, ja sehän oli tervetullut lisäniukkaan ruokatalouteen. Leipä oli muuten erittäin maukasta ja hyvin säilyvää.*¹⁴⁶

Perheen saksalaismielisyys lienee ollut keskeinen seikka, joka mahdollisti avoimen ja hyväksytyyn seurustelun. Toisessa kohtaa kirjoitustaan Kirsti mainitsee isänsä olleen aktiivinen suojeluskuntalainen ja ”ryssänvihaaja”, äitinsä ahkera lotta. Vastauksesta käy myös ilmi, että perheellä oli mahdollisuus kommunikointiin tyttären saksalaisen poikaystävän kanssa, sillä he olivat saksan kielen taitoisia. Kielitaito olikin yksi merkittävä tekijä

¹⁴³ MV: K 34/1460; Myös Lars Westerlund kirjoittaa tutkimuksessaan 28. Sotasairaalassa hoidetun venäläisen sotavangin ja tuntemattomaksi jääneen kokkolalaisnaisen rakkaustarinasta. Ks. Westerlund 2011, 51–52.

¹⁴⁴ Junila 2006, 249.

¹⁴⁵ Junila 2006, 248; Anttalainen 2019, 72.

¹⁴⁶ MV: K 34/2322.

paikallisten kanssakäymisen sujuvuudessa saksalaisten sotilaiden kanssa. Kielitaito oli osalle tarttunut koulusta: eräs neljä vuotta saksaa lukenut nainen muisteli selviytyneensä kommunikoinnista saksan kielellä hyvin.¹⁴⁷ Toisaalta kielitaito saattoi olla perua saksalaisista juurista. Eräessä vastauksessa kerrotaan Kokkolassa olleen ”useita saksalaissyntyisiä perheitä, jotka seurustelivat upseeriston kanssa. Menipä erään suomalaisen upseeriperheen tytär naimisiinkin saksalaisen kanssa”.¹⁴⁸

Muutamia viitteitä löytyy siitä, että seurustelu saksalaisen sotilaan kanssa eteni aina kihlautumiseen saakka. Sanomalehti *Österbottningen*istä löytyy neljä kihlausilmoitusta suomalaisen naisen ja saksalaisen miehen välillä. Ensimmäinen ilmoitus on elokuulta 1942, jossa kokkolalainen neiti ja Saksan Emdenistä kotoisin ollut herra ilmoittivat kihlauksestaan. Ilmoituksesta jää epäselväksi, oliko mies Kokkolassa palvellut sotilas, sillä hänelle ei mainita mitään sotilasarvoa.¹⁴⁹ Selkeästi saksalaisen sotilaan ja kokkolalaisen naisen rakkaussuhdetta ilmentää puolestaan kihlausilmoitus lokakuulta 1942, jossa kerrotaan SS-Rottenführer Herbert Köhnen ja kokkolalaisen neidin kihlauksesta.¹⁵⁰ Tämä suhde ei kuitenkaan ollut kovin pitkäikäinen, sillä joulukuulta 1942 löytyy samaisesta lehdestä kuolinilmoitus, jossa kerrotaan sotilaan kaatumisesta rintamalla. Kuolinilmoituksessa mainitaan, että SS-Rottenführer Köhne haudattiin sankarihautaan Kiestingissä, ja häntä jäivät kaipaamaan morsian Kokkolassa sekä vanhemmat ja sisarukset Saksassa.¹⁵¹

Mielenkiintoisia kihlausilmoituksia löytyy myös joulukuulta 1942. Ensimmäisessä kerrotaan Teerijärveltä kotoisin olevan neidin sekä SS-Rottenführer Wolfin kihlauksesta. Toinen ilmoitus kertoo puolestaan Kaarlelasta kotoisin olevan neidin kihlautuneen Unteroffizier von Bredowin kanssa.¹⁵² Lehden seuraavassa numerossa suomalaisneidit kuitenkin julkaisivat oikaisun, jossa kiistivät kihlausten todenperäisyyden. Oikaisussa naiset kuvailevat kihlausilmoituksen jättäjää ilkeämieliseksi ja hävyttömäksi henkilöksi, jonka kuitenkin jättivät nimeämättä.¹⁵³ Vaikka kihlaukset olivatkin vailla perusteita, voi tapauksesta kuitenkin tehdä päätellä, että kyseisillä nuorilla naisilla saattoi jotain tekemistä saksalaissotilaiden kanssa olla. Mahdollista on, että ilmoituksen jätti joku pahansuopainen paikallinen, joka tempullaan halusi saattaa naiset huonoon valoon. Toisaalta ei voida

¹⁴⁷ MV: K 34/1390.

¹⁴⁸ MV: K 34/2322.

¹⁴⁹ ÖB 6.8.1942.

¹⁵⁰ ÖB 3.10.1942

¹⁵¹ ÖB 5.12.1942.

¹⁵² ÖB 5.12.1942.

¹⁵³ ÖB 8.12.1842.

myöskään sulkea pois sitä mahdollisuutta, että asianomaiset saksalaisotilaat olisivat jättäneet ilmoituksen lehteen esimerkiksi siksi, että olivat ymmärtäneet seurustelun olleen vakavammalla tasolla kuin todellisuudessa olikaan. Junilan mukaan suomalaisen naisen ja saksalaisen sotilaan seurustelun virallistaminen avioliiton solmimisella onnistui vasta pitkällisen byrokratian päätteeksi, jos sittenkään.¹⁵⁴ Kihlauksen ilmoittaminen lehdessä saattoi olla poikkeusolojen tapa virallistaa suhde ja tehdä se muille tiettäväksi.

Kirstin ja Holgerin seurustelu tuli lopulta päätökseen Kirstin muutettua Ouluun. Vastauksessaan Kirsti kertoo eron sujuneen hyvässä yhteisymmärryksessä ja molempien löytäneen rinnalleen uuden kumppanin. Oulussa suhtautuminen saksalaisiin sotilaisiin oli Kirstin mukaan hyvin erilainen kuin mihin hän oli Kokkolassa tottunut.

*Oulussa oli suhtautuminen saksalaisiin aivan erilaista, heitä vihattiin ja naisia huoriteltiin. Varsinkin rintamilta tulleet sotilaat olivat vihaisia heille. Saksalaiset olivat komeita, siistejä ja hyväkäytöksiä, rintamamiehet useinkin ymmärrettävästi vähemmän siistejä ja usein humalassa. Kun heidän lähentymisyrityksensä torjui, sai aina kuulla olevansa saksalaisten huora, vaikka sillä hetkellä ei saksalaisia ollut näköpiirissäkään. [...] En piitannut nimittelystä sitten myöhemmin, alkuun se loukkasi, mutta kun itse tiesin sen perättömäksi, en välittänyt siitä enää. Se oli vain kahden nuoren rakastumista, ei siinä kansallisuutta kysytty. Rakkaani kaatui Lapin sodassa.*¹⁵⁵

Lainauksen viimeiset virkkeet kuvaavat hyvin niitä tunteja, joita monella suomalaisella nuorella naisella saattoi saksalaisten sotilaiden kanssa seurustelemisesta olla. Seurusteluun saksalaisen kanssa ei tarvittu korkealentoisia perusteluja aseveljyydestä tai yhteisen asian edistämisestä. Kyse oli yksinkertaisesti kahden nuoren ihmisen rakastumisesta toisiinsa, jossa kansallisuus oli toisarvoinen asia. Kirsti esittää vielä kertomuksensa loppupuolella hyvän kysymyksen sukupuolimoraalien eriarvoisuudesta:

Miksi nainen, joka seurustelee (rakkaudesta) vakavasti aseveljen kanssa on huora, mutta mies, joka makaa vihollisen eli maatuskan kanssa on vain urhoolinen valloittaja. Olen usein kuullut miesten kerskuvan ”valloituksellaan” Itä-Karjalassa, mutta myös lukenut, kuinka sikäläiset maatuskat käyttivät

¹⁵⁴ Junila 2000, 263.

¹⁵⁵ MV: K 34/2322.

*viehätysvoimaansa suomalaisiin onkiakseen heiltä tietoja, joita tarvitsivat Isoa Veljeä varten. Eikö jälkimmäinen menettely ole tuomittavampaa?*¹⁵⁶

Kirstin vastauksesta käy hyvin ilmi, miten saksalaisten kanssa seurustelleita naisia monessa tapauksessa kohdeltiin. Naiset joutuivat sietämään huoraksi haukkumista etenkin suomalaisten sotilaiden toimesta. Naiset olivatkin suomalaisten ja saksalaisten sotilaiden välisten riitojen ja tappeluiden yksi yleisimmistä aiheista. Tämä näkyy myös Valtiollisen poliisiin kuukausittaisissa tilannekatsauksissa, joissa toistuvasti kerrotaan suomalaisten ja saksalaisten sotilaiden tapelleen naisista. Esimerkiksi tammikuun 1942 tilannekatsauksessa raportoitiin suomalaisten ja saksalaisten välisistä rähinöistä ja tappeluista Kokkolan kahviloissa, jotka olivat saaneet alkunsa suomalaissotilaiden nimiteltyä saksalaisia ”kotirintaman paraatinukeiksi, jotka eivät pysty muuhun kuin alaikäisiä tyttöjä hätyyttelemään”.¹⁵⁷

Vaikka monen naisen muistoissa kuva saksalaisista sotilaista on positiivinen, löytyy Museoviraston aineistosta myös kirjoituksia, joissa saksalaisia muistetaan vähemmän mairittelevassa valossa. Eräs Lestijärvellä asunut nainen muisteli vastauksessaan nähneensä saksalaisia sotilaita kerran Kokkolassa käydessään, todeten kuitenkin, että ”ei ois tullut mieleenkään heidän kanssa seurustella. Meilläpäin heihin suhtauduttiin kielteisesti”. Eräs toinen nainen muisteli saksalaisen sotilaan olleen ”itseks ja raaka, vaikka virallisesti kuri ja järjestys oli erinomainen”. Sama nainen myös mainitsee saksalaisten aiheuttaneen ”monia ikäviä seurauksia jopa rouville, joiden miehet olivat rintamalla” sekä kuinka ”moniin naisiin ja avioliittoihin tuli lähes korjaamattomia haavereita”.¹⁵⁸ Muistossa ei tarkemmin eritellä, mistä korjaamattomat haaverit johtuivat, mutta niiden voidaan ymmärtää syntyneen naimisissa olleen naisen suhteesta saksalaiseen sotilaaseen, joka jollakin tapaa päätyi aviomiehen tietoon.

On vaikeaa saada varmaa tietoa siitä, missä määrin naimisissa olleiden naisten seurustelu saksalaisten sotilaiden kanssa johti avioeroihin tai muihin ongelmiin avioliitossa. Junila toteaa, että naimisissa olleen naisen suhdetta saksalaiseen sotilaaseen pidettiin erittäin tuomittavana ja anteeksiantamattomana etenkin, jos naisen puoliso taisteli samaan aikaan rintamalla. Kertomuksia saksalaissotilaiden aiheuttamista avioeroista tai siitä, kuinka naisen uskottomuus ajoi suomalaisen miehen jopa traagisiin tekoihin, liikkui Junilan mukaan

¹⁵⁶ MV: K 34/2322. Alleviivaukset ja sulkeet alkuperäiset.

¹⁵⁷ Tilannekatsaus tammikuun ajalta 1942. No 245. Valpo I. KA.

¹⁵⁸ MV: K 34/1460.

sodan aikana vilkkaasti. Avioliittoihin tulleiden säröjen määrä onkin saattanut kansan suussa paisua korkeammaksi kuin todellisuudessa olikaan.¹⁵⁹

Huhujen vaikutus saksalaisiin sotilaisiin suhtautumisessa on nähtävissä Museoviraston aineistossa selkeästi. Sodan aikana teini-ikäinen nainen muisteli Kokkolassa olleita saksalaisia sotilaita seuraavalla tavalla:

Saksalaisia pelättiin, kun tuli huhu, että naiset viedään Pohjois-Suomesta Saksaan. Onni oli, että meille asti [Kälviälle] ei saksalaiset tulleet. Täällä Kokkolassa oli kyllä yks autokomppania. Isä niistä meille puhui tytöille, kun käytiin Kokkolassa Mustassa Pörssissä läninkikankaita vaihtamassa. Varokaa alppikenkämiehiä.¹⁶⁰

Vastauksesta voidaan tulkita, ettei muistelijalla itsellään ollut kovinkaan paljon omakohtaista kokemusta saksalaisista sotilaista. Muistelija asui sota-aikana Kokkolan naapuripiitäjässä Kälviällä, eikä kohdannut saksalaisia sotilaita kuin Kokkolassa käydessään. Kenties nuoren ikänsäkin vuoksi (s. 1926) seurustelu tai edes lähemmän tuttavuuden tekeminen saksalaiseen sotilaaseen ei muistelijaa ollut kiinnostanut. Lainauksen perusteella voidaan myös tulkita, että naisen negatiivisiin käsityksiin saksalaisista sotilaista vaikutti huhujen lisäksi hänen isänsä varoittelu ”alppikenkämiehistä”, joita tulisi vältellä.

Vailla perusteita ei kuitenkaan voida pitää sitä väitettä, että naiset kokivat myös turvattomuuden tunnetta saksalaisten sotilaiden vuoksi. Kokkola-seuran julkaisema muistelmateos *Hame halki, pallo hukassa* vuodelta 2008 sisältää Esteri Kerola -nimisen naisen kirjoituksen otsikolla ”Sota-ajan koettelemuksia”, jossa kirjoittaja kertoo sota-ajan kokemuksistaan sekä eräästä pelottavasta kohtaamisesta saksalaisen sotilaan kanssa. Hämäränä elokuisena iltana Esteri oli käveleskellyt ystävänsä Irjan kanssa kaupungilla, sivuuttaen parkkialueen, jossa oli pysäköitynä runsaasti saksalaisten ajoneuvoja. Paikalle ilmaantunut saksalainen sotilas oli äkkiarvaamatta tarttunut Esteriä kädestä ja alkanut vetää tätä autoa kohti. Esteri kirjoittaa:

Minä pelästyin kauheasti ja riuhdoin niin, että takista oli hiha irrota. Irjakin säikähti ja huusi kovasti, jolloin sotilas säpsähti ja hellitti. Juoksimme karkuun,

¹⁵⁹ Ibidem. Junila 2000, 260.

¹⁶⁰ MV: K 34/243.

*minkä jaloistamme lähti. Irja saattoi minut asuntooni asti. Kiitin häntä sydämestäni, että oli minut pelastanut.*¹⁶¹

Muistosta voidaan tulkita, että naiset pelkäsivät saksalaisen sotilaan tekevän heille seksuaalista väkivaltaa. Jonkin verran tapauksia tunnetaankin, joissa saksalainen sotilas syylistyi suomalaisen naisen raiskaamiseen.¹⁶² Kokkolassa seksuaalirikoksia ei kuitenkaan poliisin asiakirjojen perusteella tapahtunut.

Saksalaisen sotilaan kanssa lapsen saaminen oli myös asia, josta naisia arvosteltiin. Eitoivottu raskaus ja avioliiton ulkopuolisen lapsen synnyttäminen oli ajan sukupuolimo-raalin valossa selvä osoitus naisen epäsiiveellisestä elämästä. Tapauksia, joissa suomalainen nainen tuli lyhyen suhteen jälkeen saksalaiselle sotilaille raskaaksi tunnetta useita etenkin Pohjois-Suomen alueelta. Museoviraston muistitietoaineisto antaa vihiä siitä, että myös Kokkolan seudulla olisi saksalaisille sotilaille syntynyt lapsia. Kannuksessa ja Kokkolassa sota-aikana asunut nainen kirjoitti vastauksessaan: ”Tietysti oli arvostelua, kun kuulumme, että se ja se oli saanut lapsen saksalaisen kanssa”.¹⁶³ Eräs toinen Kokkolassa asunut nainen puolestaan muisteli, että ”jotkut varmaan menivät naimisiin saksalaisen kanssa, mutta en tiedä, että olisi isättömiä lapsia jäänyt saksalaisten jälkeen”.¹⁶⁴

Saksalaisen sotilaan lapsen synnyttäminen johti sodan aikaisessa Suomessa usein sekä äidin että lapsen leimaamiseen. Äitejä saatettiin nimitellä ”saksalaisen huoraksi” ja lasta haukkua ”saksalaisäpäpäksi” vielä pitkään sodan jälkeen. Nimittelyn lisäksi saksalaisen lapsen synnyttäneitä naista saattoi kohdata yhteisön ulkopuolelle jääminen.¹⁶⁵ Naisten tilannetta vaikeutti myös se, että vaikka saksalainen sotilas olisikin halunnut ottaa vastuun lapsen elatuksesta, ei siihen kuitenkaan usein ollut mahdollisuutta. Saksalaista sotilasta oli useassa tapauksessa hankala jäljittää, jos tämä oli jo kerennyt paikkakunnalta poistumaan. Sikäli kun sotilasta ei pystytty saattamaan lapsensa elatusvastuuseen, lankesi elatus veronmaksajien kontolle. Avioliiton ulkopuolisten lasten elatus aiheuttikin kunnille taloudellista harmia etenkin Pohjois-Suomessa.¹⁶⁶

¹⁶¹ Kerola, Esteri: ”Sota-ajan koettelemuksia”. Kirjoitus teoksessa *Hame halki, pallo hukassa: henkilökoh-taisia elämän kokemuksia 1900-luvun Kokkolassa*.

¹⁶² Lähteenmäki 1999, 122–123.

¹⁶³ MV: K 34/1390.

¹⁶⁴ MV: K 34/1634.

¹⁶⁵ Junila 2000, 274–275.

¹⁶⁶ Junila 2000, 270.

Naisten ja saksalaisten sotilaiden kanssakäymisen lisäksi muistelut ja kirjallisuus sisältävät paljon kertomuksia siitä, kuinka paikalliset perheet ystäväystyivät saksalaisten sotilaiden kanssa, ja kuinka saksalaiset sotilaat saattoivat esimerkiksi iltavapaillaan mennä tuttavaperheittensä luokse iltaa istumaan. Saksalaisten sotilaiden myös mainitaan usein kohdelleen suomalaisia lapsia erityisen hyvin. Taustalla lienee se, että perheelliset saksalais-sotilaat ikävöivät omia lapsiaan ja perheitään, ja lievittivät ikäväänsä osoittamalla huomiota suomalaisille lapsille.¹⁶⁷ Myös Kokkolassa olleet saksalaiset kohtelivat paikallisia lapsia ilmeisen hyvin: esimerkiksi metodistikirkolla majoittuneiden saksalaissotilaiden kerrotaan pitäneen sylissään naapuruston poikia, koska ikävöivät omia lapsiaan.¹⁶⁸ Eräs toinen lapsena Kokkolassa asunut henkilö puolestaan muistaa kavereidensa isän ystäväystyneen muutamien saksalaissotilaiden kanssa, ja näiden toisinaan vierailleen perheen kotona. Vierailujen jälkeen perheen pojilla oli aina saksalaista suklaata.¹⁶⁹

Kuva 5. Naisia ja lapsia Kokkolan urheilukentällä saksalaisten parakkien edustalla.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Junila 2000, 337–338.

¹⁶⁸ Lotta Sundell tekijälle sähköpostilla 18.12.2022.

¹⁶⁹ Timo Keskinen tekijälle sähköpostilla 20.11.2022.

¹⁷⁰ Kuva otettu 24.4.1942. Sotamuseon kokoelmat.

3. Ongelmat saksalaisten kanssa

3.1. Omaisuus ilkvallan, vahinkojen ja varkauksien kohteena

Yhteiseloön saksalaisten kanssa liittyi myös erilaisia ongelmia. Aiemmassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota esimerkiksi omaisuusrikoksiin, kuten näpistyksiin, varkauksiin ja vahingontekoihin, ja pyritty selvittämään, kuinka yleisiä tällaiset rikokset olivat. Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota paitsi saksalaisten sotilaiden tekemiin rikoksiin, myös suomalaisten saksalaisia kohtaan tekemiin rikoksiin. Tätä teemaa tutkittaessa ovat poliisin asiakirjat, esimerkiksi *ilmoitusasiainpäiväkirjat* primäärilähteenä.

Kokkolan poliisilaitoksen osalta ilmoituspäiväkirjoja pitivät rikososasto sekä järjestysosasto. Kaupungin poliisilaitoksen lisäksi satamakaupunginosa Ykspihlajan poliisilaitoksen virkamiehet pitivät omaa ilmoitusasiainpäiväkirjaa. Arkistoon on tallennettu myös *irtolais- ja sekalaisten asiain päiväkirjoja*, joita ei kuitenkaan vuosilta 1941–1944 arkistosta löydy. Rikos- ja järjestysosaston päiväkirjat ovat säilyneet sotavuosien ajalta aukottomina. Päiväkirjoihin merkittiin kaikki poliisin tietoon tulleet rikokset tai rikosepäilyt, mikä näkyy laadultaan hyvin erilaisten rikosten tai rikosepäilyjen ylös kirjaamisena. Merkintöjä löytyy niin näpistyksistä, yleisostokorttien katoamisista sekä tappeluista aina törkeisiin varkauksiin ja kuolemansyyntutkimisiin.

Tyypillisesti rikosilmoituspäiväkirjan merkinnät koostuvat poliisille ilmoitetun asian (rikos; rikosepäily) selostuksesta sekä poliisin toimenpiteiden kuvaamisesta. Asianomaisen sekä mahdollisen syyllisen tai epäilynalaisen tiedot ovat niin ikään merkitty päiväkirjaan. Yleisin päiväkirjamerkintä Kokkolan poliisin rikosilmoituspäiväkirjoissa koskee kadonnutta omaisuutta, useimmiten polkupyörää. Polkupyöriä näyttää päiväkirjojen perusteella kadonneen harva se päivä. Tällaisissa ilmoituksissa poliisi merkitsi päiväkirjaan kadonneen omaisuuden tuntomerkit sekä omistajan tiedot. Syyllisiä tai epäiltyjä harvoin pysyttiin kadonneen omaisuuden tutkimuksissa nimeämään. Näin ollen myös toimenpidesarake on monen jutun kohdalla jäänyt vaille merkintöjä.

Kaikki tapahtuneet rikokset eivät luonnollisesti ole poliisin tietoon päätyneet. Rikosilmoituspäiväkirjat antavat kuitenkin luotettavan kuvan siitä, minkälaisia rikoksia poliisi sota-ajan kotirintamalla tutki. On huomattava, että hyvin monessa tapauksessa rikokseen syyllistyneitä tai epäilyksen alaisia henkilöitä ei ole voitu nimetä. Tämän seikan on

Junilakin huomioinut omassa tutkimuksessaan. Lukemattomien polkupyörävarkauksien kohdalle olisi hänen mukaansa useasti voitu merkitä epäilyksi saksalaisen sotilaan, etenkin silloin, kun pyörä löydettiin saksalaisten majoituspaikan tai komendantinviraston lähetyviltä.¹⁷¹ Muutamia merkintöjä löytyy myös Kokkolasta, jossa kadonnut polkupyörä myöhemmin löydettiin Hotelli Grandin pihamaalta tai polkupyörän ilmoitettiin kadonneen ravintola Casinon edustalta, joka oli saksalaisten suosima ajanviettopaikka.

Junilan mukaan saksalaisten tekemät omaisuusrikokset vaihtelivat paitsi ajallisesti myös suhteessa paikkakuntaan. Suurin vaara suomalaisten omaisuuden joutumisesta pitkäkyn-tisen saksalaissotilaan saaliiksi oli jatkosodan ensimmäisinä vuosina. Syynä tähän oli saksalaisten huollon takertelu. Pahimmillaan saksalaisten huolto-ongelmat olivat ensimmäisenä sotatalvena, mikä näkyi suoraan omaisuusrikosten määrän kasvuna. Kylmyydestä kärsineet saksalaissotilaat saattoivat paikata varustepuutteitaan ottamalla varastettavissa olevat talvivarusteet ja polttopuut omin luvun haltuunsa. Saksalaisten omavaltaisuus oli riesa erityisesti maaseudun ihmisille, joiden omaisuus oli suuremmassa vaarassa joutua saksalaisten haltuun. Toista oli kaupungeissa, esimerkiksi Kemissä tai Rovaniemellä, jossa saksalaisten sotilaiden tekemiksi ilmoitetut varkaudet ja vahingonteot muodostivat kaikista omaisuusrikoksista vain murto-osan.¹⁷²

Saksalaisten tekemät omaisuusrikokset kohdistuivat yleisimmin majoituspaikalla tai sen läheisyydessä olleeseen irtaimistoon. Junila toteaa, että huomattava osa rakennuksiin ja irtaimen omaisuuteen kohdistuneista vahingoista oli seurausta sotilasmajoituksesta. Yhtäältä kyse saattoi olla huolimattomuudesta tai välinpitämättömyydestä toisen omaisuutta kohtaan. Sisätiloissa tepastelu sotilassaappailla saattoi tarvella majoitusrakennuksen lattian tai taitamattomuus tulenkäsittelyssä aiheuttaa tulipalon. Toisaalta vahinkoja saattoi aiheutua ihan jo siitäkin syystä, että suurten sotilasjoukkojen marssimiset niin jalan kuin moottoriajoneuvoilla aiheuttivat majoituspaikkojen ympäristölle tahatonta vahinkoa.¹⁷³

Saksalaisten majoittaminen aiheutti ongelmia myös Kokkolassa. Majoittamisen alkuvaiheessa ongelmia ilmeni majoituskorvausten saamisessa. Luettelossa, johon merkittiin saksalaisten majoittamisesta aiheutuneet kulut, on merkitty maaliskuun 1942 loppuun mennessä summaksi yli 29 000 markkaa, jonka perään huomautettu saksalaisten

¹⁷¹ Junila 2000, 211–212.

¹⁷² Junila 2000, 212–213.

¹⁷³ Junila 2000, 208.

maksaneen tästä vain 1 850 markkaa.¹⁷⁴ Myöhemmin tällaisia merkintöjä ei luettelossa enää esiinny, minkä voi tulkita ositukseksi siitä, että rahaliikenne asettui alkuvaikeuksien jälkeen uomiinsa.

Sotilasmajoituksesta aiheutuneista vahingoista rahallisesti suurin syntyi kaupungin urheilukentälle, jolle kaupunginhallitus arvioi aiheutuneen 200 000 markan vahingot saksalaisten sotilasmajoituksen seurauksena.¹⁷⁵ Vahingot lienevät syntyneen tilapäisten parakirakennusten pystyttämisestä, ajoneuvojen säilyttämisestä sekä niillä ajamisesta kentällä. Majoituslautakunnan pöytäkirjan mukaan saksalaiset eivät hyväksyneet korvaussummaa, vaan pitivät kohtuullisena 110 000 markan maksamista. Urheilukentän vahingonkorvauksesta päästiin lopulta sopimukseen, ja saksalaiset maksoivat kaupungille 155 000 markkaa vuoden 1943 puolella.¹⁷⁶

Loppuvuodesta 1941 aiheutti kaupungin virkamiehissä närää se, että Ykspihlajan koululle majoittuneet sotilaat olivat, kuten kaupunginjohtaja asian ilmaisi, ”omin lupin ja vastoin sopimustamme anastaneet lämmitykseen 80 kuutiometriä halkoja”. Kaupunginjohtajan mukaan sotilasviranomaisten kanssa oli sovittu, ettei lämmitykseen saisi kaupungin halkoja käyttää, ja pyysi ensi tilassa luovuttamaan käytetyn määrän verran halkoja takaisin samaan pinoon koulun pihalle.¹⁷⁷ Kirjeen kaupunginjohtaja lähetti majoitusupseeri Timoselle, minkä voi päätellä ositukseksi majoitusupseerien merkityksestä kaupungin ja saksalaisten välisten ristiriitojen välikätenä. Vastauksessaan majoitusupseeri korosti, että puita olisi vahtimestarin ilmoituksen mukaan jouduttu rakennuksen ylläpitämiseksi käyttämään joka tapauksessa yhden kuution verran vuorokaudessa. Majoitusupseeri kuitenkin ymmärsi kaupunginjohtajan vaatimukset ja arvioi puiden kulutuksen olleen ”ehkä suurempaa kuin jos sotilasmajoitusta ei olisi ollut”, ilmoittaen sotilaspiirin olevan valmis 50 halkokuutiometrin korvaamiseen.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA

¹⁷⁵ Kokkolan kaupungin majoituslautakunnan pöytäkirja 13.11.1942. Saapuneita kirjeitä 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

¹⁷⁶ Kaupunginhallituksen pöytäkirjat 1943. 64 §. KKA.

¹⁷⁷ Kaupunginjohtaja J. E. Jaatisen kirje majoitusupseeri A. Timoselle 23.12.1941. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

¹⁷⁸ Majoitusupseeri A. Timonen Kokkolan kaupunginjohtajalle 28.12.1941. Saapuneet ja lähetetyt kirjeet. Ha 2. KKA. Mielenkiintoista on, etteivät kaupunginjohtaja tai majoitusupseeri puhuneet kirjeessä mitään saksalaisten korvausvelvollisuudesta. Ykspihlajan koulu oli kuitenkin loppuvuodesta 1941 alkaen vuokrattu juuri saksalaisille joukoille. Toisaalta koululla asui myös joitakin muita henkilöitä. Majoitusupseeri ainakin puhuu kirjeessään konsuli Rodenin työmiehistä, jotka olivat koululla majoittuneet pitemmän aikaa. Voidaan kenties olettaa, että suojeluskuntapiiri korvattuaan halot kaupungille, lähti itse hakemaan korvausta saksalaiselta komendanttivirastolta. Tästä ei kuitenkaan kaupungin asiakirjoissa ole mainintaa.

Mielenkiintoinen tarina liittyy myös metodistikirkon sotilasmajoitukseen. Kokkolalainen Lotta Sundell, joka on jakanut perheessään kerrottuja muistoja ja tarinoita Kokkolassa olleista saksalaissotilaista, kertoi metodistikirkolla majailleiden saksalaisten tehneen kirkkosaliin avotulen, ilmeisesti lämmittääkseen rakennusta. Touhun oli lopulta keskeyttänyt kirkon vahtimestarina toiminut Anna Sundell, joka oli kertojan mukaan hieman ojentanutkin asianomaisia saksalaissotilaita. Saksalaisten majoittamaa metodistikirkkoa ei enää tänä päivänä ole olemassa, sillä se on purettu ja tilalle on rakennettu uusi kirkko. Lotta Sundell kertoo isänsä muistelleen, kuinka vanhan metodistikirkon lattiaan oli nuotion kohdalle jäänyt muistoksi muuta lattiaa tummempi läiskä.¹⁷⁹

Saksalaisten varkauksien kohteina olivat siis tavanomaisesti polttopuut tai muut tarpeelliset käyttötavarat. Rahan tai arvoesineiden anastamiseen saksalainen sotilas sen sijaan syyllistyi hyvin harvoin.¹⁸⁰ Näin näyttää olleen myös Kokkolassa, josta esimerkiksi vuoden 1942 ilmoituspäiväkirjoista ei ole löydettävissä kuin yksi maininta, jossa saksalaista sotilasta epäiltiin rahavarkauksesta. Herbert Menze -niminen saksalaissotilas oli viettänyt suomalaismiehen kanssa ravintolaillan, jonka jälkeen hän oli majoittanut miehen huoneeseensa. Aamulla herättyään oli suomalaismies huomannut lompakostaan hävinneen 900 markkaa rahaa. Poliisin suorittamissa tutkimuksissa ei kuitenkaan saatu selville, oliko saksalainen sotilas rahat varastanut. Poliisi totesi suomalaismiehen olleen tapahtumai- kana päiväkausia kestäneen juopottelun seurauksena ”tolkuttomasti päissään”, eikä tutkimuksissa lopulta päästy varmuuteen edes siitä, oliko rikosta tapahtunut. Asian epäselvyyttä lisäsi myös se, ettei saksalaissotilasta yrityksistä huolimatta enää tavoitettu. Huoneessa oli miesten lisäksi ollut myös suomalainen nainen, joka kuulusteluiden jälkeen todettiin syyttömäksi.¹⁸¹

Suomalaisten omaisuusrikokset Saksan armeijan tai saksalaisten sotilaiden omaisuutta kohtaan olivat yleisempiä. Rikokset on jaettavissa pienempiin ja suurempiin. Osa näyttää olleen selvästi ”tilaisuus tekee varkaan” –tyyppisiä näpistyksiä, mutta toiset suunnitelmallisempia ja rikoshyödyttä merkittävämpiä. Huomioitavaa kuitenkin on, että suomalaisten omaisuusrikokset saksalaisilta olivat kokonaiskuvan kannalta marginaalisia. Esimerkiksi vuoden 1942 rikosilmoituspäiväkirjoista löytyy vain noin kymmenkunta

¹⁷⁹ Lotta Sundellin sähköposti tekijälle 18.12.2022.

¹⁸⁰ Raula 2003, 193.

¹⁸¹ Rikososaston ilmoitusasiainpäiväkirjat 24.2.1942. Abb 11. KPA. KA.

mainintaa, jossa suomalaista epäiltiin saksalaisiin kohdistuneesta omaisuusrikoksesta. Kaiken kaikkiaan omaisuusrikoksia tapahtui vuoden 1942 aikana useita satoja.¹⁸²

Saksalaisten elintarvikkeet olivat yleinen omaisuusrikoksien kohde. Syyskuulta 1942 löytyy päiväkirjamerkintä, jossa kerrotaan, kuinka kaksi satamassa työskennellyttä suomalaismiestä oli varastanut Ykspihlajan rautatieaseman ratapihalla seisseestä saksalaisille kuuluneesta junavaunusta 75 kilogramman ruisjauhosäkin. Miehet olivat jääneet itse teossa kiinni saksalaisille vartiomiehille, jotka toimittivat varkaat Ykspihlajan poliisi-asemalle. Myöhemmin raastuvanoikeus tuomitsi toisen miehistä 4 kuukauden vankeuteen sekä menettämään kansalaisluottamuksen 3 vuodeksi.¹⁸³ Samantapainen rikos tapahtui myös joulukuussa 1943, jolloin poliisi tutki kahdentoista 13 kilogramman ruisjauhosäkin katoamista saksalaisesta junavaunusta.¹⁸⁴

Jauhojen ohella myös muut elintarvikkeet kiinnostivat varkaita. Joulukuussa 1943 kaksi saksalaisten muonavarastolla Ykspihlajassa työskennellyttä suomalaismiestä jäi kiinni yli 8000 markan arvoisen juusto- ja margariinierän varastamisesta. Miehet jäivät teostaan verekseltään kiinni, ja varastetut tuotteet palautettiin varastoon.¹⁸⁵ Rikosilmoituspäiväkirjan antaman kuvan perusteella tässäkin tapauksessa oli kyse hetken mielijohhteesta tehdystä rikoksesta, eikä erityisen suunnitelmallisesta varkaudesta. Teon taustalla on voinut vaikuttaa tuotteiden myynnistä pimeillä markkinoilla saadun hyödyn ohella myös oman ruokapöydän antimien laadun parantaminen. Sota-aikana peruselintarvikkeet olivat säännöstelyn alaisia tuotteita, joista oli puutetta, mikä saattoi houkuttaa hankkimaan niitä väärinkin keinoin.

Hyvä esimerkki tilaisuusrikoksesta on myös joulukuulta 1942, jolloin kolme ykspihlajalaista henkilöä jäi kiinni saksalaisten olkien varastamisesta. Saksalaisilla oli Ykspihlajan sataman alueella suuret kasat olkia varastoituna. Näistä kasoista olivat eräät henkilöt käyneet omin luvien ottamassa muutamia olkipaaleja itselleen. Poliisi saatua henkilöt kiinni oli saksalaisten varastopäällikkö Oberzahlmeister Liebers vaatinut syyllisten asettamista edesvastuuseen. Henkilöt saivatkin teostaan 20 markan sakon maksettavakseen.¹⁸⁶

¹⁸² Rikostilastot 1942. Df 8. KPA. KA.

¹⁸³ Rikososaston ilmoitusasiainpäiväkirjat 4.9.1942. Abb 14. KPA. KA.

¹⁸⁴ Ykspihlajan ilmoitusasiainpäiväkirjat 29.12.1943. Abc 7. KPA. KA.

¹⁸⁵ Ykspihlajan ilmoitusasiainpäiväkirjat 12.12.1943. Abc 7. KPA. KA.

¹⁸⁶ Ykspihlajan ilmoitusasiainpäiväkirjat 22.12.1942. Abc 7. KPA. KA.

Tilaisuusrikollisuuden ohella Kokkolassa esiintyi myös järjestelmällisempää ja ammattimaisempaa rikollisuutta. Eräs tapaus sattui vuoden 1942 elokuussa, jolloin Ykspihlajan rautatieaseman ratapihalla seisseestä saksalaisesta junavaunusta varastettiin yli 13 000 kappaaleen tupakkaerä. Suoritetuissa tutkimuksissa selvitettiin, että varkaat olivat päässeet käsiksi saaliseensa tekemällä junavaunun lattiaan reiän, jota kautta tupakat oli saatu anastettua. Tutkimuksissa ei selvinnyt, kuka varkauden takana oli, mutta päiväkirjassa nimettiin epäilyksenalaiset työmiehet, jotka olivat olleet vaunua lastaamassa.¹⁸⁷ Tapa, jolla varkaus tehtiin sekä varkauden kohde viittaavat siihen, että tekijät toimivat järjestelmällisesti ja suunnittelivat tekoaan etukäteen. Rikosilmoituksessa ei eritelty, kuinka suuri taloudellinen menetys tupakkavarkaudesta saksalaisille koitui, mutta niistä saatu rikoshyöty on varmasti ollut useita tuhansia markkoja. Tupakkavarkauksia tehtiin myös seuraavana vuonna. ÖB uutisoi maaliskuussa 1943 poliisin ottaneen Ykspihlajassa kiinni kaksi henkilöä, joiden hallusta oli löydetty suuri määrä saksalaisia savukkeita. Saksalainen komendantti kertoi lehdessä saksalaisten varastosta kadonneen 18 000 kappaletta savukkeita. Pidätetyiltä oli myös löydetty muuta saksalaisilta varastettua tavaraa, kuten elintarvikkeita.¹⁸⁸

3.2. Väkivaltaa aatteen palosta, kunniaista ja naisista

Yhteiselo saksalaisten sotilaiden kanssa ei sujunut Kokkolassa konflikteitta. Omaisuusrikkosten ohella ongelmia ilmeni erilaisina yhteenottoina, joissa tavallisesti käytettiin nyrkkivoimaa, mutta toisinaan myös terä- ja ampuma-aseita. Valtiollisen poliisin tilannekatsaukset kertovat useista suomalaisten ja saksalaisten välisistä rähinöistä, kahnauksista ja tappeluista, joista valtaosa tapahtui vuoden 1942 aikana. Myös vuoden 1943 tilannekatsaukset kertovat muutamista väkivaltaisista yhteenotoista.

Suomalaisten ja saksalaisten välisiin väkivaltaisiin yhteenottoihin on kiinnitetty aiemassakin tutkimuksessa huomiota. Marianne Junila on arvioinut väkivaltaisten yhteenottojen määrää Yhteysesikunta Roin tilastojen pohjalta. Roin mukaan suomalaisten ja saksalaisten välillä syntyi väkivaltaisia konflikteja vuosien 1941–1944 aikana yhteensä 166 kappaletta. Näistä tapauksista 125 oli tilastoitu tapahtuneen Oulun ja Lapin läänien alueella

¹⁸⁷ Rikososaston ilmoitusasiainpäiväkirjat 17.8.1942. Abb 13. KPA. KA.

¹⁸⁸ ÖB 16.3.1943.

ja loput 41 muun Suomen alueella.¹⁸⁹ Juho Raula on puolestaan pitänyt tätä määrää ehdottomasti liian pienenä, ja arvioinut yksistään Etelä-Suomen rannikkokaupungeissa tapahtuneen jatkosodan aikana noin 160–200 yhteenottoa suomalaisten ja saksalaisten kesken. Arvionsa Raula perustaa tutkimusalueensa kaupunkien poliisilaitosten asiakirjoihin, joista selviää myös sellaisia välikohtauksia, joista Roille ei raportoitu.¹⁹⁰

Kokkolassa suomalaisten ja saksalaisten välisiä väkivaltaisia yhteenottoja tapahtui vuosien 1942–1944 aikana kymmenestä kahteenkymmeneen. Arvio perustuu Valpon tilannekatsauksiin sekä Kokkolan poliisilaitoksen rikos- ja järjestysosaston ilmoitusasiainpäiväkirjojen merkintöihin. Tarkkaa lukumäärää on mahdotonta selvittää, sillä kaikki tapaukset eivät tulleet Kokkolan poliisiin, saati Valtiollisen poliisin tietoisuuteen. Arvioinnista tekee hankalaa myös se, että esimerkiksi Valpon tilannekatsauksissa saatetaan mainita Kokkolassa tapahtuneen kuukauden aikana useita tappeluita, tarkemmin niitä kuitenkaan erittelemättä. Väkivallantapausten määrä vaikuttaa samansuuruiselta, kuin verrokikaupungeissa. Raulan laskujen mukaan esimerkiksi Porissa suomalaiset ja saksalaiset ottivat yhteen 23, Hangossa 14 ja Kotkassa 21 kertaa.¹⁹¹

Vuoden 1942 alku näyttäytyy Kokkolassa erityisen rauhattomana aikana. Tammikuun tilannekatsauksessa kerrotaan saksalaisten ja suomalaisten sotilaiden välisistä tappeluista kaupungin kahviloissa, joiden syntyyn tilannekatsauksen mukaan olivat syyllisiä suomalaiset sotilaat, jotka olivat nimittäneet saksalaisia sotilaita ”kotirintaman paraatinukeiksi, jotka eivät pysty muuhun kuin alaikäisiä tyttöjä hätyyttelemään”.¹⁹² Helmikuun tilannekatsauksessa puolestaan mainitaan muutamien saksalaisissotilaiden nauttineen tavallista enemmän väkijuomia, ja ”humalapäissään tapelleen suomalaisten sotilaiden kanssa naisista”.¹⁹³ Maaliskuun tilannekatsauksessa kerrotaan peräti kolmesta väkivallantapauksesta, joista kahdessa oli kyse ravintolassa tapahtuneesta tappelunujakasta, ja yhdessä kadulla tapahtuneesta törkeästä pahoinpitelystä.¹⁹⁴

Tilannekatsausten antama kuva Kokkolassa tapahtuneista tappeluista on aiemman tutkimuksen valossa hyvin tyypillinen. Junilan ja Raulan havaintojen mukaan suomalaisten ja saksalaisten väliset yhteenotot tapahtuivat tyypillisesti yöaikaan kaupunkien kaduilla,

¹⁸⁹ Junila 2000, 225.

¹⁹⁰ Raula 2003, 146–147.

¹⁹¹ Raula 2003, 146.

¹⁹² Tilannekatsaus tammikuun ajalta 1942. No 245. Valpo I. KA.

¹⁹³ Tilannekatsaus helmikuun ajalta 1942. No 372. Valpo I. KA.

¹⁹⁴ Tilannekatsaus maaliskuun ajalta 1942. No 507. Valpo I. KA.

ravintoloissa tai niiden edustalla. Tavallisesti saksalaisen sotilaan kanssa tappeluun ajautunut suomalainen oli paikkakunnalle lomalle saapunut sotilas, paikkakunnan siviiliväestöön kuulunut mieshenkilö tai suomalainen viranomainen, kuten poliisi tai ravintolan vahtimestari. Varsinaisia syitä tappeluiden synnylle ei aina ole aukottomasti esitettävissä, sillä usein niissä oli kyse välienselvittelyistä, jotka syntyivät alkoholin vaikutuksen alaisena sekavissa olosuhteissa.¹⁹⁵

Muutamia toistuvia syitä tappeluille on kuitenkin eriteltävissä. Kuten yllä olevista lainauksistakin voidaan huomata, oli suomalaisten naisten seurustelu saksalaisten sotilaiden kanssa eräs seikka, joka erityisesti kismitti suomalaisia miehiä, ja tarjosi toisinaan motiivin riidan haastamiseen. Se, että suomalainen nainen seurusteli, vietti aikaa tai vaikka vain kuljeskeli kadulla saksalaisen sotilaan seurassa, saattoi olla tarpeeksi suuri ärsyke suomalaiselle miehelle väkivallan käyttämiseen. Kokkolan poliisilaitoksen järjestysosaston ilmoitusasiainpäiväkirjaan on esimerkiksi helmikuussa 1942 merkitty Kokkolan keskustassa tapahtunut saksalaisen sotilaan pahoinpitely, johon syyllistyivät kaksi paikallista siviilimiestä. Asentajana ja viilaajana työskennelleet miehet olivat viettäneet paikallisessa ravintolassa aikaa erään naisen seurassa. Ravintolasta poistuessa oli nainen kuitenkin lähtenyt saksalaisen sotilaan seuraan. Miehet kertoivat kuulusteluissa kimpaantuneensa asiasta niin, että olivat päättäneet nyrkeillä lyöden sekä potkimalla pahoinpidellä saksalaisen sotilaan. Molemmat miehet saivat pahoinpitelystä 300 markan sakon maksettavakseen.¹⁹⁶

Vaikka mustasukkaisuus naisista olikin varsin usein väkivallantapausten taustalla, on lähteistä luettavissa myös toisenlaisista syistä. Yksi tällainen näyttää olleen saksalaisten sotilaiden välinpitämätön, ylimielinen ja suomalaisia ärsyttänyt käyttäytyminen. Tammi-kuussa 1942 lähetettiin Itäisen ja Pienen Kirkkokadun kulmassa sijainneeseen Casinonimiseen ravintolaan suomalainen sotilaspertio palauttamaan järjestystä. Tarjoilijan ilmoituksen mukaan neljä ravintolassa istunutta saksalaista sotilasta oli esiintynyt liian kovaaäänisesti ja häirinneen muita ravintolan asiakkaita. Yksi saksalainen sotilas oli myös lyönyt tarjoilijaa keittiössä kasvoihin, koska hänen mielestään heidän kahvitilaustaan ei ollut toimitettu tarpeeksi ripeästi. Tilanne ravintolassa kärjistyi, kun suomalainen korp-raali kehotti saksalaisia poistumaan ravintolasta. Yksi saksalaisista otti pistimensä esiin, ja löi sen pystyyn ravintolan pöytään. Suomalaisen korpraalin napattua pistimen haltuunsa, olivat saksalaiset nousseet tuoleiltaan ylös, ja aloittaneet tappelun. Saksalaiset

¹⁹⁵ Junila 2000, 224–226; Raula 2003, 147–148.

¹⁹⁶ Järjestysosaston ilmoitusasiainpäiväkirjat 21.2.1942. Aba 27. KPA. KA.

olivat lyöneet järjestystä palauttamaan tulleita suomalaisia pistimillään, tuoleilla ja paljastaneet taskuaseensa. Tilanne oli lopulta rauhoittunut, kun paikalle saapunut saksalainen upseeri sai puhumalla maanmiehensä asettumaan.¹⁹⁷

Yksi syy väkivallalle näyttää olleen myös silkka saksalaisvihamielisyys. Maaliskuussa 1942 tapahtui Kokkolan keskustassa saksalaisen sotilaan puukotus, johon Valpon tilannekatsauksen mukaan syyllistyi kaksi paikallista kommunistia.¹⁹⁸ Kokkolalainen pariskunta ja heidän seurassaan ollut saksalainen sotilas olivat kävelleet Torikatua pitkin Vartiolinnaan päin, kun kaksi heille entuudestaan tuntematonta henkilöä oli hyökännyt heidän päällensä. Toinen miehistä oli lyönyt saksalaista sotilasta puukolla käsivarteen. Haavasta vuoti runsaasti verta, ja saksalainen toimitettiin ambulanssilla sairaalaan saamaan hoitoa.¹⁹⁹ Varsinaista syytä ei päiväkirjamerkinnässä tai tilannekatsauksessa puukotukselle esitetä. Tekijöiden mainittiin olleen kommunisteja, ja teon taustalla arveltiin vaikuttaneen yleinen saksalaisvihamielisyys. Esimerkiksi ryöstöstä ei tässä tapauksessa ollut kyse.

Raula on tutkimuksessaan arvioinut valtaosan saksalaisten kanssa yhteen ottaneista suomalaisista kuuluneen työväestöön, ja olleen puoluesuuntautuneisuudeltaan vasemmalle kallistuneita.²⁰⁰ Saksalaisen sotilaan pahoinpitelyn taustalla saattoi siis hyvin vaikuttaa aatteelliset tai poliittiset motiivit. Tällainen motiivi saattoi hyvin olla myös näillä kahdella kokkolaismiehellä, jotka saksalaista sotilasta kadulla puukottivat. Kokkolassa oli sodan aikana verrattain voimakas vasemmisto. Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue (SDP) sai esimerkiksi vuoden 1939 eduskuntavaaleissa 35 prosenttia Kokkolassa annetuista äänistä, ollen ruotsalaisen kansanpuolueen (RKP) jälkeen suosituin puolue.²⁰¹ Kommunisella *Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyuden seuralla* (SNRYS)²⁰² oli puolestaan kannatusta erityisesti Ykspihlajassa. Valpon tilannekatsauksessa marraskuulta 1940 arvioidaan Ykspihlajan paikallisosaston jäsenmääräksi 330 henkilöä.²⁰³ On siis

¹⁹⁷ Kuulustelupöytäkirja 15.1.1942. Erillinen sotapoliisiosasto. Kokkolan asemakomennuskunta. KA.

¹⁹⁸ Tilannekatsaus maaliskuun ajalta 1942. No 507. Valpo I. KA.

¹⁹⁹ Järjestysosaston ilmoitusasiainpäiväkirjat 8.3.1942. No 1072. Aba: 27. KPA. KA.

²⁰⁰ Raula 2003, 151.

²⁰¹ Suomen Virallinen tilasto (SVT) XXIX 20: A. Eduskuntavaalit vuonna 1939.

²⁰² Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyuden seuran (SNRYS tai SNS) toimintaa tarkkailtiin tilannekatsausten perusteella hyvin tiiviisti. Esimerkiksi lähes jokainen Valpon Vaasan alaosaston tilannetiedotus alkaa raportoinnilla SNS:n viimeaikaisesta toiminnasta. Seura perustettiin välirauhan aikana, ja sen jäsenet olivat kommunisteja tai muita Neuvostoliittoon kallellaan olevia henkilöitä, jotka vastustivat Suomen hallituksen harjoittamaa politiikkaa ja Suomen ja Saksan aseveljeyttä. SNS kiellettiin oikeuden päätöksellä 23.12.1940.

²⁰³ Tilannekatsaus marraskuun ajalta 1940. No 2173. Valpo I. KA.

todennäköistä, että monen kaupunkilaisen ajattelussa saksalaiset sotilaat eivät olleet ystäviä, vaan pikemminkin vihollisia.

Saksalaisvihamielisyyttä ilmentää myös saksalaisten joukkojen komendantin, Hauptmann Paul Körnerin kirje Kokkolan majoituslautakunnalle kesäkuussa 1943. Körnerin mukaan saksalaiset sotilaat olivat jo pidemmän aikaa kokeneet vihamielisyyttä asuttamassaan hotelli Grandissa. Körnerin mukaan heidän huoneitaan oli tyhjennetty, heidän huonetilauksiaan ei ollut otettu vastaan ja majoituskustannuksia oli ylihinnoiteltu. Körnerin tiedusteltua hotellin henkilökunnalta, mistä tyly kohtelu johtui, oli hänelle vastattu ”saksalaiset nukkukoot kadulla”. Körner valitti kirjjeessään kohtelun katkeroittavan sotilaitaan, vaikeuttavan komendanttiviraston toimintaa sekä olevan omiaan huonontamaan suomalais-saksalaisia suhteita.²⁰⁴

Körnerin väitteet ovat subjektiivisia, eikä niitä voida pitää absoluuttisena totuutena. Mahdollista on, että Grandin henkilökunnan tylyyn suhtautumiseen vaikutti saksalaisten sotilaiden oma käyttäytyminen, jossa Körner ei mainitse olleen moittimista. Joka tapauksessa vihamielisyyttä saksalaisia kohtaan ilmeni, ja joissain tapauksissa se saattoi olla myös väkivallantapausten taustalla.

Kesäkuussa 1942 tapahtui laadultaan ja seurauksiltaan vakavampi väkivallantapaus, jonka taustalla voidaan nähdä useankin syyn vaikutus. Kokkolasta kotoisin ollut sotamies oli päässyt sotaväestä lomalle ja viettänyt iltaa ravintola Casinossa. Mies oli illan aikana nauttinut varsin runsaasti alkoholia, ja ollut tästä syystä kovassa humalassa.

Kello kymmenen jälkeen illalla mies poistui ravintolasta kahden naisen perässä, joista toisen kanssa hänen oli ollut tarkoitus jatkaa illanviettoa, kuten he olivat aiemmin sopineet. Miehen kovaan humalatilaan vedoten nainen kuitenkin kieltäytyi tämän seurasta, josta mies kimpaantui. Poliisitutkintapöytäkirjojen ja todistajalausuntojen mukaan mies oli kysynyt naiselta, olisiko saksalainen sotilas parempaa seuraa, johon nainen vastasi asian näin olevan, sikäli kun saksalainen ei olisi humalassa. Mies suuttui ja lausui: ”Minä näytän, onko saksalainen parempi”, vetäisten samalla puukkonsa esiin. Tästä säikähtäneenä naiset lähtivät juoksemaan karkuun, mies heidän kintereillään.²⁰⁵

²⁰⁴ Hauptmann Körner majoituslautakunnalle 1.6.1943. Saapuneita kirjeitä 1942–1944. Ha 1. Majoituslautakunnan arkisto. KKA.

²⁰⁵ Kokkolan poliisilaitoksen rikososaston poliisitutkintapöytäkirja 27.6.1943. No 102/42. Salainen diaari 1942–1944. Kokkolan asemakomennuskunta. KA.

Aikansa juostuaan kohtasivat naiset joukon saksalaisia sotilaita, jotka seisoskelivat komentorakennuksensa edustalla. Sekä todistajien lausuntojen että asianomaisten saksalaisten sotilaiden kuulustelupöytäkirjojen mukaan suomalainen sotamies oli ruvennut haastamaan saksalaisten kanssa riitaa. SS-Rottenführer Hubert Distlerin mukaan sotamies oli riidan aikana vetänyt puukkonsa esiin, ja lyönyt sillä häntä vasempaan käsivarteeseen. Tämän jälkeen sotamies oli lähtenyt juoksemaan karkuun. Distler puolestaan lähti ajamaan sotamiestä takaa, tavoitteenaan pidättää ja toimittaa tämän poliisiin haltuun.²⁰⁶

Takaa-ajo päättyi lopulta noin viidenkymmenen metrin päähän ravintola Casinosta, jossa tapahtumat olivat alun perin saaneet alkunsa. SS-Rottenführer Distler kertoi kuulusteissa saavuttaneensa suomalaisen, ja kun tämä oli huomannut hänet, oli sotamies ottanut taisteluasennon, ja hyökännyt häntä kohti puukko kädessään. Distler, joka omien sanojensa mukaan oli tuskin pystynyt torjumaan suomalaisen hyökkäystä, nopeasti latasi aseensa ja laukaisi sen. Suomalainen oli tällä välin kerennyt kääntyä siten, että luoti osui häntä selkään. Ravintola Casinosta oli välittömästi tullut ihmisiä sankoin joukoin tapahtumapaikalle. He olivat Distlerin mukaan suhtautuneet häneen hyvin vihamielisesti, jonka vuoksi hän katsoi parhaaksi poistua paikalta.²⁰⁷

Kuulustelupöytäkirjojen ja todistajalausuntojen antama kuva tapauksesta on ristiriitainen. Distlerin kertomuksen perusteella ampumisessa oli kyse hätävarjelusta uhkaavasti käyttäytyntä suomalaista sotamiestä vastaan. Ravintola Casinon vahtimestari sen sijaan todisti lausunnossaan Distlerin ampuneen pois päin juoksevaa ja aseistamatonta suomalaista takaapäin selkään pitemmän välimatkan päästä.²⁰⁸ Tapaus herätti paikkakuntalaisissa ymmärrettävää kuohuntaa, varsinkin, kun Rottenführer Distler selvisi teostaan ilman seuraamuksia, ja muutama päivä ampumisen jälkeen partioi kaupungin kaduilla kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan. Tapaus herätti huolta paikallisessa ylikonstaapelissakin, joka selosti ampumistapausta kirjeessään Valtiolliselle poliisille muutama päivä välikohtauksen jälkeen:

Pari päivää tämän [ampumisen] jälkeen oli saksalainen asetettu partioon ja tämä herätti paikkakuntalaisissa pahaan verta. Ihmiset, jotka asiaa ovat seuranneet, tiedustelevat, mitä tällainen merkitsee ja että pitääkö tässä valmistua

²⁰⁶ SS-Rottenführer Distlerin saksankielinen kuulustelupöytäkirja [Vernehmungsniederschrift] 26.6.1942. Salainen diaari 1942–1944. Kokkolan asemakomennuskunta. KA.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ Kokkolan poliisilaitoksen rikososaston poliisitutkintapöytäkirja 27.6.1943. No 102/42. Salainen diaari 1942–1944. Kokkolan asemakomennuskunta. KA.

*politrukkikomeroon, vaiko alkaa panna vastaan todella. Kummalta muuten tuntuu, ettei vastavaikutus ole vielä ilmaantunut, mutta pirusti puree nuoret sotamiehet hammasta, ja puhelevat selkään ampuvista sankareista. Asiahan ei muuten ole erikoinen, mutta on ilkeää olla poliisi, jolta tiedustellaan, saako nykyään ammuskella kadulla selkään juopuneita ilman että siitä saatetaan rangaistukseen. Toivotaan, että asia unohtuu ja tuo suomalainen paranee, muuten pelkään, että ellei niin käy, on jutulla seuraamuksensa, varsinkin koska monen käsitystä oikeudesta on asia loukannut.*²⁰⁹

Vakavat väkivallanteot, kuten yllä kuvailtu paikallisen sotamiehen ampuminen, olivat omiaan herättämään epäluottamusta ja kaunaa suomalaisten ja saksalaisten välille. Kuten ylikonstaapeli Riippa kirjeessään Valpolle viittaa, paikallinen poliisi varautui siihen, että jonkinlaisia kostotoimenpiteitä tapauksen seurauksena saattaisi ilmaantua. Lähteistä ei kuitenkaan ole löydettävissä mainintoja siitä, että ampuminen olisi jollain tavalla lisännyt paikallisten ja saksalaisten välisiä yhteenottoja. Negatiivista suhtautumista saksalaisiin ampumistapaus kuitenkin mitä ilmeisimmin lisäsi.

Saksalaisen sotilaan herkän liipaisinsormen uhriksi joutui myös toinen kokkolainen henkilö. Vuoden 1943 elokuun 7. päivän vastaisena yönä saapui Ykspihlajan poliisiasemalle kaksi saksalaista sotilasta, jotka ilmoittivat ampuneensa suomalaista miestä saksalaisille kuuluneella varastoalueella. Sotilaat olivat yllättäneet miehen sotilastavaran varastamisesta. Mies oli yrittänyt paeta, mutta pakomatka oli päättynyt saksalaisten sotilaiden ammuttua miestä jalkoihin. Ammuttu toimitettiin kaupunginsairaalaan, jossa hänen molemmat jalkansa jouduttiin lopulta amputoimaan.²¹⁰ Valpon tilannekatsauksessa mainitaan tapauksen huonontaneen ykspihlajalaisten ja saksalaisten suhteita merkittävästi, ja kostotoimenpiteiltä vältytyn vain täpärästi. Ammutun miehen veli oli nimittäin yrittänyt saada tappelun aikaiseksi linjavaunussa noin viikko ampumisen jälkeen, mutta saksalainen sotilas oli tällöin onnistunut pakenemaan.²¹¹

Tapaus on erityisen mielenkiintoinen, koska ammuttu kokkolalainen oli sama henkilö, joka maaliskuussa 1942 syyllistyi toverinsa kanssa saksalaisen sotilaan puukotukseen kaupungin keskustassa. Olisiko mahdollista, että ampumisessa oli kyse kostosta?

²⁰⁹ Lyhennysote ylikonstaapeli M. V. Riipan kirjeestä Valtiolliselle poliisille 30.6.1942. XXIX 47. Saksalainen sotaväki Suomessa. Valpo I. KA.

²¹⁰ Ykspihlajan ilmoitusasiainpäiväkirjat 7.8.1943. Abc 7. KPA. KA.

²¹¹ Tilannekatsaus elokuun ajalta 1943. No 1589. Valpo I. KA.

Vastaavia tapauksia nimittäin Kokkolasta tunnetaan, joissa saksalainen vartiomies oli varkaan äkättyään käyttänyt asettaan varoituslaukauksen ampumiseen,²¹² jolloin kyse oli varkaan säikäyttämisestä, ei haavoittamisesta.

Ampumistapaukset ovat yhtä kaikki esimerkkejä siitä, kuinka suomalaisten ja saksalaisten oikeuskäsitykset erosivat toisistaan. Saksalaisten sotilaiden kynnyks käyttäa ampumasetta oli huomattavasti matalampi kuin suomalaisilla. Saksalaisen käsityksen mukaan sotilaalla oli oikeus ja velvollisuus puolustaa sotilaallista kohdetta tai omaa kunniaansa myös rintaman takaisilla alueilla. Sekä Junila että Raula ovat omissa tutkimuksissaan törmänneet vastaavanlaisiin tapauksiin, joissa saksalainen sotilas turvautui ampumaseteen käyttöön, vaikka suomalaisten mielestä tälle ei ollut ollut riittäväa perustetta.²¹³ Täällaisesta saksalaisten keskuudessa hyväksytystä tavasta toimia oli mahdollisesti kyse myös kokkolalaisen varkaan pysäyttämässä.

Kokonaiskuvan kannalta arvioiden suomalaisten ja saksalaisten välinen väkivalta oli merkittävämpi ongelma etenkin vuoden 1942 alkupuolella. Vuosien 1943 ja 1944 aikana tilanne näyttää rauhoittuneen huomattavasti, eikä väkivaltaisuuksia esiintynyt enää kuin harvakseltaan. Konfliktien taustalla vaikutti usein alkoholin runsas nauttiminen, mutta toistuvia motiivejakin on eriteltävissä. Mitä vakavampi väkivallantapaus oli, sitä vakavimmat olivat myös sen seuraukset. Edellä kuvaillut ampumistapaukset vaikuttivat negatiivisesti paikkakuntalaisten ja saksalaisten sotilaiden suhteisiin.

²¹² Airola 2004, 212.

²¹³ Junila 2000, 227–229; Raula 2003, 156–160.

Loppulause

Saksan ja Suomen sota Neuvostoliittoa vastaan ja sen odotusten vastainen pitkittyminen synnytti loppuvuodesta 1941 tilanteen, jossa saksalaisia sotilaita oli ryhdyttävä sijoittamaan Suomen eri paikkakunnille. Näin kävi myös Kokkolan kaupungissa, jossa saksalaisten sotilaiden pysyvä läsnäolo alkoi lokakuussa 1941. Saksalaisia sotilaita tavattiin kaupungissa aina jatkosodan loppuhetkille saakka. Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena oli selvittää, minkälaista Kokkolassa olleiden saksalaisten ja paikallisten yhteiselo oli; minkälaista kanssakäymistä ryhmien välillä esiintyi sekä miten paikalliset suhtautuivat saksalaisiin.

Kokkolassa olleista saksalaissotilaita ei ennen tätä tutkielmaa ole kirjoitettu kattavaa esitystä. Tutkielmalle oli siis paikkansa: se täydentää 1990-luvulla alkanutta tutkimussuuntausta, jossa keskitytään rintamantakaisiin suomalais-saksalaisiin suhteisiin. Tutkielman myötä tieto rintamantakaisesta elämästä on lisääntynyt. Pohjois-Suomen alueen sekä Etelä-Suomen rannikkokaupunkien lisäksi nyt on myös kirjoitettu siitä, minkälaista suomalais-saksalainen yhteiselo oli Keski-Pohjanmaalla sijaitsevassa Kokkolassa. Täysin tutkittu ei aihepiiri kuitenkaan vielä ole. Saksan armeijan mikrofilmatusta asiakirja-aineistosta voisi löytyä jotain sellaista tietoa, jota tutkielmassa ei ole onnistuttu huomiomaan. Perusteltu voisi myös olla tutkimus, joka rajattaisiin maantiellisesti koskemaan kaikkia niitä Pohjanmaan (tai entisen Vaasan läänin) paikkakuntia, joissa Saksan sotavoimia sodan aikana oli.

Paikallisten ja saksalaisten kanssakäyminen oli monipuolista ja erilaisten syiden motivoimaa. Materiaalikuljetukset loivat mahdollisuuden työntekoon saksalaisten palkkalistoilla. Lähteet kertovat, että kokkolalaisia miehiä ja naisia työskenteli saksalaisten laivojen purkajina, junien lastaajina sekä materiaalin varastojina. Saksalaiset värväsivät siviilejä työhön myös muualle Suomeen. Työskentely saksalaisilla oli kannattavaa, sillä he maksoivat työntekijöille usein suomalaisia yrityksiä parempaa palkkaa. Taloudellisten intressien ohjaama kanssakäymistä tapahtui myös työpaikkojen ulkopuolella. Pimeä kaupankäynti oli jatkosodan aikana tavanomainen ilmiö, ja sitä käytiin saksalaisten kanssa siinä missä muidenkin. Poliisiin merkintöjen mukaan säännöstelyn alaisen tavarankauppa kävi vilkkaana esimerkiksi rautatieaseman ympäristössä, jossa ohikulkeville saksalaisille kaupattiin kaikenlaista tavaraa joko rahaa tai vaihdossa saatavia hyödykkeitä vastaan.

Yhteinen vapaa-aika oli sekä järjestettyä että oma-aloitteista. Järjestettyä kanssakäymistä edusti erityisesti jalkapallo-ottelut paikallisen GBK:n ja saksalaisen joukkueen välillä. Jalkapallon suosiota vapaa-ajanviettotapana selittää se, että laji oli vakiintunut urheilun muoto sekä Suomessa että Saksassa. Ottelut olivat tasaväkisiä ja ne herättivät yleisön ja lehdistön mielenkiinnon. Niillä oli myös selkeä luonne hyväntekeväisyystapahtumina. Otteluita järjesti Kokkolan Aseveliyhdistys, joka ohjasi lipputulot sotainvalidien hyväksi. Järjestettyjä tilaisuuksia, joissa paikalliset pääsivät kosketuksiin saksalaisten sotilaiden kanssa, olivat myös Kokkolan Suomalais-saksalaisen seuran järjestämät konsertit, joissa 20. vuoristoarmeijan muusikot esiintyivät.

Voidaan aiheellisesti kysyä, oliko Kokkolan ruotsinkielisillä paremmat ja läheisemmät suhteet saksalaisiin kuin suomenkielisillä. Jalkapallo-otteluista saksalaisten kanssa nimitään innostui kaupungin joukkueista ruotsinkielinen GBK. Suomenkielinen KPV ei sen sijaan pelannut otteluakaan saksalaisia vastaan, vaikka seuran toiminta oli sodan aikana muuten aktiivista. Myös Kokkolan suomalais-saksalaisen seuran ydinjäsenet puhuivat nimensä perusteella äidinkielenään ruotsia. Toisen saksalaismielisen yhdistyksen, Samfundet Folkgemenskapin, toiminta oli sekin suunnattu ensisijaisesti ruotsinkieliselle kansanryhmälle. Lisäksi väkivaltaisiin yhteenottoihin saksalaisten kanssa näyttää nimien perusteella ajautuneen poikkeuksetta suomenkieliset henkilöt. Kieliryhmien erilainen suhtautuminen saksalaisiin on seikka, johon aiemmassa tutkimuksessa ei ole kiinnitetty huomiota. Aihepiiriä olisi tutkittava lisää, jotta relevantteja yleistyksiä voitaisiin tehdä.

Yhteiseen vapaa-aikaan sisältyi myös paljon muuta kuin järjestettyjä tapahtumia. Vajaan kolmen vuoden aikana paikalliset solmivat saksalaisiin henkilökohtaisen tason suhteita. On selvää, että monet kokkolalaiset ystäväystyivät saksalaisten sotilaiden kanssa. Sotilaista tuli tuttavias, joiden kanssa vaihdettiin kuulumisia tavatessa tai kutsuttiin toisinaan kotiin iltaa istumaan. Varsin yleinen ilmiö oli myös paikallisten naisten ja saksalaisten sotilaiden romanttiset suhteet. Osa seurustelusuhteista johti kihlautumiseen ja jopa avioitumiseen asti.

Suhtautuminen saksalaisiin oli kirjavaa. Kokkolasta on selkeästi löydettävissä henkilöitä ja yhdistyksiä, jotka suhtautuivat kaupungissa olleisiin saksalaisiin hyvin suojeasti. Toisaalta myös sellaisia henkilöitä ja ryhmittymiä oli, jotka suhtautuivat saksalaisiin kielteisesti. Saksalaisvihamielisyyttä esiintyi poliittisen vasemmiston keskuudessa. Selkeäksi viharikokseksi voidaan lukea esimerkiksi maaliskuussa 1942 tapahtunut saksalaisen

sotilaan puukotus, johon syyllistyi kaksi paikallista kommunistia. Myös Puistoravintolassa sijainneeseen saksalaisten toimistoon murtautuminen ja siellä ilkeällä tekeminen voidaan lukea saksalasisivhamielisyyden osoitukseksi; näin ainakin Valpon tilannekatsauksessa arveltiin. On kuitenkin hyvä muistaa, että valtaosa Kokkolan kymmenestä tuhannesta asukkaasta suhtautui saksalaisiin neutraalisti.

Yhteiselon lieveilmiöitä olivat omaisuuden ja terveyden kohdistuneet rikokset. Saksalaisten materiaalin runsaus oli omiaan houkuttamaan pitkäkyntisiä. Varkaiden mukaan lähtikin varastoista esimerkiksi elintarvikkeiden ja tupakan kaltaisia tuotteita. Usein kyse oli pienistä määristä jauhoja tai voita, joilla haluttiin parantaa oman ruokapöydän antimia. Myös suurempia varkauksia esiintyi. Liki 20 000 kappaleen tupakkalastin anastaminen viittaa suunnitelmalliseen ja harkittuun toimintaan, jolla pyrittiin merkittävän rikoshyödyn saamiseen. Saksalaisten varkaudet paikallisilta olivat puolestaan hyvin harvinaisia. Suurinta haittaa paikallisten omaisuudelle koitui saksalaisten sotilasmajoituksesta. Esimerkiksi kaupungin urheilukenttä koki mittavat vahingot parakkirakentamisesta sekä ajoneuvoilla kulkemisesta kentällä.

Väkivallantapauksia esiintyi erityisesti vuoden 1942 alkupuolella. Se, miksi juuri tämä aika oli rauhatonta, selittyy sillä, että tuolloin saksalaiset sotilaat olivat vielä uusi ilmiö, eivätkä paikalliset olleet vielä tottuneet kaupungissa majaileviin vieraan vallan sotilaisiin. Saksalaisten sotilaiden lukumäärä oli Kokkolassa myös runsaimmillaan vuoden 1942 aikana. Tällä on todennäköisesti ollut vaikutusta yhteenottojen määrään. Vuosi 1942 näyttyy ylipäättään aikana, jolloin paikallisten ja saksalaisten kanssakäyminen oli vilkkaimmillaan. Vuosien 1943 ja 1944 aikana yhteisiä tapahtumia ei enää järjestetty niin runsaasti. Yhteiselo rauhoittui myös väkivallantapausten osalta, eikä yhteenottoja tapahtunut kuin enää harvakseltaan.

Tappeluiden syntyyn vaikutti usein ylenmääräinen alkoholin nauttiminen ja sen aiheuttama yleinen epäjärjestys. Yhteenottojen syy ei suinkaan ollut yksin suomalaisten. Lähteistä löytyy mainintoja myös siitä, kuinka saksalaiset sotilaat saivat huonolla käyttäytymisellään kahnauksia aikaiseksi. Toistuvia syitä tappeluille olivat saksalaisivhamielisyyden lisäksi naisten seurustelu saksalaisten kanssa. Ilmiö oli suomalaisia miehiä kismittänyt seikka, joka tarjosi usein motiivin riidan haastamiselle. Väkiältä oli omiaan huonontamaan suomalais-saksalaisia suhteita. Kaunaa ja vihaa aiheuttivat erityisesti vakavat väkivallanteot, kuten puukotukset ja ampumiset, joita tapahtui Kokkolassa muutamia.

Lähteet ja kirjallisuus

I Painamattomat lähteet

KANSALLISARKISTO (KA)

Kokkolan poliisilaitoksen arkisto (KPA)

Järjestysosaston ilmoitusasiainpäiväkirjat 1941–1944

Rikososaston ilmoitusasiainpäiväkirjat 1941–1944

Ykspihlajan ilmoitusasiainpäiväkirjat 1942–1944

Kokkolan asemakomennuskunta. Erillinen sotapoliisiosasto

Salainen diaari 1942–1944

Valtiollisen poliisin I arkisto (Valpo I)

Alaosastojen pääosastolle lähettämät tilannekatsaukset 1940–1944

XXIX Sodan ja niistä johtunut toiminta. Saksalainen sotaväki Suomessa

KANSANPERINTEEN ARKISTO, TAMPEREEN YLIOPISTO

Äänitteet: Kper AK/5688. Aarne Meri. Kokkola 1974. Nauhoittaja: Mar-
keta Heikkilä

K. H. RENLUNDIN MUSEON TUTKIMUSARKISTO (KHRM)

Kokkola-tiedosto, Eero Huiman kokoama aineisto

Aarre Ruuttula: Lapsuus- ja nuoruusmuistoja Ykspihlajasta

KOKKOLAN KAUPUNGIN KESKUSARKISTO (KKA)

Kaupunginhallituksen pöytäkirjat 1940–1944

Majoituslautakunnan arkisto

Saksan puolustusvoimien majoitus 1942–1944

Saapuneet ja lähetetyt kirjeet 1941–1947

Majoitusluetteloita 1941–1947

Majoituslautakunnan asiakirjoja 1928–1945

MUSEOVIRASTO

Museoviraston kansanperinteen keruu 34/1988 (MV: K 34)

II Painetut lähteet

Eduskuntavaalit vuosina 1939 ja 1945. Suomen virallinen tilasto XXIX 20: A.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023013111834>.

Hame halki, pallo hukassa: henkilökohtaisia elämän kokemuksia 1900-luvun Kokkolassa.
Kokkola-seura, 2008.

Suomen hotellit ja matkustajakodit 1941. Suomen Matkailijayhdistys.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2011-pp00000727>.

III Sanomalehdet

Österbottningen 1941–1944

Kustaa Vaasa 15.1.1941

IV Valokuvat

K. H. Renlundin museon kokoelmat

Vi Neristassbor r. f. Kokkolan kotiseutuarkisto

Kokkolan karttapalvelu. <https://kartta.kokkola.fi/ims/>

Sotamuseon kokoelmat

V Tiedonannot

Sähköpostikirjeenvaihto Lotta Sundellin kanssa

Sähköpostikirjeenvaihto Timo Keskisen kanssa

VI Kirjallisuus

Airola, Outi 2004: Ykspihlaja-kirja. Outi Airola, Kokkola.

Anttalainen, Tommi 2019: *Saksalaiset Hyrynsalmella – Ystäviä ja vihollisia 1941–1944*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20190706>.

Björkstrand, Olav & Frilund, Roy 2009: *Föregångare. GBK 85 år. 1924–2009*. Gamla-karleby Bollklubb rf., Kokkola.

Häikiö, Martti 2005: ”Jatkosodan ulkopoliittikkaa: Ennen sotaa 1940–1941”. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toimittaneet Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY, Helsinki.

Iskanius, Markku 2008: *Vesikuljetukset Suomen sotaponnistusten tukena toisen maailmansodan aikana – laivamiesten ja ahtaajien talvi- ja jatkosota*. Väitöskirja. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos. Julkaisusarja 1 N:o 11. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022032425000>.

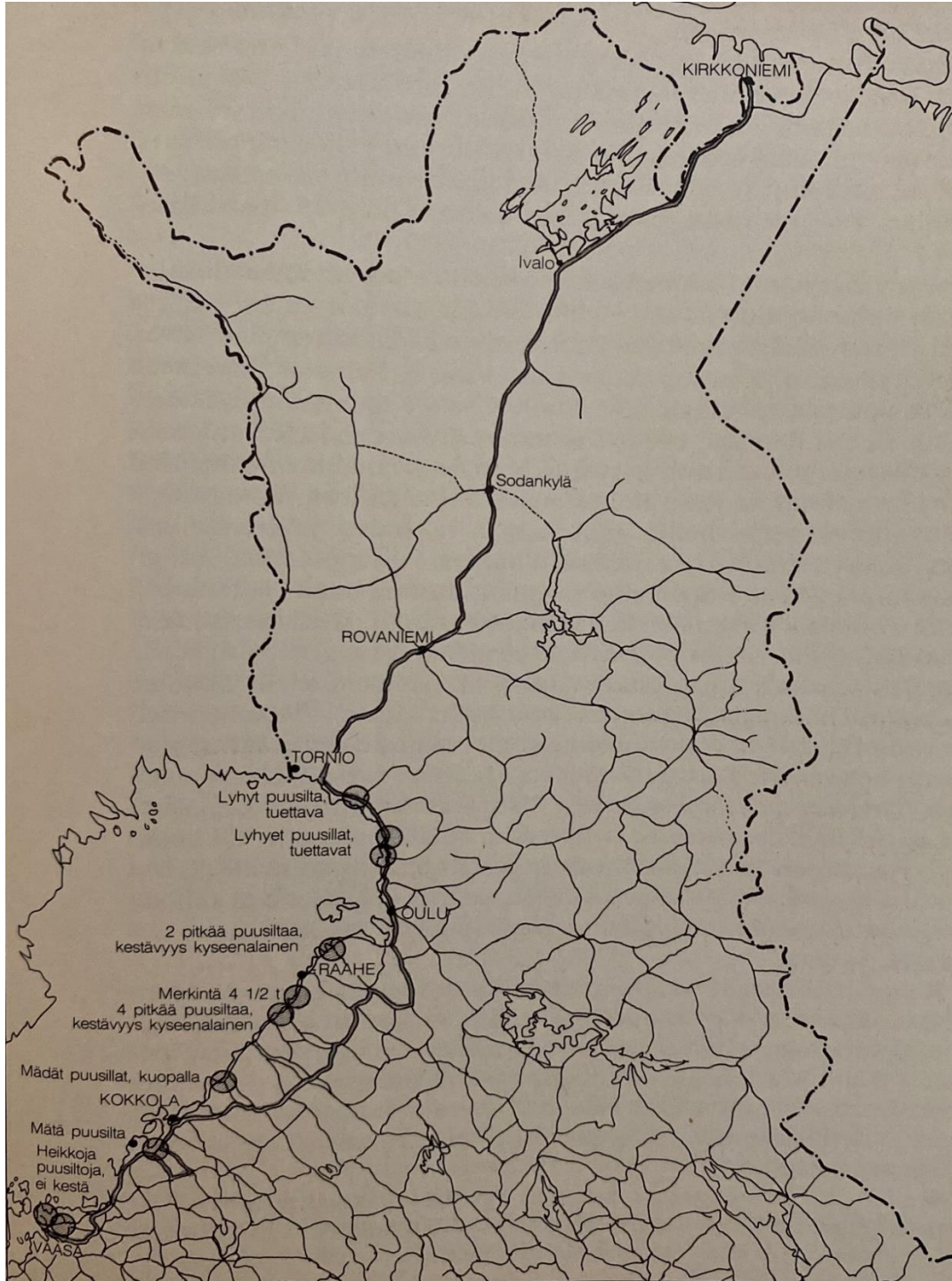
Jokipii, Mauno 1987: *Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–1941*. Otava, Helsinki.

- Jokisipilä, Markku 1998: *Hitlerin avulla idän barbaareja vastaan. Tulkintoja suomalais-saksalaisesta aseveljeydestä*. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 13.
- Junila, Marianne 2000: *Kotirintaman aseveljeyttä – Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkaiselo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. Bibliotheca historica 61. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Junila, Marianne 2006: ”Isä: ’saksalainen sotilas’”. Teoksessa *Ihminen sodassa*. Toimitaneet Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Minerva, Jyväskylä.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) 2006: *Ihminen sodassa*. Minerva, Jyväskylä.
- Koponen, Marjo 2011: *Aviottomat lapset miehitetyssä Itä-Karjalassa 1942–1944*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20120051>.
- Korpela, Krister 1994: ”Asemakaava ja rakennukset”. Teoksessa *Kokkolan kaupungin historia IV osa. 1879–1945*. Kokkolan kaupunki.
- Lähtenmäki, Maria 1999: *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945*. Historiallisia tutkimuksia 203. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Mikkonen, Sauli 2017: *Elämää rautatien varrella. Saksalaiset Sallassa jatkosodan aikana*. Historian pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201706012353>.
- Raula, Juho 2003: *Rintamantakainen aseveljeys – Kolmannen valtakunnan sotaväki ja suomalais-saksalaiset suhteet Etelä-Suomen rannikkokaupungeissa 1940–1944*. Lisensiaatintyö. Turun yliopisto.
- Silvennoinen, Oula & Tikka, Marko & Roselius, Aapo 2016: *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Helsinki.
- Sundqvist, Patrik 2013: *Staden och Hakkorset – Den tyska krigsmakten i Jakobstad 1941–1944*. Tredje upplagan. Patrik Sundqvist, Jakobstad.
- Toiviainen, Hillevi 1993: *Kokkolan kaupungin historia. IV osa. 1879–1945*. Kokkolan kaupunki.

- Virrankoski, Pentti 2012: *Suomen historia. Maa ja kansa kautta aikojen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Westerlund, Lars (toim.) 2011: *Saksalaisten ja neuvostosotilaiden lapset Suomessa, Norjassa, Tanskassa, Itävallassa, Puolassa ja Itä-Karjalassa. Ulkomaalaisten sotilaiden lapset Suomessa 1940–1948 osa II*. Kansallisarkisto, Helsinki.
- Wiirilinna, Annikki & Järvi, Matti 1979: *Kokkolan kaupunginvaltuusto 1879–1979*. Kokkolan kaupunki.

Liitteet

Liite 1. Saksalaisten käyttämä kauttakulkureitti Pohjois-Norjan Kirkkoniemeen.²¹⁴

²¹⁴ Kartta on Mauno Jokipiin teoksesta *Jatkosodan synty*. Kartta kuuluu Jokipiin mukaan Suomen ja Saksan kauttakulkusopimusta käsitteleviin asiakirjoihin.

Liite 2. Saksalaisten yöpyminen hotelli Grandissa 1942–1944.²¹⁵

1942	Yön yli	Alle viikko	1–3 viikkoa	Koko kk	Yht.
I					
II					
III					
IV	2	10	2	8	22
V	34	25	0	9	68
VI	33	23	6	6	68
VII	0	6	8	8	24
VIII	34	11	1	5	51
IX	20	8	3	3	34
X	7	3	1	0	11
XI	5	11	1	6	23
XII	10	7	3	6	26
Yht.	145	104	25	51	325

1943	Yön yli	Alle viikko	1–3 viikkoa	Koko kk	Yht.
I	6	9	2	5	22
II	9	8	0	4	21
III	7	1	0	6	14
IV	12	5	1	7	25
V	6	3	0	8	17
VI	6	5	0	7	18
VII	6	3	0	7	16
VIII	4	6	0	7	17
IX	8	5	0	7	20
X	6	1	2	5	14
XI	4	4	2	5	15
XII	10	2	4	4	20
Yht.	84	52	11	72	219

1944	Yön yli	Alle viikko	1–3 viikkoa	Koko kk	Yht.
I	2	4	3	5	14
II	5	0	0	8	13
III	4	1	0	8	13
IV	-	-	-	-	-
V	4	3	0	8	15
VI	6	6	1	8	21
VII	5	0	0	5	10
Yht.	26	14	4	42	86

²¹⁵ Rechnungen über Einquartierungen deutscher Wehrmacht in Gamlakarleby 1942–1944. Ha 1. Majoi-
tuslautakunnan arkisto. KKA.